

1

Masruul Halkyokurçken

TEN KAFESİNDEN KURTULUŞ

DUÇ. DR.
KADİR ÖZKÖBE

Bir Mesnevî Hikâyesi Işığında
Ten Kafesinden Kurtuluş

Bir Mesnevî Hikâyesi Işığında
Ten Kafesinden Kurtuluş

Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Bir Mesnevî Hikâyesi Işığında
TEN KAFESİNDEN KURTULUŞ

Copyright © Mavi Ufuklar Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Seyit N. ERKAL

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-605-4351-07-7

Yayın Numarası

7

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Haziran 2010

Genel Dağıtım

Gökkuşaklı Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Mavi Ufuklar Yayınları

Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.mavi-ufuklar.com

İçindekiler

Önsöz	9
Giriş	11

Birinci Bölüm

Hakk'a Kavuşma Özlemi

1. Murâkabe ve Mükâşefeye Hazırlık	24
2. Evliyanın Himmetini Kazanmak	25
3. Sâlikin Terakkisi	28
4. Allah'ın Lütûf ve Kahır Nimeti	33

İkinci Bölüm

Îlâhî Akıl Kuşlarına Ait Kanatların Vasıfları

1. İçimizdeki Can Kuşu.....	44
2. Âriflerin Tasarrufta Bulunmaktan El Çekmesi.....	45
3. İnsan-ı Kâmilin İstırabı, Âlemin Feryadıdır.....	46
4. İnsan-ı Kâmilin Allah'la İletişimi.....	47
5. İnsan-ı Kâmilin Hatası Başkalarının İtaatinden Daha Makbuldür.....	49
6. İnsan-ı Kâmilin Özel Miracı.....	50
7. İnsan-ı Kâmilin Yaşadığı Mekânsızlık Âlemi.....	51
8. İnsan-ı Kâmilin Tasarruf Gücü	51

Üçüncü Bölüm

Manevî Donanıma Ermek

1. İçimizdeki Can Potansiyeli	57
2. Manevî Gelişimin Sağlanması	59
3. Manevî Gelişmişlik Farkı	65

Dördüncü Bölüm

Hak ve Hakikate Erme Yolları

1. İyi Amellerin Kişiyi İmana Sevk Etmesi	72
2. Manevî Gelişmişlik Farkı.....	74
3. Modellemeye Duyulan İhtiyaç.....	79
4. Tövbe Bahçesinin Gözyaşı ile Sulanması.....	79
5. Gözyaşı Dökmenin Engeli	82
6. Nefsi Tezkiye Metodu	83
7. Haram Gıdanın Manevî Duygulara Perde Olması	85

Beşinci Bölüm

Evliyanın Kalplere Tasarrufta Bulunması

1. İrade ve Hürriyet	92
2. Evliyanın Kudreti.....	95
3. İnsanın Değeri.....	101
4. Uyku ve Ölüm Benzerliği.....	105

Altıncı Bölüm

Ruhla Bedenin Temel İlkeleri

1. İlahî Tecellilerde Tekrarın Olmayışı	110
2. Başımıza Gelenlerin Dilimizden Kaynaklanması	112
3. Devir Nazariyesi.....	116
4. Benliği Ortadan Kaldırıp Vuslata Ermek	119
5. Ruhun İnsana Elest Bezmini Hatırlatması.....	123
6. Ruh ve Bedenin İlkeleri Birbirine Zıttır	124
7. Kişinin Kendini Gerçekleştirmesi	126
8. Ayrılık Acısı	127
9. Sözün Yetersizliği.....	130
10. Peygamber Varisleri	133
11. Benlik Değişimi ve Fena.....	135
12. Sevme ve Sevilmenin Birbirini Beslemesi	137
13. İlahî Lutfun da Kahrın da Hoş Olması	141
14. İlahî Aşkın Bedeli	144
15. İçimizdeki Potansiyelin Farkında Olamayışımız	148
16. Aşk İfade Sorunu.....	151

Yedinci Bölüm

Gönül Deryasından Saçılan Gözyaşı Cevheri

1. İmanın Ötesi ve Mistik Tecrübe	160
2. Celâl ve Cemal Tecellisi	166
3. Gözyaşı Cevheri	168
4. Allah'ın Tasavvur ve Hayallerimizden Münezzehtir Olması.....	171
5. Aşk Bahçesinin Tazeligi.....	176
6. Allah'ın Kullarını Karanlıkta Bırakmayışı	181
7. Güle Vurgun Bülbülün Feryat ve Figanı	185

Sekizinci Bölüm

Ölmeden Önce Ölebilmek

1. Hakikat Erlerinin Sürekli Arayış ve Telaş İçerisinde Olmaları.....	195
2. Kulun İbadetten Kesilmemesi	198
3. Şöhretin Kişisel Gelişime Engel Olması	200
4. İnsanlardan Övgü Beklemek	204
5. Medh ve Zemmi Bir Görebilmek	208
6. Sahte İlişkiler.....	212
7. Allah'ın Lutfuna Duyulan İhtiyaç	214
8. Kâinattaki Döngü	216
9. Âriflerin Sohbeti Muhataplarını Gülistana Götüren Güzel Kokulardır	221
Sonuç	227
Kaynakça	235

Önsöz

Mesnevî hikâyelerinden biri olan “Bir Tacirin Ticaret İçin Hindistan’a Gitmesi ve Mahpus Papağanından Hindistan’daki Papağanlara Selam ve Haber Götürmesi” hikâyesi, Mevlânâ’nın sûret-mânâ, ruh-beden ilişkisini anlattığı bir öyküdür. Bu hikâye, papağanın, yani suret dünyasında hayatini sürdüren ruhun, Hindistanla sembolize edilen ruhlar âlemine duyduğu özlemin destanıdır. Sahibi tüccarla, yani ruhun yetisi olan akılla, Hindistandaki papağanlara selâm gönderen kafes içerisindeki papağana Hindistan’daki papağanlar, yani ruhlar âleminin ulvî ve mânevî şahsiyetleri, kafesten kurtuluşun yolunu temsili olarak gösterirler. Kurtuluş ve özgürleşmenin yolu ölmeden önce ölmektir. Bu eserde, Mevlânâ’nın anlattığı tüccar ile papağan arasındaki konuşmaların tasavvufî anlam boyutunu ortaya koymaya çalışacağız.

Çalışmamızda Milli Eğitim Bakanlığı yayınları arasında çıkan Veled Çelebi İzbudak’ın (ö.1373/1953) tercüme ettiği nüshayı esas alacağız. Çalışmamızda; özellikle, Süleyman Mehmed Nahîfî’nin (ö.1151/1738-39) manzum çevirisinden, Âbidin Paşa’nın (ö. 1324/1906) *Mesnevî Şerh*’inden, Ahmed Avni Konuk’un (ö. 1357/1938) *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*’nden, Kenan Rifaî’nin (ö. 1370/1950) *Şerhli Mesnevî-i Şerif*’inden, Tâhirü’l-Mevlevî’nin (ö.1371/1951) *Şerh-i Mesnevî*’sinden, Abdülbâki Gölpınarlı’nın (ö. 1402/1982) *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*’nden, Şefik Can’ın (ö. 1425/2005) *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*’nden istifade ederek beyitlerin tercüme ve yorumuna gayret edeceğiz.

Ele alacağımız hikâye, sadece hikâye metninin sunulmasından ibaret bulunmamaktadır. Mümkün mertebe her beytin anlam dünyasına yolculuk yapılmaya çalışılmaktadır. Hikâye, *Mesnevî*'nin birinci cildinde yer almakta olup 1547 ile 1912. beyitler arasındadır. Kendi ifadelerimizle karışmaması için ilgili beyitler beyit numaraları ile birlikte italik olarak alt alta verilmektedir.

Bu çalışma, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından 05.05.2008 – 17.11.2008 tarihleri arasında, Sivas Kültür ve Sanat Evinde, her haftanın Pazartesi günleri gerçekleştirdiğimiz “Mesnevî Sohbetleri”ne ait konferans notlarıdır.

Eseri baştan sona okuyup gerekli düzeltme ve değerlendirmelerde bulunan, yerinde tenkit ve eleştiriler yönelten Doç. Dr. Mustafa Doğan Karacoşkun, Yrd. Doç. Dr. Yunus Ayata, Fatih Çınar ve Mustafa Okurkan'a, teşekkürü bir borç telakki etmekteyim.

Bu çalışmamı, Hayatım boyunca dua ve desteklerine muhtaç olduğum muhterem anne-babama, eşime, kızlarım Ahsen Şeyma ve Afra Sena'ya ithaf ediyorum.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Doç. Dr. Kadir Özköse

Sivas 2009

Giriş

Sûret-mânâ ilişkisi; somuttan soyuta doğru bir âlem tasavvuru geliştiren Mevlânâ'nın, *Mesnevi*'sinde ele aldığı anahtar kavramlardan birisidir. Mevlânâ düşüncesinde, sûret ve mânâ arasında zorunlu bir ilişki bulunmakla birlikte, onun gayesi, sûrete takılmak değil özü yakalamaktır. Çünkü ten, kişinin görünen tarafıyken, can insandaki ilâhî cevher ve Allah'ın onda tecelli eden nefesidir. Mevlânâ; "*Benim esrarım, feryadımdan uzak değildir. Fakat her gözde ve kulakta onu görecektir nur yoktur. Ten candan, can da tenden gizli değildir. Ancak kimseye ruhu/canı görmek izni verilmemiştir.*"¹ demek sûretiyle tenle canın birbirinden gizli olmadığını, ama sûretin mânâdan izler taşıyacağını ifade etmektedir. Canı mânâyâ, teni yazılan yazıya benzeten Mevlânâ, mânânın mücerret bir şekilde duyulup görülemeyeceğini belirtir. Ona göre yazıdan maksat, nasıl mânâyı anlatmaksa, tenden maksat da candır; cansız tenin hiçbir değeri yoktur. Söz ve mânâ ilişkisi ile konuya açıklık kazandırmaya devam eden Mevlânâ, sözü posta, mânâyı da cana benzetmektedir. Postun faydası ve işlevini, kötü özün ayıbını örtmek olarak dile getirir. Kabuk ve sûretin mânâdaki hakikati gizlemesini, ehil olmayanların istifade edememesi olarak yorumlamaktadır.²

¹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB, Ankara 1998, c. I, b. 7-8.

² "Bu söz, post gibidir, mânâ da onun içi. Bu söz ceset gibidir, mânâ ise can. (Postun faydası ve işlevi şudur ki) Post, kötü özün ayıbını örter; iyi özü ise gayretinden gayb alemini (kabuğun/suretin mânâdaki hakikati gizlemesinin diğer bir yönü yani ehil olmayanların, hak etmeyenlerin istifade edememesi içindir)" Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 1097-1098

Mevlânâ'ya göre can, bedeninin hemen her uzvunda ve her zerresinde mevcut olup şeffaf ve güzeldir. Kişi kendisindeki ilâhî güzelliği bu can vasıtasıyla tende izhar eder. Bunun içindir ki, irfan sahipleri, bedenlerinde ve davranışlarında ilâhî güzelliği dışarıya vurmuş insanları tanırlar.³

Sûretin mânâyı, zahirin batını haber verişini ağaç metofo- ru ile anlatan Mevlânâ, ağaçların yer üstünde görünen dalları ve yeşillikleri ile yeraltında görünmeyen köklerinin durumunu haber verdiği gibi insanın da zahir sûreti ile kendi görünme- yen mânâsından haber verdiğini beyan eder.⁴ Hakikati sadece mânâdan ibaret görmeyen Mevlânâ, sûret-mânâ, zahir-batın arasında kurulması gereken bir dengeden ve her ikisinin de bir- birine muhtaç kılınışından bahsetmektedir. Örnek olarak Allah sevgisinin düşünce ve mânâdan ibaret olmadığını, namaz ve oruç gibi ibadetlerin zâhiri sûretlerine ihtiyaç hissettiğini, he- diyeleşmenin dostluğun bir gereği olduğunu dile getirmektedir. Ancak sûretlerdeki şahadetlerin doğruluğu kadar yalancılığının da söz konusu olabileceğine ve sûret-mânâ arasındaki bu gerek- liliğin bizi yalancı şahitler konusunda aldanişa sevk edebileceği- ne dikkat çekmektedir.⁵ Örneğin ahlâken kötü olan kimi kişiler

³ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, şrh. Ken'an Rifaî, Kubbealtı Neşriyatı, II. Baskı, İstanbul 2000, s. 4-5.

⁴ “Bu ağaçlar toprak altındaki insanlara benzerler. Ellerini topraktan dışarıya çıkararak, halka yüzlerce işaretler ederler. Kulağı olana, anlayana sözler söylerler, nasihatler ederler. Yemyeşil dilleri ile uzuzun elleri ile toprağın gönlünden sırlar açarlar. Ağaçlar, kış gelince başlarını kazlar gibi su içine çekerler. Onlar soğuklarda çirkinleşmiş, kargalaşmışken, ilkbahar gelince çiçeklerle, yaprak ve meyvelerle süslenir, güzelleşir, tavus haline gelirler. Allah, onları kış mevsiminde hapseylemişti; hapiste sıkılmışlar, kargaya dönmüşlerdi. Allah acıdı da bahar gelince onları tavus haline getirdi. Kış onları öldürdü ama, bahar gelince hepsini de diriltti. Yapraklarla süsledi.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2014-2016.

⁵ “Eğer sadece mânâ kafî gelseydi âlem halkı, tamamı ile işten güçten kesilir, âlemin nizamı bozulurdu. (Örneğin) eğer Allah sevgisi, düşünce ve mânâdan ibaret olsaydı senin oruç ve namazının zâhiri suretlerine de gerek kalmazdı. Dostların birbirine hediye vermeleri, (manevi olan) dostluk ve sevgilerine

sûreten güzel görünebilirler.⁶ Esas olan *sûret* (şekil, zâhir) değil, *sîrettir* (öz, maya, yaratılış, huy, bâtın). Çünkü *sûrî* güzellik, *bakırın üzerindeki altın kaplama* gibidir. Yani aslî bir unsur değildir; küçük bir darbeye sıyrılır çıkar. Ama *sîret* güzelliği, eninde sonunda kendini belli eder ve geç de olsa kıymeti anlaşılır. Bu yüzden kişi, insanların dış görünüşlerindeki güzelliğe aldanmamalı; gönül ve ahlâk güzelliğine önem vermelidir.⁷

Sûretlerdeki işaretlerin gerçeği, sahtesinden ancak Allah'ın bahşedeceği temyizle ayırt edilebilir. Zahirde *sûret* ve eseri görülme de Allah'ın nuru ile bakan firaset sahipleri, *sûret* olmadan da mânâyı görebilirler. Örneğin sevginin zahirî alamet ve eseri görülme de yakın akrabalık bağı olan kişiler arasındaki sevgi

nazaran suretten başka bir şey değildir. (Ancak yine de gereklidir ve bu suret dostluğun mânâsını kuvvetlendirmektedir.) Fakat bu hediyelerden (maksat), gönüllerde saklı bulunan muhabbete şahadet etmeleridir. Çünkü ey aziz, zâhiri iyilik ve ihsanlar, gizli sevgilerin şahididirler. (Suret, mânânın; zahir, batının şahididir.) Ancak şahidin de doğrusu olduğu gibi yalancısı da vardır. (Meselâ) kimi şaraptan sarhoş olur, kimi ayrandan! Ayran için de kendisini (şarap için gibi) sarhoş gösterebilir. Gürültü eder, kafa tutup hay huy eder. O riyakâr kimse de kendisinin Hak muhabbetiyle sarhoş olduğunu sansınlar diye oruçlu görünür, namaz kılar. Hâsılı kelâm; zahiri/suri fiiller, kalpteki gizli niyetin alâmetidirler. Ancak birbirinden farklı farklıdır. (Doğrusu da olabilir yalancısı da...)” Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. I, b. 2624-32.

⁶ “Şunu iyi bil ki; güzel, iyi bir yüz, kötü huyla bir araya gelirse bir mangır bile etmez. Bir kimsenin yüzü çirkin, fizikî bakımdan bedeni beğenilmez olabilir. Fakat, onun huyu güzelse, o kimsenin ayağı dibinde can ver. Bilmiş ol ki, görülen maddî şekil, güzellik yok olur gider. Fakat, mânâ âlemi ebedî kalır; ölümsüzdür. Ne vakte kadar testinin şekli, biçimi ile üstündeki nakışlarla oyalanıp duracaksın? Testinin şeklini, nakışını bırak da içindeki suyu ara. Yani, insanların güzelliklerine, dış görünüşlerine bakma da ahlâklarına, huylarına, tabiatlarına bak. Ey gördüğü güzele takılıp kalan kişi! Onun sûretini görüyor, mânâsından, yani, ahlâkın güzel mi, çirkin mi olduğundan gafil bulunuyorsun. Eğer akıllı bir adam isen sedefteki inciyi bul. Dünyadaki kalp sedefleri, yani, bedenlerimizin hepsi de can denizinin feyzi ile diridir. Ama, her sedefte inci yoktur. Gözünü aç da her birinin gönlüne, içine bak.” Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. II, b. 1019.

⁷ Ahmet Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde 'Har (Eşek)' Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8, sayı: 18, Ocak-Haziran 2007, s. 35.

ve muhabbetin gerçekleşmesi gibi. Hakk'ın nuru ile bakanlar ne eserlere ne de sebeplere kul olurlar.⁸

Mevlânâ; vehim, fehim, fikir ve bilgilerimizi sûret âleminin dalgaları; mahv, sekr ve fenâyı ise mânâ âleminin dalgaları olarak nitelendirmektedir. Ona göre, denizin hareketlerinden meydana gelen dalga gibi, bedenimiz de canın etkisiyle harekete geçen bir dalgadır. Görünen ve hissedilen kişiliğimiz esas varlığımız yanında deniz-dalga gibi kalmaktadır. Beden denizimizin ardında onu yönlendiren güç, ilâhî kudrettir.⁹

Haddi hudûdu olmayan Allah'ın huzûrunda, mahdûd/sınırlı olan her şey yok hükmündedir. Allah'tan başka her şey fânidir. Fani varlıklar olan bu sûret ve bedenlerimiz mânâyâ perde olmamalıdır.¹⁰ İnsanın gıdası yeryüzünde değil gökyüzündedir.¹¹

⁸ “Zahirde eseri olmasa dahi sebep onu meydana çıkarır. Akrabalık bağının aradaki sevgiyi bildirmesi gibi... (Zahirde suret ve eseri görülme de Allah'ın nuru ile bakan feraset sahipleri, suret olmadan da mânâyı görebilirler. Örneğin sevginin zahiri alamet ve eseri görülme bile yakın akrabalık bağı ile o kişiler arasında sevgi ve bağlılığın olduğu anlaşılabilir.) Fakat Hakk'ın nurunun kendisine imam olduğu kimse, ne eserlere kul olur ne de sebeplere.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2633-2636.

⁹ “Şu dünya hayatında karşımıza çıkan, bize çok önemli gibi görünen çeşitli vak'alar, haller, zorluklar, engeller, toprak âleminin dalgaları olup bunlar bizim vehmimizden, anlayışımızın kütüğünden, düşüncelerimizin noksanlığından meydana gelmektedir. Halbuki mânâ denizinin, aşk denizinin dalgaları bizim vehmimizi, anlayışımızı, düşüncemizi mahveder. Bizim aklımızı başımızdan ve bizi bizden alır. Bizi kendimizden geçirir, mest eder. Mânâ denizinin verdiği mestlik de senin için yetmez, bu tam ve hakiki mestlik değildir. Sen, bu yarı mestlikte kaldıkça, gerçek mestlikten uzaksın. Bu yarı mestlik yüzünden kör olursun da gerçek mestlik kadehini göremezsin.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 575-576.

¹⁰ “Haddi hududu olmayan Allah'ın huzurunda, mahdûd olan her şey; 'â'da yoktur; 'Allah'tan başka her şey fânidir. O'nun olduğu yerde ne küfür vardır ne de iman. Çünkü O meyvenin içi gibidir. Küfür ve iman ise o meyvenin rengine ve kabuğuna benzerler. Bu fâni varlıklar, yani bütün kâinat, o sonsuz olan büyük yaratıcının yüzüne, leğen altında gizlenen mum gibi perde olmuştur. Bir bakıma bu fani beden başı, yani çürümeye mahkum olan bu görünen başımız, o hakikat başının, görünmez olan mânâ başımızın bir örtüşüdür. Sonsuz olan o başa karşı, bu ten başı kâfir sayılır.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, b. 3320-3323.

¹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 44-45.

Yani nefsanî gıdalardan kesilip mânevî gıdalarla beslenmesine bağlıdır. Mevlânâ bu gerçeği şu şekilde dile getirir: “Bir sûtanne, sût emmeye alışmış çocuğun ağzını çeşitli mamalarla hoş bir hâle getirir. Eğer çocuğu memeden keser, onu sût emmekten alıkoyarsa, onu gereği gibi beslemek için bu defa ona yüzlerce bağın, bahçenin yolunu açar. Çünkü anne memesi, o zayıf çocuğun gelişmesi için onu beslemiş, fakat o yavrunun binlerce nimetten gıda almasına, binlerce yemekten, ekmekten faydalanmasına perde olmuştur, engel olmuştur. Demek ki bizim yaşadığımız, gerçek hayata kavuşmamız, memeden kesilmeye, yâni nefsanî gıdalardan vazgeçmeye bağlıdır. Ancak, bu kesilme ile biz, mânevî gıdaları bulabileceğiz. Ey Hakk yolunun yolcusu! Azar azar sen de kendini nefsanî gıdalardan çekmeye çalıt; sözün özü budur.”¹²

Sûretten mânâyâ gitmenin, beden balçığından kurtulmanın yolu ise yeryüzünden kesilmek, gönüller gıdasını almak¹³ ve mânâ dilini öğrenmektir.¹⁴ Mânevî ikbal ve saadetten ağzı

¹² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 46-51.

¹³ “Senin, ot gibi ayağın yere bağlı. Tam inanca ulaşmadığın için bir rüzgâr esince başını sallar durursun. Fakat senin akıl ayağın yoktur ki, sûretten mânâyâ gidesin, yahut da rûhunun ayağını bu beden balçığından kurtarasan! Ayağını beden balçığından nasıl kurtarabilirsin ki, yaşadığın bu balçık içindedir, o balçıktandır. Bu yaşayıştan vazgeçmek çok zordur. Ey zavallı! Sen yaşadığı Hakk tan bulursan, o vakit hiçbir şeye aldırış etmezsin; dünyadan da balçıktan da kurtulursun. Sût emen bir çocuk, memeden ayrılıp süttten kesilince mama yer; dadıyı bırakır. Sen topraktan biten daneler gibi yeryüzü sütüne bağlanmışsın; bu süttten kesil de gönüller gıdasını al!” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 1280-1285.

¹⁴ “Bir adam dört kişiye bir miktar para verdi. ‘Bu para ile işinize yarayanı alın!’ dedi. Dört kişiden biri; ‘Bu parayı engür’e verelim.’ dedi. Öbür arkadaşı Arap idi. ‘Aksilik etme!’ dedi. ‘Ben engür istemem, ineb isterim.’ Onlardan birisi Türk idi. ‘Ben ineb istemem, üzüm isterim.’ dedi. Rum olan bir başkası; ‘Bırakın bu lafları!’ dedi. ‘Bu para ile istafıl alalım.’ dedi. Derken dört kişi birbirleri ile çekişmeye, döğüşmeye başladılar. Çünkü adların anlamından haberleri yoktu. Onlar ahmaklıklarından, birbirlerine yumruk atıyorlardı. Çünkü bilgiden bomboş, bilgisizlikle dolu idiler. Orada çeşitli dil bilir, sır sahibi üstün bir er bulunsa idi onları uzlaştırır, barıştırdı. Onlara derdi ki: ‘Ben bu para ile hepimizin

tatlanan kişiye zamanla dünya mülkü ve sûretlerin aldatıcı güzellikleri soğuk gelmeye başlar. Çünkü dünya hayatı bir ağaca benzer. Bizlerse o ağacın üzerinde bulunan yarı ham meyveler gibiyiz. Ham meyveler dallarına sımsıkı sarılırlar. Çünkü hamlık mertebesinde meyve, köşke ve saraya layık değildir. Fakat meyveler olgunlaşınca, tatlılaşınca, dudakların ısıracağı hâle gelince, artık düşmeye hazırdırlar ve dallara pek gevşek sarılırlar. İnsanın ağzı da o mânevî ikbâl ve saadetten tatlılaşınca, dünya mülkü ona mânâsız ve soğuk gelir.¹⁵ Mânêvî hakikatlerinin

istediğini alırım. Hiç bir ard düşünceye kapılmadan, hile yoluna sapmadan gönlünüzü bana vererseniz, bu paranız istediğiniz şeylerin hepsini yapar. Bu paranızla dördünüz de muradınıza erersiniz. Dört düşman uzlaşır, birleşir. Sizin her birinizin sözü ayrılık belirtir, savaş doğurur; fakat benim sözüm uzlaştırır, birleştirir. 'Yazık ki; Türk, Rum ve Arab'ın kavgasından engür ve ineb şüphesi çözülemedi. Mânâ dillerini bilen bir Süleyman gelmedikçe, bu ikilik ortadan kalkmaz.' Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. II, b. 3681-3693.

- ¹⁵ “Aslında sen, yokluk âleminde varlık âlemine geldin. Kendine gel de söyle bakalım; nasıl geldin? Mest olarak geldin değil mi? Geldiğin yollar hatırında kalmadı ama sana bir işaret vereceğiz, söyleyeceğiz: Şimdiki aklını fikrini bırak da ondan sonra aklet; yani bir çürük diş gibi seni rahatsız eden aklını at da gerçek akla ulaş! Bu başındaki kulakları da tıka; gönül kulağını aç, hikmetlere kulak ver; hakikî kulak kesil! Yokluk âleminde varlık âlemine gelirken hatırında kalmayan yollar hakkında sana bir şey söyleyeceğim.’ demiştim. Hayır, söylemeyeceğim! Çünkü sen hâlâ hamsın; Hakk yolunun baharındasın, o yolun Temmuz’unu henüz görmemişsin! Ey kerem sâhibi dinleyiciler! Bu dünya bir ağaca benzer; biz de o ağacın üzerinde bulunan yarı ham meyveleriz! Ham meyveler dallarına sımsıkı sarılırlar. Çünkü, hamlık mertebesinde meyve, köşke ve saraya layık değildir. Fakat meyveler olgunlaşınca, tatlılaşınca, dudakların ısıracağı hâle gelince, artık düşmeye hazırdırlar ve dallara pek gevşek sarılırlar. İnsanın ağzı da o mânêvî ikbâl ve saadetten tatlılaşınca, dünya mülkü ona mânâsız ve soğuk gelir. Bir şeye sımsıkı sarılmak taassuptur, hamlıktır. Ey Hakk yolu yolcusu; sen henüz olgunlaşmadın! Böylece, ana karındaki çocuk gibi oldukça, işin kan emmektir; yani zahmet ve sıkıntı çekmektir. Söylenecek bir şey daha kaldı ama, onu sana bensiz olarak Rûhu l-Kudüs (melek) söylesin! Hayır, hayır! Ne ben söyleyeyim ne de başkası; kendi kulağına yine kendin söyle! Ortada ne ben varım ne de benden başkası! Zaten sen de bensin; ey benim canım efendim! Bu rüyâya benzeyen uykuya dalınca kendinden geçer, fakat yine kendinden kendine gelmiş olursun; yani uyuduğun zaman kendinden kalkar, kendine gidersin! Kendinden duyar, iştirsin de filan kişi rüyada sana gizlice bir şey söyler sanırsın.” Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. III, b. 1289-1301.

lezzetini tadanları Mevlânâ, Hakk'ın darbhanesinde basılmış mânâ altınları olarak nitelendirmektedir.¹⁶

İbadetlerin birer mânevî kanat oluşundan dem vuran Mevlânâ, kanatlanabilmek için ibadetlerin sadece ritüel boyutuna değil anlam veçhesine riayet etmemiz gerektiği üzerinde durmaktadır. Kişiyi menzil-i maksuda götürecektir olan bu kanadın ise ancak mânâ ehlinin sohbeti ile elde edilebileceğini söyler. Mevlânâ'ya göre mânâlarda bölünme ve parçalanma olmaz. Farklılık ve kesret sûretlerden ibarettir. Özdeki mânâ birliğini yakalayanlar arasında kavga değil saygı esastır.¹⁷

Sûretin serkeşliğinden bahseden Mevlânâ, sûrete ve şekle bağlılıktan kurtulmak gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir: *“Sûrete tapıcılar için (asıl ve vekil) ikidir ama bundan kurtulanlar için birdir. Sen her sûrete iki gözle bakarsın, fakat görüş nurunun menbaı tek olduğu için bir gözle bakıyormuş gibi görürsün. Bir kimse gözün sûretine bakmayıp nuruna bakarsa, göz nurunu ayırt etmek mümkün olmaz. Bir yere görünüşte, şekil ve sûret bakımından, her biri öbüründen ayrı on tane mum getirselere. Sen, yüzünü mumların aydınlattığı yere çevirirsen, bu on mumun her birinin nurunu, öbürünün nurundan ayırt etmek imkânsızdır. Eğer sen, yüz tane elma, yüz tane de ayıyayı*

¹⁶ “O misafîr kendi kendine dedi ki: Ben bu yaşa, bu bedene pek aldırış etmem. Hazineden bir tane gitmekle, hazine bir şey kaybetmez. Yani maddî beden yok olmakla, bir hayvanî ruh eksilmekle, Hakk'ın ölümsüz olan ruhlar hazinesinde bir eksiklik olmaz. Şu görünen bedenim giderse gitsin. Ne önemi var? Ben bedenden ibaret değilim ki! Benim ölümsüz olan bir ruhum vardır. O bakî oldukça mânevî sûretlere bürünür, nûranî neşe ile neşelenir. Cenâb-ı Hakk beni yarattı ve bana ruhumdan üfürmek lütfunda bulundu. Ney gibi olan bedenden ayrılınca, Hakk'ın nefesi, üfürüğü olarak kalırım. Yeter ki Hakk'ın üfürüğü, nefesi bu bedene tekrar gelip ulaşmasın da, böylece o şerefli, ilâhî inci pek dar olan ten sedefinden kurtulsun.” Allah; Ey gerçek müminler, ölümünüzü dileyin. diye buyurdu. Ben de gerçek bir mümin yüzünden Hakk'ın emrine uyar, canımı feda ederim.” Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. III, b. 3922-4376.

¹⁷ “Ey şekle, surete tapan, git de mânâyı elde etmeğe çalış, çünkü mânâ, sûretin kanadı gibidir.” Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. I, b. 710.

sayarak bir yere toplar, sonra bunların hepsini sıkar, sularını çıkarırsan yüz sayısı kalmaz, hepsi de bir olur. Mânâlarda bölüm, sayı yoktur. Mânâlarda, ayırt ediş, tek tek sayış olamaz.”¹⁸

Şeytanın, insanın sûretine bakarak onun değersizliğine ilişkin kıyasını, bir buzağının anne sığırı emmemesi için ağzına geçirilen ağızlığa benzeten Mevlânâ, buzağının ağızlık sebebiyle süte yaklaşmayı gibi şeytanın da o kıyası nedeniyle insanın hakikatini algılayamadığına dikkat çekmektedir. İnsanın sûretine bakarak onu sadece o sûretten ibaret görenleri de İblis’le aynı bakış açısına sahip birer sûretperest olarak nitelendirir.¹⁹ Böylesi sûret düzeyinden kurtulamayan kişiye; “*Ey sûrete tapan sûretperest ne vakte kadar sûrete aldanacaksın?*” diye hitap eden Mevlânâ, eğer kişi sûreti ile insan olsaydı; Ahmed (s.a.s.) ile Ebû Cehil’in bir olması gerekirdi; duvara yapılan insan resmi ile insanın aynı olması icap ederdi diyerek parlak gözükken kimi sûretlerde canın eksikliğine dikkat çeker. Sûretperestlere düşen vazifenin, sulûk yolunda çalışıp çabalayarak o nadir bulunan inciyi aramak, olduğunu söyler.²⁰

İlâhî kaynaktan nur içmeğe nasipli olanları; Allah’ın rengine boyananlar diye nitelendiren Mevlânâ’ya göre, insanın alacası

¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 674-681.

¹⁹ “*Topraktan yaratılan insanın Hak’tan öğrendiği ilim (yani mânâsına ait bir özelliği nedeniyle), yedi kat göğü aydınlattı. Hak’tan şüphe eden (İblis’in kör-lüğüne rağmen, meleklerin adını, sanını unutturdu. Altı yüz bin yıllık zahidin (ki bu zahid, Azazil yani şeytandır) ağzını, bir buzağı ağzı gibi bağladı. Ta ki bu ağzı bağı din ilmi sütünü emmesine ve o yüce kasrın (arşın) etrafında dönüp dolaşmasına mani olsun. Ehl-i hissini ilimleri de o ilâhî ilimden süt almalarını engelleyen bir ağzı bağıdır.*” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 1012-1014.

²⁰ “*Şu bir damlacık (insan) gönlüne, öyle bir inci düştü ki, Allah onu deryalara ve feleklere bile vermemiştir. Ey surete tapan/suretperest ne vakte kadar surete aldanacaksın? Senin bu mânâsız canın suretten (suret düzeyinden) bir türlü kurtulamadı gitti. Eğer insan, sureti ile insan olsaydı; Ahmed (a.s.) ile Ebû Cehil’in bir olması gerekirdi. Duvara yapılan insan resmi de (sureti itibarıyla) insana benzer. Dikkatle bak, suret bakımından nesi eksik? (İşte) O parlak suretin canı eksiktir. Sen yürü, (suluk yolunda çalış çabala da) o nadir bulunan inciyi ara.*” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 1018-1021.

içinde, hayvanınki dışındadır.²¹ Kâmil insanın rengi Allah rengidir. Bu boyanmış Allah boyasıyla renklenmiştir. Kişi ancak o boya ile boyandıktan sonra büyük nurun sırrını anlar. Kâmil insan, bakışı ile boyandığı bu rengin hazzını duyar. İnkâr edenler ve Hak nurundan karanlıkta kalanlar ise bir siyah boya içinde hakikat nurunu göremezler. Allah boyası insanın kalbindeki gerçek iman demektir.²²

Mevlânâ, mânâ âlemini idrak edemeyen, sûrete takılıp hakîkati göremeyen, beş duyunun algılayamadığı hakîkatlere inanmayan kimselerin yolunu; “*Ey atlı! (Beş) duyu (his) yolu, eşeklerin yoludur. Eşeklere katılma, bundan utan!*”²³ “*Hayvan duyusu pâdişâhı görseydi, öküzle eşek de Tanrı’yı görürdü.*”²⁴ şeklindeki sözleri ile “*eşeklerin yolu*” olarak nitelemektedir. Sahip olduğu zâhirî ilme çok güvenen, sadece onunla her şeyin üstesinden geleceğini sanan ve bu yüzden de başkalarını küçümseyen zâhir ulemâsının, mârifet ilmini gerektiren bir durumla karşılaşınca, “*buz üstünde öylece kalakalan eşek*”²⁵ gibi ne yapacağını şaşırtdıklarını; sağa sola kımıldamayacak hâle geldiklerini, en ufak bir çabalamada kafalarını ve gözlerini yaraladıklarını söyler. “*Eşek olduğumuzu bilmezsek, hakikaten eşeğiz!*”²⁶ diyerek kendi gerçeğinden habersiz olanlara telmihte bulunmaktadır.

Kur’an’daki “*İşte böyleleri hayvan gibidirler; belki daha da aşağılıktırlar*” (A’râf, 7/179) âyetinden aldığı ilhamla Mevlânâ, gözü, duyularla algılanan fiziksel dünyâdan başka bir şey görmeyen,

21 “Öküzün rengini dışında, insanın alacasını, sarı veya kırmızısını ise onun içinde ara! İyi renkler (suretteki güzellikler), temizlik/safa küpündendir (içtendir). Çirkin renkler ise kokmuş, bulanık sudandır. O latif rengin adı, Allah boyası/sıbgatullahdır. Bu kirli rengin kokusu ise Allah’ın lanetidir.” Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 764-766.

22 Rifaî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 108.

23 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, b. 48.

24 Mevlânâ, *age*, c. II, b. 65.

25 Mevlânâ, *age*, c. I, b. 2844.

26 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2849.

dolayısıyla da metafizik âleme nüfûz edemeyip hakîkate ulaşmaktan mahrum kalan kimseleri, “eşekten de aşağı” seviyede görmektedir.²⁷ O, şöyle der: “Ey eşekten de aşağı olan kişi! Taşın nasıl bir şeyden haberi yoksa senin de düşünce dünyasından haberin bile yok. Sen düşünce dünyasından eminsin, gafilsin. Çünkü sen bir şekilden, kalıptan ibaretsin; akıldan payın yok. Sen, insan huylu değilsin, insan şeklinde bir eşek sıpasısın.”²⁸

Mevlânâ’ya göre bu tür kimseler, pislik ve çamur deryâsı hükmündeki sûret âlemini, hiç yok olmayacak kalıcı bir yurt sanırlar ve bu yüzden oraya iyice yerleşmek için gayret ederler. Oysa, “Eşek bile, hızlı yürüyeyim derken balçığa saplandı mı, oradan kurtulmak için uğraşır durur. Orada kalmak, oraya yerleşmek için düştüğü yeri düzeltmeye kalkmaz. Çünkü oranın yaşanacak bir yer olmadığını bilir. Senin duygun, eşeğin duygusundan daha mı aşağı ki, gönlün, kötü huylar, günahlar, mânevî arzular çamurundan sıçrayıp kalkmıyor?”²⁹

İlmîni içselleştirememiş rûsûm ehli ulemaya böylesi bir tavır sergilediği gibi tasavvufu merasimden ibaret gören sûret sûfîlerini de şiddetle tenkide tabi tutmaktadır. Taç ve hırkaya bürünüp giydikleri elbiseyle kendisini sûfî gösteren çoğu kişinin tamah ehli olduğunu söyler. Olgunlaşmadan şeyhlik taslayanları tezyif eder, sözle şeyhlik davasına girişenlere çatar, davullu, bayraklı bir alay ham kişinin, şeyhlik lafına sığındığını, bu çeşit adamların, kendilerini Bayezid yerine koyduklarını, dava yurdunda kendi kendilerine meclis kurduklarını, bunların adeta kendi kendine gelin güvey olduklarını söyler.³⁰

²⁷ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde ‘Har (Eşek)’ Metaforu”, *Tasavvuf*, yıl: 8, sayı: 18, s. 33-34.

²⁸ Mevlânâ, *age*, c. II, b. 1040-1041.

²⁹ Mevlânâ, *age*, c. II, b. 3355-3357.

³⁰ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, 5.Baskı, s. 171.

BİRİNCİ BÖLÜM

Hakk'a Kavuşma Özlemi

Hakk'a Kavuşma Özlemi

Hikâyemizin ismi, “Bir tacirin ticaret için Hindistan’a gitmesi ve mahpus papağanından Hindistan’daki papağanlara selâm ve haber götürmesi”dir. Hikâyede yer alan sembollerin anlam boyutunu ise şu şekilde ifade edebiliriz:

Tüccar, akl-ı meâd ve hakikat yoluna giren kabiliyetli kişinin mânevî şahsiyetini;

Köle ve cariyeler, o kişinin çeşitli hislerini;

Hindistan, melekût âlemini;

Kafesteki papağan, beden hapsindeki ruhu;

Hint ağaçlarında serbestçe uçan tûtîler, ervâh-ı mücerret olan enbiya ve evliyanın ruhlarını;

Tûtînin efendisiyle Hint tûtîlerine haber göndermesi, beden kafesinde hapsedilmiş bir ruhun enbiya ve evliyadan himmet ve irşad istemesini;

Hindistan’daki tûtînin ağaçtan düşüp hareketsiz kalması, sâlikin beden hapsinden kurtulması için ölmeden evvel ölmesini, yani “موتو قبل ان تموتوا” emrine uyması gereğini;

Kafesteki papağanın o işareti anlaması ve tatbik etmesi de kendisinin ahrâr derecesine ulaşmasını sembolize etmektedir.³¹

Ruh, aslında beden suretinin altında gizlenen insanın gerçek varlığını sembolize etmektedir. Ruh, insanın gerçek varlığını temsil eden yönüdür.

Mevlânâ bu hikâyede şiir kudretinin, ilâhî aşkın ve kendinden geçişin en üstün merhalesini ortaya koymaktadır. Bu

³¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selâm Yayınları, Konya 1963, c. III, s. 792.

hikâyede bir benzerini herhangi bir şair ve sūfide göremeyeceğimiz kadar bir coşku ve heyecan yer almaktadır. Kafeste hapsolmuş bir papağanın Hindistan’daki papağanlara selam yollarken döktüğü diller, iştihak derdinin, hasret acısının, gönül yarasının bir hikâyesidir. Zevk, elem, neşe ve şikâyet duyguları insanı kendinden geçirmektedir. Ayrılık derdini anlatırken Mevlânâ, derdi derman olarak görür ve birlik âleminde ayrılan can kuşunun hâlini hatırlar. “Tacir ile Papağan” hikâyesi *Mesnevi*’nin en içli, en coşkunun, en lirik ve en didaktik hikâyelerinden biridir. Didaktik bir şiir parçasındaki bu denli içli bir duygunun yer alması okuyucuyu hayretler içerisinde bırakmaktadır.³²

1. Murâkabe ve Mükâşefeye Hazırlık

Hikâyeye kişinin hâlet-i rûhiyesi ile başlanmaktadır:

- 1547.** Ticaretle uğraşan bir adamın kafeste mahpus güzel bir papağanı vardı.
- 1548.** Tacir Hindistan’a gitmek üzere yol hazırlığına başladı.

Buna göre mânevî âleme yolculuk yapmaya kabiliyetli kişinin şahsında hissedilen çok güzel bir hâlet-i rûhiyesi vardır.³³

Hikâyenin hemen başında dikkat çekilen ikinci bir husus, kişinin murâkabe ve mükâşefeye kendini hazırlamasıdır:

Beyitte geçen Hindistan’dan maksat, melekût âlemdir. Tacir ise sâliktir. Melekût âlemini seyretmek isteyen sâlik, murâkabe ve mükâşefeye koyulur. Murâkabe, sâlikin düşüncelerini bir noktada üzerinde yoğunlaştırması ve derin düşüncelere dalmasıyken, mükâşefe, mânevî âlemin sırlarını anlama çabasıdır. Bu beyitte

³² Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1990, c. 1, s. 199-200.

³³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, ter.: Mehmet Sait Karaçorlu, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, c. I, s. 515.

de belirtildiği üzere murâkabe ve mükâşefeye dalmak isteyen kişinin öncelikli olarak kendini buna hazırlaması gerekmektedir.³⁴

Mânevî yolculuğu gerçekleştirmek isteyen sâlikin kendini murakebe ve mükâşefeye hazırlaması gerektiği kadar, bedeninin hakkını vermesi de gerekmektedir:

1549. Cömertliğinden ötürü, köle ve cariyelerinin her birine; ‘Çabuk söyle, sana Hindistan’dan ne getireyim?’ diye sordu.

1550. Onlardan her biri bir şey istedi. O iyi adam da hepsine istediklerini getireceğine dair söz verdi.

Beyitlerde geçen köle ve cariyelerden maksat, kişinin çeşitli hisleridir. Murâkabe ve mükâşefeye dalmak isteyen sâlik, duyularını yoklar. Nelere eğilimli ve muhabbetli olduklarını bilmek ister. “Çabuk söyle” ifadesi ile murâkabe vaktinin geldiği ve olgun bir cömertlik içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Duyulardan her biri birer istekte bulunur. İyi niyetli sahipleri de onların isteklerini kabul eder ve onları yerine getireceğini vaat eder. Görme duyusu güzel mesireler ister, koklama duyusu güzel kokular ister, diğer iç ve dış duyuları da kendi yapılarına uygun gördükleri isteklerini dillendirirler.³⁵

2. Evliyanın Himmetini Kazanmak

Mânevî yolculuğu gerçekleştirirken sâlikin kendini murâkabe ve mükâşefeye hazırlaması, bedeninin hakkını vermesi yanında üçüncü bir yükümlülüğü daha bulunmaktadır. O da evliyanın himmetini kazanmasıdır:

1551. Sıra papağana gelince, tacir ona da; “Sana Hindistan’dan ne getireyim?” diye sordu.

³⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 516.

³⁵ Abidin Paşa, *age*, c. I, s. 516.

1552. Papağan; “Oradaki papağanları gör... Benim durumumu onlara anlat; de ki:
1553. “Sizi çok özleyen filân papağan, Cenâb-ı Hakk’ın takdiri ile bizde mahpus bulunmaktadır.
1554. Size selâm söyledi. Sizden yardım diledi. Bir çare, bir kurtuluş yolu bulmanızı niyâz etti.’
1555. Ve yine, size seslenerek dedi ki: Benim, gurbet ellerde, özlemler içinde, sizden ayrı düşmenin acıları ile çırpınıp durmam, can vermem doğru mudur?
1556. Ben burada, demir kafes içinde mahpus olayım, her şeyden mahrum bir hayat yaşayayım da siz, bazen yeşil ormanlarda gezesiniz, bazen ağaç dallarına konasınız? Bu ilgisizlik size yakışır mı?
1557. Dostların vefası böyle mi olur? Ben hapiste çok sıkıntılı bir hayat yaşayayım, siz ise gül bahçelerinde gezip tozasınız.
1558. Ey mutlu kardeşlerimiz, ey hür bir hayat süren büyükler. O yeşilliklerde bir sabah şarabı içerken, bu ağlayıp inleyen esir papağanı da hatırlayınız.
1559. Dostların dostu yâd etmeleri, dost için kutluluk ve mutluluktur. Hele ‘yâd eden Leylâ, yâd edilen Mecnun olursa...

Himmetin tahakkuku için bekleyen ile beklenen arasında güçlü bir bağın bulunması gerekmektedir. Kafesteki papağanın kendi halini diğer papağanlara arz etmesi, ten kafesinde ısırap çeken ruhun ten kaydından kurtulmuş evliya ruhlarından çare ummalarını göstermektedir. Bu beyitlerde bireysel ruhun enbiya ve evliya ruhuna duyduğu iştihak dile getirilmektedir. Beden kafesinde dünya hayatını sürdüren ruhların bu dünyada zindan hayatı yaşadığından, elem ve üzüntü içerisinde olduğundan bahsedilmektedir. Beden ve dünyanın ateş yurdunda ayrılığın verdiği elem, gam ve kederler her geçen gün ruhumuzun mânevî varlığını kasıp kavurmaktadır.

Dostların dostları hatırlamaları, ayrılık ve hasret ateşi ile yanmaları ve kurtuluş çareleri aramaları merhametin bir göstergesidir. Dostların vefasından haberdar olmak tatlı bir duygudur. İnsan unutulmadığını bilirse ayrılık ateşinden duyduğu acı ve elem bir nebze unutulabilir. Özellikle hatırlayan meşhur Leyla gibi sevgili, hatırlanan aşkın kıvılcımından tutuşmuş Mecnun gibi biri, yokluk ateşinde yanan bir aşk olursa, o hatırlanmanın hayrı ve bereketi de büyük olur. Himmet beklentisi içerisinde olan kişiler, mânâ âleminde tanıştığı o temiz ruhlardan daima vefa ve destek beklerler.³⁶ Leyla'dan maksat, Allah aşkını tatmış olan mukaddes ruhlarken Mecnûn'dan maksat, nefsin kayıtları ile bağlı bulunan enbiya ve evliya âşıklarıdır.

1558. beyitte bahsedilen büyüklerden maksat, enbiya ve evliyanın ruhlarıdır. “Sabah şarabı”ndan maksat ise onlarda gerçekleşen zâtî tecellilerdir. İlâhî tecellilere mazhar olup mânevî bir zevk hâlinde olan ulvî ruhlardan bedenlerde hapsedilmiş ruhlara acımaları istenmektedir. O tecellilerin bereketiyle hapsedilmiş ruhların da nefsin bağlarından kurtulması talep edilmektedir.³⁷

Sâliklerin mânevî yolculuklarından bahseden Mevlânâ, sözü kendi hakikatlerine vakıf olanlarla nefsin hazlarına kurban olan kişilerin karşılaştırılmasına getirir ve der ki:

1560. Ey dostlar, siz, boyu endamı düzgün güzel eşlerinizle, zevk ve safa içindesiniz, bense burada mahpus bir halde, yüreğimden akan kanları içmedeyim.

“Boyu ve endamı güzel eşler”den maksat; enbiya ve evliyanın tam bir kabiliyet ve istidada sahip olan ilâhî ilimdeki hakikatleridir. Onlar nefsin perdelerini yırtıp kendi hakikatlerinin farkına varmışlardır. Onların hakikatleri Allah isminin mazharıdır. Muhakkiklerin “insan-ı kâmilin zahiri bătınına tapar”

³⁶ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 518.

³⁷ A. Avni Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004, c. I, s. 469.

sözünden maksat budur. Nefis perdelerini yırtıp kendi hakikatleri olan Hakk'a mahrem ve müsahip olan ulvi ruhlara seslenerek ten kılıfı içinde kalan ruhların nefis arzularından kaynaklanan kan dolu şarap kadehlerini içtiğinden bahsetmektedir. "Kan dolu kadeh"ten maksat, öfke ve şehvet gibi nefsin sıfatlarıdır.

Nefis illetinden kurtulmaları için Mevlânâ, nefsin zebunu olan kişilere velilerden istimdatta bulunmayı tavsiye etmektedir:

- 1561.** Bana yardım etmek istemezseniz bile, hiç olmazsa beni yâd ederek birer kadeh şarap içiniz.
- 1562.** İçerken de bu topraklara serilmiş düşkünü, zavallıyı yâd edin de içkinin bir yudumcuğunu da toprağa dökün.

Bu beyitlerde Mevlânâ, papağan lisanından enbiya ve evliya ruhlarından istimdatta bulunmaktadır. İçilen visal şarabından ve merhametin tatlı suyundan bir kadeh de olsa onların, ten kılıfında hapsedilen zavallı ruhların hicranlı hâlleri adına içmelerini istemektedir. Fazladan bir kadeh içmeyi çok görürlerse eğer hiç değilse kadehin dibinde kalan damlayı o zavallıları yâd ederek toprağa saçmaları talep edilmektedir. Zira, "Kerim olanların kadehinden toprağın da bir nasibi vardır."

Hak şarabını içip mest olanların mânevî zevk hâllerini şair şu şekilde dile getirmektedir:

*"Sekâhum Rabbühüm hamrın içen âşıklar ey Nakşî
Erer mâşûkuna onlar, mekândan lâ-mekân söyler."*³⁸

3. Sâlikin Terakkisi

Hakk'a kavuşma özlemi içerisinde olanlar için riyâzet ve mücâhede, dert değil iştiyaktır:

³⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 470.

1563. Bu ne şaşılacak şeydir! O ahit, o yemin nerede? O şeker gibi dudaklardan çıkan vaatler ne oldu? Dostluk ne çabuk unutuldu?”

Vuslata ermeyi gaye edinen sâlikin terakkisi üç mertebede gerçekleşir:

a. Fenâ fi'ş-şeyh: Şeyhin muhabbetinde fenâ olmasıdır. Bu muhabbet, nefesine olan muhabbetin hicabıdır. Nefsine kapılmaya, kendini görmeye engel olur.

b. Fenâ fi'r-resûl: Şeyhinin muhabbetinde terakki eden sâlikin peygamber sevgisinde fenâ olmasıdır. Bu muhabbet de şeyhe duyulan muhabbete perdedir.

c. Fenâ fillah: Hakk'ın muhabbetinde fânî olmaktır. Bu muhabbete eren kişi peygambere muhabbetten alıkonulmuş olur.

Nitekim Gazneli Mahmud, Ebü'l-Hasan Harekânî'yi huzuruna davet etmek için birisini görevlendirir. Ona, eğer davete icabet etmezse,

“*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden emir sahibi olanlara itaat edin*” (Nisa, 4/59) âyet-i kerimesini okumasını emreder. Gönderdiği adam da denileni yapar. Ebü'l-Hasan el-Harekânî der ki: “*اطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم emrinde o kadar müstağrakım ki, واطيعوا الرسول emrinde eksikliğim var. وأولي الأمر منكم emrine sadakat nerede kaldı?*”

Benliğini ilâhî aşkta eriten Mevlânâ da bu beyitte, peygamberlerin temiz ruhlarına münâcâttan terakki edip kalbini istila eden ilâhî aşkın şevki ile Allah (c.c.)'a münâcâta başlamaktadır. Zira Allah (c.c.), aciz kullarına karşı nasıl muamelede bulunacağını Hac, 22/65. âyet-i kerimesinde şöyle dile getirmektedir:

“*Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.*”

Zümer, 39/53. âyet-i kerimesinde ise şu müjde verilmektedir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
 De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

المصير = واليه المصير gibi vaatlerde bulunan Allah'a seslenerek, “Allahım! Nerede senin bu vaatlerin, ahitlerin ve tekliflerin? Hani senin şeker gibi dudacağının vaatleri” demektedir. O vaat ve ahitlerin ne olduğunu, hükümlerinin neden infaz edilmediğini, kendisinin bu firak âleminde kurtarılıp vuslat harimine götürülmediğini sormaktadır.

“Dudak” tabiri, zıkr-i mahal irade-i hâl kabilinden mecaz olup şeker gibi tatlı ve latif olan Hakk'ın sözüne işarettir. Peygamberimizin latif sözleri için de dudak tabiri kullanılmaktadır. Zira Allah (c.c.), vahyini peygamberinin dudagından söylemiştir. Zira *Mesnevi*'de geçen bir beyitte şöyle denilmektedir: “*Vakıa Kur'ân, peygamberin dudagındandır. Her kim Hak söylemedi derse o kâfirdir.*”

İnsan-ı kâmil, âlem-i ef'âl olan şehadet mertebesinde Hakk'ın aletidir. Bu gerçekten hareketle kâmil zâtlardan birisi, Hakk'a karşı gerçekleştirdiği münâcâta yine kendisi cevap vermiş:

“– *Münâcâtına yine kendin cevap veriyorsun, bu nasıl olur?*” dendiğinde

“– *İkimiz de bir ağız kullanırız*” demiştir.³⁹

Takip eden beyitte Mevlânâ'nın sık sık kullandığı üsluba şahit olmaktadır. Onun benimsediği bu üslup, Allah'a karşı cüretkâr ifadelerde bulunmasıdır:

1564. Bu kulun ayrılığı, ayrılığa düşmesi, onun günahından, onun kötü kul oluşundan ise kötüye karşı kötülük edersen, aramızda ne fark kalır?

³⁹ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 471-472.

Bu beyitte, “Biz kendi kötülüğümüzden senden ayrı düş-
tüyse de senin de bize kötülükle mukabelede bulunman hiç
mümkün olur mu?” diye Allah’ı sorgulamaktadır.

Kahrı da hoş lutfu da hoş olan Allah’ın kullara muamele-
si hep rahmetiyledir. O’nun rahmeti gazabını kuşatmıştır. İşte
Mevlânâ bu gerçeğe dikkat çekerken ilâhî azapta da rahmetin
varlığına telmihte bulunmaktadır.

Kulun Hak’tan ayrılığı ve uzaklığı kul oluşunun gereği olup
nefsinin bir sıfatıdır. Burada Allah’a seslenen Mevlânâ; “*Nefsinin
esiri olup senden ayrılan kulunu sen de terk eder, sen de ondan
uzaklaşır ve ayrılırsan, o zaman kulun fiili ile senin fiilinin ara-
sında ne fark kalır?*” demektedir. Mevlânâ’ya göre Allah (c.c.),
hakiki varlığı ile kulunun bayağı tutumunu affedip örtmektedir.

Bu beyitte geçen “kulluğun kabahat ve zenbi”nden mak-
sat; “*وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب اخر - Senin varlığın bir günahtır ki,
başka günaha kıyas olunmaz*” sözü gereğince, kulun mevhum
olan varlığında ve enaniyetinde istiğrakıdır. Şura, 42/40. âyet-i
kerimesinde belirtildiği gibi;

و جزاء سيئة سيئة مثلها “*Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötül-
lüktür.*”

Kulun Hak’tan ayrı kalma günahına karşılık Hakk’ın ayrılık
ve uzaklık hâlinin devamı da bir seyyiedir. Fakat Allah (c.c.)’in
kulun fenalığına karşı verdiği ceza bile hikmet ve rahmetten
öte değildir. İlâhî cezanın zahiri azaptır ama batını rahmettir.
Örneğin annesi çocuğu hacamat ettirir. Bu hal görünüşte çocuğa
eza verme gibi gözükmemektedir ama şefkat timsali olan anne bu
suretle çocuğun sağlığını temin etmeye çalışmaktadır. O esnada
çocuk ağlar, anne ise güler. Nitekim Ömer Hayyam bir rubaisin-
de bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“*Cihanda günah etmemiş olan kimdir söyle!*

“*O kimse ki günah etmemiştir, nasıl yaşar böyle?*”

*Ben fenâ yaparım ve sen de fenâ mükâfât verirsin,
O halde benim ile senin aramızdaki fark nedir? söyle!”*

Buna göre ilâhî azapta rahmet vardır. Dolayısıyla kulun fenalığı ile Hakk'ın fenalığı arasında fark vardır. İnsanın işi hata, Allah'ın işi de atâdır. Yarattığı varlıkların kötü fiillerine karşılık Allah'ın keremi, ihsan ile mukabele eder. Bu gerçeği Allah (c.c.) Arâf, 7/156. âyet-i kerimesinde şu şekilde dile getirmektedir:

وَكَتُبَ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدُّنَا إِلَيْكَ قَالَ عَدَايُ أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ
وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ
“Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.” Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”

Hakk'ın rahmeti her şeyi kuşattığı için ilâhî azap da rahmetten âzâde değildir. Zira azap edilen kişi de Hakk'ın eşyasındandır.⁴⁰

Hakk'ın sevgilisi olan veliler, Hakk'a yakın oldukları için onlar Cenâb-ı Hakk'a böyle münâcâtta bulunabilirler. Bizler için, böyle hitap cür'et olur, günah olur. Cenâb-ı Hakk'ın kötülüğe karşı kötülük yapması, hâşâ, onun şanına yaraşır mı? Günahları bağışlamak, affetmek onun sıfatı, değil midir? Aslında bize kötülük gibi gelen şeyin ötesinde ne lütuflar gizlidir. Bu sebeple, ârifler Hak'tan gelen belâları, bir kötülük değil, bir lütuf ve ihsan olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Mevlâna da bu beyitten sonra gelen beyitlerde, sevgiliden gelen acıların ne kadar tatlı olduğunu ifade buyurmaktadır. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr'in* I. cildinin 128 numaralı gazeli şu meâlde bir beyitle başlar:

⁴⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 472-473.

*“Ey dertli zamanında canımızın rahatı.
Ey yoksulluk acılığında, rûhumuzun hazinesi olan
sevgili.”⁴¹*

4. Allah'ın Lütûf ve Kahır Nimeti

“Allahım! Sen de kulun hareketlerine göre muamele edecek olursan arada ne fark kalır?” şeklindeki hitabın, ulûhiyet şânına ve Dergâh-ı Kibriyâ'ya karşı cüretkâr bir ifade olduğunu düşünüyor ve derhal şu şekilde özür diliyor:

1565. *Fakat kızar da savaşıır, kuluna cefada bulunursan, yaptığın cefa, verdiğin acılıklar, elemeler, kederler, bana, çalgı seslerinden, cenk sesinden daha fazla zevk verir.*
1566. *Ey cefası devletten, dünya malından daha güzel, intikamı candan daha hoş olan, Allahım!*
1567. *Ateşin bu kadar zevkli olunca, kim bilir nurun nasıl olur? Rabbim, matem bu derece neşveli olursa, düğünün, derneğin nasıl olur?*
1568. *Cevrinde bu tatlılıklar varken, lutfunun künhüne kim dalabilir?*

Mevlânâ'ya göre, Allah'ın gazap ve cezası, çalgı aletlerinden ve semadan daha lezzetli olmaktadır. Ona göre adeta ateş de bir nimettir. Kesafet ve kesret âleminde gerçekleşen Allah'ın cevr-i cefasında nice tecelliler bulunmaktadır. Vahdet âleminin letafet ve kemâlinde Allah'ın künhünü ise kimse idrak edemez. Gazap ve intikam ateşi böylesine rahmet-i Rahman ile doluyorsa, rahmet-i Rahman'ın gereği olan Allah'ın nuru acaba nasıl olur? Allah'ın matem-i kahrı böyle olursa, acaba lutfunun süruru

⁴¹ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Ötügen Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2001, c. I, s. 116.

ve bayramı nasıl olur?⁴² Matem ve elem gibi olan hicran ve ayrılıkta vuslatın umudu düşüncesiyle hissedilen mânevî zevk bu kadar yüce olduğuna göre, vefasız dünyayı terk etmeye âşık olanların, o büyükler büyüğü olan Allah'ın zatına bakacak kadar yakın olunca zevk ve coşkunluklarının sonsuz olacağı açıktır.⁴³ Allah'ın merhameti, sınırı olmayan bir umman ve rızası, cihanı kazanmaktır.

Cevr ü cefaya tahammül, bizlere Fuzuli'nin şu yakarışlarını hatırlatmaktadır:

*“Mey pey-â pey sunma sâki kılma lâ-ya kil beni
Etme bir dem devlet-i didârdan gâfil beni
Zehr-i kahrın içmeden var ise kastın katlim et
Âb-ı Hayvân içsem öldürmek olur müşkil beni*

*Âr katlimden sana ben teşne âb-ı tîğine
Öldürür hasret ger öldürmezsen ey kâtil beni
Ben sana hayrân ü benden gayrı senden bî-haber
Şükr ana kim aşkına kılmış hemin kâbil beni.”⁴⁴*

*Cefâ vü cevır ile mu tâtım anlarsız n'olur hâlim
Cefâsına had ü cevırine pâyân olmasın yâ Râb
Demen kim adli yok yâ zulmü çok her hâl ile olsa
Gönül tahtına andan gayrı sultân olmasın yâ Râb
Fuzûli buldu genc-i âfiyet mey-hâne küncünde
Mübârek mülkdür ol mülk virân olmasın yâ Râb.”⁴⁵*

Hakk'ın lütfunu da kahrını da bir gören, ilâhî azabın se-
rapa rahmet olduğunu düşünen âşıklar, kendilerini Hakk'a

⁴² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 473.

⁴³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 520.

⁴⁴ Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, haz. Kenan Akyüz - Süheyl Beken - Sedit Yüksel - Müjgan Cumbur, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s. 273-274

⁴⁵ Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, s. 145

yaklaştıran, yakarışlarının artmasına yol açan ilâhî cevrin azalmasından endişe ederler:

1569. Sevgilinin cevrinden, cefasından inliyorum, sızlanıyorum. Fakat bu inleyişime, bu gözyaşıma acır da cevrini azaltır diye de korkuyorum.

Eza ve eziyet, hakiki âşıklara lütuf ve safadır. Âşık, ayrılığın şiddetinden gelen cefadan ağlıyorsa, o cefanın içinde vuslat umudu gibi bir gizli lezzet ve bir sonsuz nimet vardır. Allah kuluna adaleti gereği eza ve eziyet ederse, âşık O'nun eza ve eziyetini dünyanın tüm saadet ve zevklerinden daha güzel bulur ve onunla mesut olur. Âşıklar, dünya saadetinin hayal ve fani olduğunu bilirler. Allah'ın eza ve eziyetinden sonra gelecek lütuf ve merhametini ise ebedi ve ölümsüz olarak görürler.⁴⁶ Âşığın nâle ve nazı, şikayet şeklinde görülen şükürdür. Âşıklar, bu şükürlerinin kabul edilip ilâhî keremin kemâli ile lütuf nimeti tecelli eder de Allah'ın tecelliyât-ı kahhariyyesi azalır diye korkmaktadırlar. Âşıkların naz ve nâlesi, Allah'ın tecellilerine bir bütün olarak nail olmak içindir. Allah'ın tecelliyât-ı latifesine nail olmak, tecelliyât-ı kahhariyesinden bigâne kalmayı ve bu tecelliye karşı yabancılığı iktiza eder. Âşıkların buna tahammülü yoktur.

Bu istek, havâssü'l-havâssın zevkidir. Seçkinlere ait bu hâlleri işitmek suretiyle kendisinde bir şevk ve heyecan husule gelen sâlikin bu tür ifadelerden kaçınması gerekmektedir. Çünkü Allah'tan bela cefa talebine kendisi ehil kılınmamıştır. Bast hâlinde gerçekleşen böylesi taleplerle husule gelen tecelli-i kahriye tahammül edemez. Sonra şikâyete kalkışır. Sümnûn-ı Muhib'de de bu hâl meydana gelmiştir. Yaşadığı bir bast hâlinde;

“- Allahım! Ben senin belâna da cefâna da razıyım; beni ne şekilde imtihan edersen et!” demiş. Hemen akabinde def-i

⁴⁶ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 520.

hâcetini gideremez hâle gelmiş. Feryat etmeye başlamış. Ertesi gün sıbyan mektebine gidip çocuklara para dağıtmış ve

“ادعوا لعنكم الكذاب - *Yalancı amcanız için dua ediniz*” demeye başlamıştır.⁴⁷

Âşıkların lütfu da kahrı da bir görmesi, onlarda gerçekleşen zıtların ahengini yansıtır:

1570. Gerçekten de ben, onun lutfuna da, kahrına da âşığım. Asıl şaşılacak şey: Benim, bu iki zıttın ikisine de âşık oluşumdur.

Hak âşıklarının kimisi âşık-ı zât, kimisi de âşık-ı sıfattır. İlâhî zât, câmiu'l-ezdâddır. Dolayısıyla âşık-ı zât olan kişilerin aşkında da zıtlar birleşmiştir. Onların nazarında Allah'ın kahrı da lütfu da birdir. Bu aşk, aklın “الضدان لا يجتمعان - *İki zıt birleşmez*” ilkesine uymadığı için bu durum aklın boyutuna sığmamaktadır. Âşık-ı sıfat olanların nazarında ise kahr, lütf gibi değildir. Zira onların aşkında zıtların birleşmesi söz konusu değildir.⁴⁸

Bir sevgiliden çirkin bir iş gelse o iş sevinçle alınır ve kabul edilir. Çünkü sevgilinin kendisiyle ilgilendiğini göstermektedir. Beladan şikâyet etmek belayı veren Allah'a memnuniyetsizlik demektir. İrfan sahipleri zevk ve belayı eşit şekilde razı olarak alır. Bu yüzden yücelişleri süreklidir.⁴⁹

Dolayısıyla insan-ı kâmil olmak, Allah'ın kahrını da lütfunu da bir görmeyi gerektirir:

1571. Cenâb-ı Hakk'a yemin ederim ki, bu kahr dikeninden kurtulur da gül bahçesine varırsam, onun dikeninden ayrı düştüğüm için bülbül gibi feryat etmeğe koyulurum.

⁴⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 474.

⁴⁸ Konuk, *age*, c. I, s. 474.

⁴⁹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 521.

1572. Bu ne şaşılacak bülbüldür ki gül bahçesinde, gül yemek için değil, diken yemek için ağzını açar, diken için öter.
1573. O bülbül değil, sanki ateşten bir timsah, aşkı yüzünden bütün hoş olmayan şeyler ona cazip gelmede.
1574. O, güle âşık, hâlbuki gül kendisi. O ruha âşık, ruh ise onun aynasıdır.

Bu beyitlerde Allah aşkından, Allah'ın hem lutfuna hem de kahrına âşık olunması gerektiğinden bahsedilmektedir. Fedakâr bir âşık, Allah'ın yalnız lutfuna değil kahrına da iştihak duyar. Belâyı da safa gibi özler ve ister. Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi "Lutfun da hoş kahrın da hoş" anlayışı dile getirilmektedir. Ayrıca bununla sâlike bu anlayış, hedef olarak gösterilmektedir.

Kemâl-i Hocendî bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

*"Eğer bir cefastyla senin gönlünü kırarsa, ey Kemâl, sarhoşluğu artır; zira Mecnûn'un kâsesini kırmasında Leylânın başka kastı vardır."*⁵⁰

Ömer İbnü'l-Fârız bir sözlerinde bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

"Muhabbette senden sâdır olan her bela, zuhur ettikçe yerine şükrederim."

Bu gerçeğin ifadesi sadedinde;

"Belanın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere, sonra da insanların derecesine göredir." denilmiştir.

Lokman, 31/20. âyet-i kerimesindeki;

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً
 "Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrini-
 ze verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan

⁵⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 475.

ettiğini görmediniz mi? Yine de insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kim-seler vardır.”

Metnin tefsirinde Abdülkerim el-Kuşeyrî şu tespitite bulunmaktadır:

“Zahirî nimetler; ihsan ve muhabbettir. Batınî nimetler ise mihnet ile beladır. Çünkü bela fenâyı, fenâ da likâ ve bekâyı îrâs eder.”⁵¹

Sonunda Mevlânâ bir çıkarımda bulunmaktadır. O da “olumsuzluk ve kötülükleri iyiliğe çeviren aşk”, gerçeğidir. 1573-1574. Beyitlerde, âşık olan bülbül ve gül teşbihi kullanılmaktadır. Aslında âşık olunan da âşık olan da kendisidir. Bizler, aşkı her ne kadar kendi dışımızda arasak da sonunda işin hakikatine varılınca kendimize âşık olduğumuzu anlıyoruz.

Madem olumsuzlukları ve kötülükleri iyiliğe çeviren aşk-sa, o zaman ilâhî zâta muhabbet duymanın tam zamanıdır. İbnü'l-Fâriz'in *Kaside-i Hamriyye* isimli manzum eserine yazdığı şerhte Molla Cami, muhabbete dair şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Allah vardı ve O'nunla beraber hiçbir şey yoktu. Kendini kendi bilir, ilâhî cemal ve kemâlini kendinde görürdü. Zât kemâlinde isimlerinin kemâli saklı durumda idi. İsimlerinin kemâlini tahakkuk ettirmek için onların zuhurunu istedi. Bu talep, bütün âşıkların ve tüm muhabbetlerin mayası oldu. Özetle muhabbet, gerçek güzel olan Allah (c.c.)'ın bir bütün ve ayrı olarak kendi cemâline meylinden ibarettir. Muhabbet dört kısma ayrılmaktadır:

1. Cem'den Cem'e Olan Muhabbet: İlâhî Cemâl'in zât aynasında şühudu, Allah'ın kendi kendini sevmesidir.

2. Cem'den Tafside Olan Muhabbet: İlâhî zâtın mezâhirde

⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 800.

kendi cemâlinin kemâlini görmesi ve kendi sıfatının kemâlini mütalaa etmesidir.

3. Tafsilden Tafsile Olan Muhabbet: İnsanların tefâsil âyetlerinde cemâl-i mutlakın aksini görmeleri ve aksi maksud-i külli sanıp sevmeleridir.

4. Tafsilden Cem'e Olan Muhabbet: Ümmetin havas zümresinden olan kimi isimlerin fiil ve eser bağından kurtulup şe'n ve sıfat perdelerini yırtması, ilâhî zâtı kıblegâh kabul etmesidir.⁵²

Aşkın gereklerinden bahseden Mevlânâ, sevgiliden her ne gelirse hoşnutluk duymanın adıdır aşk, der. İlâhî aşka müptela olmanın bir şevk ve iştihak olduğunu belirtir. Hakk'a âşık olmanın Hakk'ı bulmanın zorluğuna dikkat çeker. Fakat âşıkların da kendi aralarında derece farkı bulunduğunu söyler. 1574. Beyitte ilâhî aşkın derecelerine dikkat çeker.

Molla Camî ilâhî zata duyulan muhabbetin derecelerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Muhabbet-i zâtiyyenin birinci derecesi: İlâhî aşkın en yüksek derecesi muhabbet-i zâtiye olup gerçek âşığın kalbinde Hak sevgisi ve ilâhî rızaya meylin gerçekleşmesidir. Bu şahsiyet sever, fakat ne için sevdiğini idrak edemez. Lisan-ı hâli:

*Sorsan bana izah edemem ben neni sevdim
Bir anladığım var ise ancak seni sevdim.*

der. Ona göre sevgilinin vaadi de vaidi de birdir. Kahır ve Celâl'inin sıkıntılılarına katlanmak, Lütuf ve Cemâl sıfatlarındaki tatlılığı tatmak gibidir.

2. Muhabbet-i zâtiyyenin ikinci derecesi: Âşığın Allah'ı marifet, şühud, kurb ve vusûl gibi bir takım emeller dolayısıyla sevmesidir. Bu muhabbet öncesine nispetle daha aşağı bir

⁵² Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 801.

mertebededir. Bunda bir çeşit garaz ve ivaz vardır. O da Hakk'ı bilmek, Hakk'ı görmek ve Hakk'a ermek gibi duygulardır.

3. Muhabbet-i Esmâiyye ve Efâliyye: Hakk'ın fazl, nimet, izzet, ikram ve ihsan gibi sıfatlarını zıtlarına tercih etmektir. Fakat bu tür isim ve sıfatların sonuçlarını beklemeye koyulmaktır.

4. Muhabbet-i Efâliyye ve Âsâriyye: Âşığın tercih ettiği isim ve sıfatların neticelerini ve eserlerini beklemeye koyulmasıdır.

Mevlânâ'nın 1574. beyitte tarif ettiği âşık, muhabbet-i zâtiyyenin birinci derecesindeki âşıktır. Bu tür âşıkların muhabbeti lillah ve fillahtır. Garazsız ve ivazsızdır. Onlar muhabbetullahta tamamen fani olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle muhiplik kalmamış, mahbupluk galebe çalmıştır.⁵³

⁵³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 801.

İKİNCİ BÖLÜM

İlâhî Akıl Kuşlarına Ait
Kanatların Vasıfları

İlâhî Akıl Kuşlarına Ait Kanatların Vasıfları

Mevlânâ insanlardaki akılı kuşa, onun idrak kapasitesini ise kanada benzetiyor. Yani bir kuşun uçuş mesafesi kanadı nispetindedir. Mesela, bir serçe ile kartalın uçması bir değildir. Yüzeysel olarak idrak edebilen bir akıl ile derinliğe nüfuz eden akıl arasında fark vardır.⁵⁴ Hemen burada tasavvuf erbabına göre ruhun beş mertebesine dikkat çekmemiz gerekmektedir. Çünkü akıl, ruhun bir sıfatıdır. Beş mertebesi bulunan ruhun her bir mertebesine bir akıl sıfatı terettüp eder.

a. *Rûh-ı Hassâsî*: Beş duyu organı ile gerçekleşen şeyleri kabul eder. Örneğin bir ses vuku bulursa onu duyar ve gözünün önünde bir cisim belirirse onu görür. Bu ruh, süt emen bir çocuğun bedeninde de vardır.

b. *Rûh-ı Hayâlî*: Beş duyu organından sadır olan etkileri hıfzeder ve gerektiği zaman bu ruh, o etkileri akla sunar. Bu ruhun mertebesi önceki mertebeden yüksektir. Çocuğun başlangıçtaki gelişim dönemlerinde bu ruh yoktur. Çünkü çocuk hissettiklerini unuttur. Fakat ruhun bu mertebesi bazı hayvanlarda bulunur. Zira hayvanların bir kısmı zarar gördüğü yerden kaçar.

c. *Rûh-ı Aklî*: Bu mertebede ruh kendi sıfatı olan akılı işlevsel hâle getirir. Bu ruh, his ve hayal dışındaki mânâları idrak eder. Bu durum çocuklarda ve hayvanlarda bulunmaz.

d. *Rûh-ı Fikrî*: Bu ruh, Kelam, Mantık, Matematik ve müspet bilimlerin idrakine yardımcı olup okunan ve işitilen bu

⁵⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 802.

müspet ilimleri kendi dağarcığına yerleştirir ve bunlar ile bilgi düzeyini artırır. Bu merteye, zahir ulemasının sahip olduğu mertebedir. Adı geçen dört mertebedeki akıllara, ukûl-ı beşeriye adı verilir. Bu akıllar, ledünni ilimleri idrakten acizdir. O nedenle bu mertebelerdeki akıllar evliyanın aklına muhalefet eder. Çünkü kendi idrakinden uzak bir durumdur.

e. *Rûh-ı Kudsî*: Peygamber ve velilere ait olan ruhtur. Bu ruhun sıfatı akl-ı küldür. Cebrail (a.s.) da onun mazharıdır. Bu kudsî ruhtan gayb nurları ve ilâhî sırlar ortaya çıkar. İlâhî akıllar, bu kudsî ruh mertebesinde olan ruhlardan ibarettir. Bu ruhlar tüm akılların her bir mertebesini içermekte olup mânâ âleminde ve tüm ilâhî mertebelerde kayıtsız bir şekilde uçan kuşlar gibidir. Bunların kanatları ilim ve amel güçleri, şevk ve muhabbet sıfatlarıdır.⁵⁵

Bir başka ifade ile ilâhî akıl kuşları, peygamberlerin ve velilerin sembolüdür. Kanatlar; aşkı, vecdi ifade eder. İnsan, kendinden, kendi benliğinden ancak aşk kanadı ile uzaklaşabilir: Ancak aşk kanadı, vecd kanadı ile yukarılara çıkabilir.⁵⁶

1. İçimizdeki Can Kuşu

Ruhun mertebeleri insanın potansiyel değerini yansıtmaktadır. İnsan olarak her birimiz içimizdeki can kuşunun farkında olmalıyız:

1575. *Can papağanının hikâyesi de biraz evvel görülen tacirin papağanının hikâyesine benzer. Fakat kuşların dilinden anlayacak, onların sırlarına mahrem olacak kişi nerede?*

Can tûtîsinin hikâyesi de tacirin tûtîsine benzer. Her an bu ten kafesinden kurtulmak için yüce makamlara selam göndermek

⁵⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 476-477.

⁵⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 115.

ister. Dünyada kendisini hicranda, dostunda ayrılmış görür. Ten kafesinden uçmak, fezaya varmak ve mekânsızlık âlemlerinde kanat oynatmak ister. Mukaddes ruhların yanına varmak ve hakiki sevgiliyi arada bir engel olmaksızın görmek için yalvarır. Bunun mutluluğunu arar.⁵⁷ Bu beyitlerde Mevlânâ, içimizdeki can tûtîsinin dilinden anlayacak kimse- nin bulunmayışından yakınmaktadır. Anlaşılammama ıstırabını yaşamaktadır. Aslında bizzat kendimiz de içimizdeki bu can kuşunun ten kafesindeki çırpınışımdan habersiz yaşıyoruz. Onun dilinden anlayan birisi olsa onun beden kafesinde çektiği sıkıntıyı anlayabilir.⁵⁸

2. Âriflerin Tasarrufta Bulunmaktan El Çekmesi

İçlerindeki can kuşunun farkında olan âriflerin en önemli özelliği, himmet ve tasarrufta bulunmaktan el çekmeleridir:

1576. *Nerede o zayıf ve günahsız kuş ki, onun gönlünde, ordusu ile beraber Süleyman bulunsun.*

İnsanı, kendi içerisinde ve günahsız olan can derununda asker ve ordusuyla beraber Süleyman'ı barındıran bir tûtîye benzettir. İnsan bedeni bakımından ne kadar zayıf görünse de canı itibariyle böylesine engin ve geniş bir potansiyele sahip bir varlıktır.⁵⁹

Kurtların, kuşların ve karıncaların dilinden anlayan Süleyman, bilhassa can kuşlarının arzusunu da bilirdi. Fakat tüm hakikatlerin Süleyman'ı, Allah'tır. Ârifler, ermiş insan bedeninde zayıf bir kuş çaresizliği ile çırpınan ruhun bütün ıstırabını bilir. İnsanlık kalıbı içinde mahpus, bu zayıf ve günahsız kuş, Allah'ın aşkı ve cezbesiyle doludur. Bu aşkın ve bu cezbenin

⁵⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 523.

⁵⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. III, s. 802-803.

⁵⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *age*, c. III, s. 802-803.

tecelli aynasıdır. Ancak onun gönlü öyle büyük öylesine geniştir ki, böyle bir gönlün fezasına Hakk'ın tüm adları ve bütün sıfatları sığabilir.⁶⁰

Bu beyitte geçen;

Kuştan maksat, insan-ı kâmilin ruhu;

Günahsızdan maksat, vücudunun zenbinden kurtulmuş ve fenâ fillah mertebesine gelmiş olan zât-ı şerif;

Zayıftan maksat, himmetlerinden sıyrılmış olan ârif-i billah;

Süleyman'dan maksat, ilâhî isimleri kendinden toplayan isim;

Askerden maksat, ilâhî isimleri kendinde toplayan ismin altında bulunan diğer isimlerdir.

Bunların hepsi, temiz ruhlara mahrem olan insan-ı kâmilin vasıflarıdır. Çünkü insan-ı kâmil, Hakk'ı ayrı, kendini ve âlemi ayrı görmeye yol açan enaniyeten kurtulmuş şahsiyettir. Hem kendisinin hem de tüm eşyanın Hakk'ın varlığı ile kâim olduğunu bilmiş ve görmüştür. Himmet ve tasarruftan kaçınıp zafiyet ve acziyet makamında oturmuştur. Tüm eşya Hakk'ın varlığı cümlesinden olunca Hak'ta mı tasarruf edecektir? İnsan-ı kâmil Allah ism-i câmînin mazharı olduğundan, onun batınında esma ordusuyla tasarrufta bulunan ancak Hak Teâlâ olur.⁶¹

3. İnsan-ı Kâmilin İstırabı, Âlemin Feryadıdır

İçlerindeki can kuşundan haberdar olanlar, kendi potansiyel zenginliklerini gün yüzüne çıkaranlardır. İnsan-ı kâmiller âlemin gaye varlıklarıdır. Onların ıstırabı âlemin feryadıdır:

1577. O zayıf ve masum kuş, şükretmek için de değil, şikâyet etmek için de değil; sadece aşkla feryada başlayınca, yedi kat göğe müthiş bir gürültü düşsün.

⁶⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 221.

⁶¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 477.

Canı ve derununda ordularıyla birlikte Süleyman'ı barındıran insan-ı kâmil ile evren arasında öylesine güçlü bir bağ kurulmuştur ki artık o, kâinata mensup bir insandır. Daha doğru bir ifadeyle o, artık evrenin özeti olduğunun farkına varmıştır. İnsan-ı kâmil, evrenin gözbebeğidir. İnsanın gözü rahatsız olunca nasıl tüm organlarımız rahatsız ve huzursuz olursa, evrenin gözbebeği mesabesindeki insan da rahatsız olunca tüm gezegenler mustarip olur. Onun şükürü veya feryadı yedi kat semayı titretir.

Âşıkların kalpleri ince olur. Onların ağlaması dünyaya dair şükür ve şikâyetin dışında bir ağlamadır. Rabbanî aşk ve muhabbetle ağlamaya, figan etmeye ve inlemeye başlarsa yedi kat gökyüzünde melekler ve ruhlar çılgık atmaya, Allah'a yalvarmaya başlarlar. “Ey Hazret-i Yezdan! Aman aman! Senin makbul bir kulun dünyada hicran çekmekte, feryat etmekte ve ağlamaktadır. Ona merhametin yetişsin” diyerek dua etmeye başlarlar.⁶²

4. İnsan-ı Kâmilin Allah'la İletişimi

İnsan-ı kâmile Allah arasında her an yüzlerce iletişim gerçekleşir. Allah ile olan iletişimi had safhadadır:

1578. *Her an ona Allah'tan yüzlerce mektup, yüzlerce haberci gelsin. Onun bir; “Ya Rabbi!” demesine karşılık, Hak'tan altmış kerre; “Lebbeyk” (=buyur kulum) nidası ulaşsın.*

Beytte geçen mektuptan/nâmeden maksat, insan-ı kâmilin sırrına gelen vasıtasız ilâhî nidadır.

Haberciden/peykten maksat, hayal şeklinde zahir olan meleklerdir.

⁶² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 524.

Buna göre, insan-ı kâmilin sırrına Allah (c.c.) tarafından her an birçok ilâhî hitap veya Allah'tan haber getiren birçok melek gelir. Bütün kirlerden arınmış bir kalbin sahibi olarak o şahsiyetin kulluğu ve sevgisinin içtenliğiyle bir kez “Ya Rabbi! Ey Allahım!” diye nida etse, Allah katından sırrına altmış kere “Lebbeyk! Ey kulum, buradayım, seni duydum, duanı kabul ettim” cevabı kalbini kuşatır ve şahsını ihya eder.⁶³ Ona yüz, belki yüz bin feyiz, safa ve mutluluk her an görünüp erişir. Mevlânâ'nın bizzat yaşadığı bu durumu Sipehsâlâr *Risâlesi*'nde şöyle anlatır:

“Bir gün Şems-i Tebrizî gayb âleminde bir kutup gördü. Hepsi de Hakk'a vasıl olmuş dört bin müridi vardı. O kutup çilede oturmuş, Hak Teâlâ'dan erişemediği bir makamı istiyor: ‘Ya Rab, ya Rab!’ diyordu. Yer, gök, bütün ulvi ve süfli ruhlar onunla birlikte: ‘Ya Rab!’ diyorlardı. O sırada Hak nuru; Şems-i Tebrizî'ye yansıdı ve: ‘Lebbeyk, Lebbeyk’ diyordu. Üç defa tekrar edince Şems-i Tebrizî dedi ki: ‘Îlâhî, o şeyh ‘ya Rab’ diyor, ona ‘Lebbeyk’ de!’ Bunun üzerine Hak nuru derhal o kutba birbiri ardınca şimşek çakar gibi vurdu ve: ‘Lebbeyk, Lebbeyk!’ dedi.”⁶⁴

İnsan-ı kâmilin böylesi yüce mertebelere vasıl olmasının sebepleri şunlardır:

a. O dünya hayatının asıl yurdundan ayrılmak olduğunu bilir ve sürekli hicran acısı çeker.

b. Asıl yurdu olan ruhlar âlemini zihninden bir an olsun çıkarmamış ve unutmamıştır.

c. Lânetli şeytan tarafından ve nefs-i emmâreden kendisine çok çeşitli tatlar ve hazlar sunulmuş ama o, Allah'ın emirlerine uymakta direnç göstermiştir.⁶⁵

⁶³ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 478.

⁶⁴ Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr, *Risale (Hz. Mevlânâ ve Yakınları)*, çev.: Ahmed Avni, haz.: Tahir Galip Seratlı, Elest yayınları, İstanbul 2004, s. 133-134.

⁶⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 524.

5. İnsan-ı Kâmilin Hatası Başkalarının İtaatinden Daha Makbuldür

Mevlânâ'ya göre, bilinmesi gereken bir diğer gerçek ise insan-ı kâmile ait hataların başkaları tarafından gerçekleştirilen itaatlerden daha makbul olmasıdır:

1579. Hakk yanında bunların hatası, başkalarının ibadetlerinden hayırlı olsun. Küfürlerine karşı bütün inançlar değersiz bir hale gelsin.

İnsan-ı kâmilin fiilleri görünüşte halkın din anlayışına ters gibi gözükse de Hak katında kimilerinin ibadetinden daha iyidir. Örneğin Hızır (a.s.) çocuğu öldürüp gemiyi deldi. Görünüşte bu tür bir davranış sebepsiz yere yapıldığı için hata ve günah idi. Fakat o, bunları ilâhî bir emirle yaptığı için onun bu davranışlarının iç yüzü taat ve hikmete dayanmaktaydı. İşte böylesi bir taat, Hak'tan perdelenen halkın kulluğundan daha iyidir. İnsan-ı kâmil, *فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ* - *O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa...* (Bakara, 2/256) âyet-i kerimesi gereğince kesret âlemini gözünden giderip Hakk'ın varlığı ile onları örter ve Hakk'ı izhar eder. Halk ise kesret âlemini ispat edip bunlar ile Hakk'ı göz ardı eder. İnsan-ı kâmil *“Benim cübbemin içinde Allah'tan başkası yoktur”*, *“Ben Hakk'ım”* gibi sözler söylediğinde, Mutlak Varlık'ı idrak edememiş olan beşerî akla sahip olan şahsiyetlere bu sözler ağır gelir ve küfrüne hükmedip zındıktır derler. Halbuki insan-ı kâmilin bu tağuta, yani put mesabesindeki kesrete karşı olan küfrü önünde, beşerî akıl erbabının ana ve babasından miras kalan inanç ve itikatları eski bir iman ve itikattan ibaret kalır.⁶⁶

Allah âşıkların hatasını, başkalarının ibadetinden üstün tutar. Onların küfrü yanında kimi imanlar değersiz kalır. Çünkü onların küfrü kendi kendilerini inkârdır. Kendi nefislerini

⁶⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 479.

karanlıkta bırakıp ilâhî nura koşmaktır. Nice büyük erenlerin söyledikleri gibi böyle bir küfürde ölenlerin varacakları ilk konak cennet âlemi olacaktır.⁶⁷ Buradaki küfür, İslâm'ın ve imanın reddettiği küfür değildir. Veliler, mevhum varlıklardan kurtulmuşlardır. Hakk'ın varlığında kaybolmuşlardır. Onlar taklidî imandan kurtulmuşlar, gerçek varlığı bulmuşlardır. Şekle bağlanıp kalan, farkında olmadan şirke düştüğü hâlde tevhid yolunda olan sûfî, puta tapana bile kâfir dememektedir.⁶⁸

6. İnsan-ı Kâmilin Özel Miracı

İnsan-ı kâmilin bir başka niteliği, kendisine özel miracının bulunmasıdır:

1580. Her an da ona özel bir miraç olsun. Başındaki velilik tacının üstüne, yüzlerce taç konsun.

“İnsan-ı kâmilin özel bir miraca sahip olması”ndan maksat, mazharı olduğu ism-i hâssın netice ve eserlerine nail olması ve Hakk'ı müşahede etmesidir. Zira ilim mertebelerinin sonu yoktur.

“Velilik tâcî”ndan maksat, bekâ billah mertebesine mahsus olan izzet tâcıdır.

“Velilik tâcının üzerine konulan tâçlar”dan maksat, Hakk'ın cemal ve celâl isimleri ile gerçekleşen kesintisiz tecellileridir.⁶⁹

Hakiki âşık, her an Rabbanî işaretleri müşahede ederek yücelir ve ilerler. O ilerleyiş ve yüceliş özel bir ruhani miraçtır. Onun yüce mertebesinin üzerine Rabbanî feyizle bir değerli taç konur. Bu taçla kalbi yüceltilmiş olur.⁷⁰

⁶⁷ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 221.

⁶⁸ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 115.

⁶⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 479.

⁷⁰ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. I, s. 525.

7. İnsan-ı Kâmillerin Yaşadığı Mekânsızlık Âlemi

İstırapı ile âlemin inlediği, kendisine özel miracı ile Hakk'a yaklaşan insan-ı kâmillerin yaşadıkları âlem, mekânsızlık âlemidir:

- 1581.** *Her ne kadar onun maddî varlığı, cismi yeryüzünde ise de rûhu mekânsızlık âleminde, hem de Hakk yollarının vehimlerine bile gelmeyen bir mekânsızlık âleminde uçsun.*
- 1582.** *Orası, senin anlayacağın, bir mekânsızlık âlemi değildir ki, sana her an oradan bir hayal doğsun.*

İnsan-ı kâmilin bedeni arz üzerindedir ama ruhu mekânsızlık âleminindedir. Mekânsızlık âlemine ulaşmak ancak zevken gerçekleşir. Tarif ve tanıma sığmadığı için mekânsızlık âleminden bahsetmek mümkün değildir. Mekânsızlık âlemi, akıl ve ilim sahiplerinin bahsettiklerinden de ötedir. Akıl ve hayalin bu âleme yükselecek takati yoktur.⁷¹ Hakikat yolculuğuna yeni başlamış sâliklerin bazı-
sının aklına; “Bu mekânsızlık âleminden maksat her şeyden boşaltılmış bir uzaklık mıdır? Yoksa yeryüzünün bilinen mekânlarına göre başka bir yer midir?” gibi şeyler gelebilir. İşte bütün kirlerden temizlenmiş âşıkların ruhu ve mekâmı, akıl ve vehmin tasavvur edeceği bu gibi hayallerden uzaktır ve her durumda yücedir.⁷²

8. İnsan-ı Kâmilin Tasarruf Gücü

Önceki beyitte insan-ı kâmilin yaşadığı mekânsızlık âleminden bahseden Mevlânâ, bu kez onların sahip olduğu tasarruf gücüne yer vermektedir:

- 1583.** *Cennetteki dört ırmak, nasıl cennetin emrinde, cennetin hükmünde ise mekân âlemi de mekânsızlık âlemi de o mekândan münezzeh olanın emrinde.*

⁷¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 479.

⁷² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 525.

Kesret âlemi de vahdet âlemi de taayyün âlemi de lâ taayyün âlemi de mekân da lâ-mekân da insan-ı kâmilin hükmündedir. Bu durum, hadis-i şerifte belirtildiği gibi, cennetteki dört ırmağın cennet ehlinin tasarruf ve hükmü altında olmasına benzer. Fenâ ve bekâ mertebelerindeki her türlü müspet ve menfi işler insan-ı kâmilin kontrolü altındadır. Diğer insanların dünyasında olağanüstü gözükten şeyler, mânevî âlemde olağandır.⁷³

Mevlânâ sözlerini, hikâye anlatmaktaki maksadını açıklayarak noktalar:

- 1584.** Bu zor bahsin açıklanmasını kısa kes, başka konuya dön. Allah, her şeyin doğrusunu daha iyi bilir.
- 1585.** Ey dostlar! Biz yine papağana, tacire ve Hindistan'a dair hikâyemize gelelim.
- 1586.** Tacir, götüreceği haberi alıp selam iletmeye söz verdi.

Mevlânâ, hikâyeleri anlatmaktan maksadının hikâyeye nakletme olmadığını belirtir. Anlattığı bütün hikâyeleri bir mesaj aktarma gayesiyle aktardığını belirtir. Örneğin, tûtî hikâyesinde olduğu gibi. Bu hikâyede, Mevlânâ, şevk ve aşkının ileri derecesiyle, akıl kuşlarının mekân ve lâ mekân gibi karmaşık ve yüce meselelerini anlattı. Bu bahsin, dünyada insanlara daha fazla şerh edilmesinin ve açıklanmasının caiz olmadığı kendilerine malum olur. Kendi zatına hitaben; “Bu kadar yeterlidir. Bundan fazlasına zahir akıllar tahammül edemez. Özellikle her şeyi ve her önemli meseleyi en çok bilen Allah, insanlara meşru dereceden fazlasının söylenmesine izin buyurmamıştır.” demektedir.

⁷³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 480.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

Manevî Donanıma Ermek

Manevî Donanımına Ermek

Hindistan'a giden tacir, kafesteki papağanının selamını hemcinslerine iletir:

- 1587.** Ve yola çıktı. Hindistan'ın ta öte ucuna varınca, orada bir kaç papağan gördü.
- 1588.** Atını durdurarak onlara seslendi. Evindeki mahpus papağanın selâmını onlara ilettili. Onun gönderdiği haberleri, söylenmesini istediği sözleri söyledi.
- 1589.** O papağanların içinden biri, bu sözleri duyunca titredi, titredi düştü, nefesi kesildi ve öldü.
- 1590.** Tacir, söylediğine pişman oldu. "Bir canlının ölümüne sebep oldum, günaha girdim." dedi.
- 1591.** "Bu papağanın, belki de bizim papağanla akrabalığı vardı. Belki de bunların ruhları birdi, belki de bunlar iki ayrı bedende aynı rûhu taşıyorlardı.
- 1592.** Bu işi neye yaptım? O haberi ne diye verdim? Zavallı kuşu bu haberle yaktım, yandırdım." dedi.
- 1593.** Bu dil, çakmak demiri ile çakmak taşı gibidir. Dilden sıçrayıp çıkan söz, ateşe benzer.
- 1594.** Bazen lâf olsun diye, bazen de bir şeyi anlatmak, nakletmek için o demiri ve taşı birbirine vurma.
- 1595.** Çünkü ortalık karanlık ve her tarafta pamuk var, kıvılcım pamuğa sıçrarsa ne olur?
- 1596.** Zalimler; insanlara kötülük yapmak isteyenler o kim-selerdir ki gözlerini kapamışlar, söyledikleri sözlerle âlemi fitne ateşiyile yakıp yandırmışlardır.

Tûtî hikâyesinde tûtînin durumunu hem cinslerine haber veren tacir, bu boşboğazlığının zararından bahisle dili çakmak demiri ve taşına, sözü de ateşe benzetmektedir. Gerçekte taş ve demir gibi olan sözü, bazen faydasız hikâyeler naklederek bazen de övünmek amacıyla harcaııp israf etmemeliyiz. Çünkü taş ve demirin birbirine vurulmasından nasıl kıvılcım çıkarsa, boş yere konuşmalardan da ortalığı ateşe verecek fitne saçıcı kıvılcımlar ortaya çıkar. İnsanlık eziyet ve belaya uğrar.⁷⁴

Sözü dinleyenlerin tabiatları ve istidatları aynı değildir ve belirsizdir. Dinleyenlerin tabiatları sözden etkilenmeye müsait olduğu için pamuk tarlasına benzer. O kişilere söylenen sözler de bu tarlaya atılan kıvılcıma benzer. İster başkasından aktarırsan, isterse lâf-ı güzaf yoluyla söyleyeceğimiz sözlere dikkat etmeliyiz. Bunun, fitne ateşinin çıkmasına sebep olacağını hesaba katmalıyız. Dinleyenlerin durumlarını ve kabiliyetlerini hesaba katmayanlar, gereğince düşünüp sözü yerinde söylemeyenler zalimlerdir. Dolayısıyla sözün düşünerek söylenmesi gerekir. Sözün düşünülerek söylenmesini ifade sadedinde, “Boğaz, dokuz boğumdur” ifadesi söylenmektedir. Bu gerçeği Peygamber Efendimiz şu şekilde ifade etmiştir: *قل الخير والا فاسكت* “Ya hayır söyle ya da sus!” Akıllı olanlar hakikat bile olsa lüzumsuz yere söz israfı ve anlam saçıp savurması gibi bir hataya düşmez. Susmayı tercih eder, söz söylemek için uygun ve faydalı olacak zamanı bekler.

Tacirin papağanlarla iletişimi anlatılırken konu, sözün olumlu ve olumsuz etkilerine getirilmektedir:

1597. Bir söz vardır, dünyayı yıkar, harap eder; bir söz de vardır, ölü gibi cansız duran tilkiye, arslan cesareti verir.

Burada sözün insanı motive etmedeki yeri ve önemi vurgulanmaktadır. İnsan kavga ve çatışmaya yol açacak bir söz

⁷⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 529.

söyleyince akla hesaba gelmez vahim sonuçlar ortaya çıkabilir. Kavga ve çatışmayı asla sevmeyen ve daima kişisel çıkarını düşünen tilki sıfatlı hilekâr birine, mal ve namusunu ihlal edecek hiddet ve hile içeren bir söz söylenince, kendi huyunu, yani sükûnetini kaybeder. Dolayısıyla söz deyip de geçmemek lazım. Nice ölmüş tilkileri arslana çevirir. Ölüler gibi sinmiş nice kötülük ve fesadı uykudan uyandırır. Cihana zehir saçan sözler ne fena lâflardır.

Böyle kötü söyleyen ve fesat ateşini üfleyenlere mukabil, insanları sözleri ile mesut eden ve yine sözleriyle dertlere deva, yaralara merhem olanlar vardır.

1. İçimizdeki Can Potansiyeli

Sözün etkisi özün korunmasına bağlıdır. Bizi biz eden içimizdeki can potansiyelidir. Bize düşen kendi gerçekliğimizin farkına varmaktır. Kalıbımızın adamı olabilmek için ten kılıfının içerisindeki hazineyi görmek gerekmektedir. Bedenimizin canlılık kazanması ruhumuzun tesir gücüne bağlıdır. Ruhumuzu beden kafesi içerisinde tesirsiz kılmak yerine, ruhumuzun bedenimize hakim olmasına çalışmalıyız:

- 1598.** Ruhlar, aslında, aynı yerden geldikleri için, İsa nefeslidirler. Bazen nefse uyarlar, yara olurlar. Bazen Hakk'a uyarlar, dertlere deva, yaralara merhem kesilirler.
- 1599.** Ruhlar, nefsanî arzulardan kurtulsalardı, günah perdelerini yırtsalardı her rûhun sözü, İsa nefesi gibi diriltici olurdu.

Canların İsa nefesli oluşu söylenerek, can ile İsa arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Zira İsa nefesi ölüleri diriltten bir yaratıcılığa sahipken canda da benzer bir yaratıcılık bulunmaktadır. Aslında böyle olan canlar bedenlerde iken bazen yara, yani

bedenin isteklerine boyun eğince, bazen de merhem olurlar. Nefsin sıfatlarına bezenen ruhlar bir çok fitne ve kalb yaralarına sebep olurlar. Nefsin sıfatlarından uzaklaşan ruhlar ise fitnelere karşı ıslah çabasına bürünürler. İnsandaki bu can potansiyeline Mevlânâ, genelde Mesih gibidir, der. Rûhullah ile her bireyin can potansiyeli arasında bağ kurar. Bu perde kaldırılırsa can İsa'sının vücut göstereceğini söyler. Dolayısıyla terbiyenin çok büyük önemi vardır. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “Her çocuk fitrat (asli mahiyet) üzere doğar; derken ebeveyni onu bir Yahudi, Zerdüşt ya da Hristiyan yapar.”⁷⁵

Ruhun güçlenmesi nefsin tesirsiz kılınmasına bağlıdır. Nefsimizin riyâzetle ıslah edilmesi, hakikat arayışındaki sâliklerin sabrı şiar edinmesi tavsiye edilmektedir:

- 1600. Şeker gibi söz söylemek istersen, sabret, hırstan vazgeç, nefsânî zevkler helvasını yeme.
- 1601. Çünkü helva yemeyi, çocuklar arzu eder; akıllı ve fikirli kişiler ise sabrı arzu ederler.
- 1602. Sabreden göklerin üstüne yükselir, helva yiyen ise geriledikçe geriler.

Aklı başındaki firaset sahipleri sabra, gelişememiş çocuklar helvaya iştah gösterirler. Her insanda bir can İsa'sının gizli olduğunu ve ortaya çıkarılabileceğini söyleyen Mevlânâ, adeta bu durumu inkâr edenlere kısmî bir cevap için, bu yolun kamillerinden ve çocuklarından bahsederek gönül sahibi olan ile olmayanı mukayese eder. Canın işlevsel hâle gelmesi, gönül sahibi olmaya bağlıdır. Gönül sahibi olmak ise perhizden yani riyazat aşamasından kurtulmaya, bu aşamanın aşılmış olmasına bağlıdır. Gönül sahibi olan kâmilin riyâzât yapmasına da gerek yoktur. Riyazat, gönül sahibi olana değil, sülûk sürecinde henüz mânevî hasta

⁷⁵ Buhâri, *Cenâiz*, 79; Müslim, *Kader*, 23-25; *İman*, 264; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 233, 435.

olarak kabul edilen ve gelişim aşamasında olan talibe uygulanır. Hastalıktan kurtulmanın ise artık perhiz uygulamasına gerek yoktur. Gönül sahibi olanlara maddî gıdalar da bir zarar veremez.

Nefsin sözü öldürücü, ruhun sözü hayat vericidir. Böylesi dirilerden olmak isteyen kişi de nefsinin aldatıcı teşviklerine kanmamalı, nefsin engellerini aşmalı, nefsin lezzetlerini değil sabrın tadını almalıdır.

2. Manevî Gelişimin Sağlanması

Mevlânâ burada Feridüddin-i Attâr'a ait sözün açıklamasını gerçekleştirir. Feridüddin-i Attâr'ın bahsedilen sözü şu şekildedir: *“Sen nefis sahibisin, ey gafil! Riyâzâtla kendini erit, Hak uğrunda uğraş, için yanarak, yüreğinden kanlar akıtarak savuş. Fakat ermişlerin hâlini, kendine kıyas etme. Çünkü bir veli, zehir de yese, o zehir, ona bal olur.”*

Edebiyat tarihinin en meşhur yazarlarından biri olan Feridüddin Ebû Hâmid Muhammed bin İbrahim el-Attâr el-Hemedânî'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak tahminen 513/1119 tarihinde Nisabur'da doğduğu sanılmaktadır. Vefatı ise 589-632/1193-1234 tarihleri arasındadır. Moğol istilaları esnasında şehid edilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere attâr, yani eczacı veya menkıbelerde geçen olaylara bakılırsa bugünkü anlamda pratisyen hekimdir. Ancak kendisinin eserlerinde de belirttiği gibi, bazen hastaları tedavi için çağrıldığına bakılırsa eczacı olduğu ihtimali artmaktadır. Babası İbrahim, Kutbeddin Haydar'ın müridlerindedir. Feridüddin de bu zata intisab etmiş, ondan feyz almıştır. Moğol istilalarının yer aldığı bir tarihî dilimde yaşadığı için hayatı hareketli geçmiştir. Kendisi otuz dokuz yıl boyunca bin kadar tasavvufî eseri okuduğunu ve çok sayıda velî ve ârifle sohbet ettiğini söyler.

Eserlerinin sayısı otuzdan fazladır. *Tezkiretu l-Evliya*'nın

dışında kalan eserleri manzumdur. Herkesin kolayca hatırlayacağı gibi, *Mantku t-Tayr* isimli mesnevî türündeki eseri de malum ve meşhurdur. Eserleri ve fikirleri ile başta büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (671/1272) olmak üzere, bir çok sûfîyi etkilemiştir. Özellikle de İran coğrafyasında gelişen tasavvufî cereyanlarda etkisi büyüktür.⁷⁶

Kendisinden sonra gelen birçok mutasavvıf-şair ve edibe önderlik eden Ferîdüddin-i Attar, İran Edebiyatı'nda Senâi ile büyük mutasavvıflar devrini açmıştır. Eserlerinin hemen hepsini tasavvufî konuları açıklamak için yazmıştır. Gazelleri tasavvuf zevkini, özellikle vahdet-i vücûd telâkkisini, ilâhî yolculuk için gerekli gördüğü aşkı ve âşıklığı dile getirir. *Esrâr-nâme*, *Îlâhînâme*, *Musîbetnâme* gibi tasavvufî mesnevilerinden başka, seçme rubâiler mecmûâsı olan *Muhtarnâmesi*'nin bazı bölümlerinde önemli tasavvufî manzumlar üzerinde durur. *Mantku t-Tayr* isimli eserinde ise temsili bir şekilde vahdet-i vücûd anlayışını anlatır. *Dîvân*'ında mesnevilerindeki tasavvufî fikirleri lirik olarak anlatmıştır. *Tezkiretü'l-Evliya*'da 97 sûfinin hal tercüme-leri yer alır. Bunların dışında Attar'a isnad edilen birçok eser daha bulunmaktadır.⁷⁷

Ferideddin Attar, ilim ve kültür merkezi olarak bilinen Nişapur'un tanınmış mutasavvuf şahsiyetlerindedir. Necmeddin Kübra ve Meceddeddin-i Bağdadi gibi büyük bilginlerin

⁷⁶ Molla Camii, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, çev. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1289, s. 668-670; Muhammed Avfi, *Lübâbü'l-Elbân*, neş. E. G. Browne, c. II, London-Leiden 1903, s. 337; E. G. Browne, *A Literary History of Persia*, c.II., Cambridge Press, London 1956, s. 506-514; Helmuth Ritter, "Attâr, Ferîdüddin", *İslâm Ansiklopedisi*, c. II., ME Basımevi, İstanbul 1949, s. 7-12; Ethem Cebeciöğlü, "Ferîdüddin Attâr", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları içinde*, c.VII., Şule Yayınları, İstanbul 1995, s. 103-107; Ferîdüddin Attar, *Tezkiratu'l-Evliya*, ter.S.Uludağ, (Tercüme edenin Giriş'inden), İlim Kültür Yayınları, İstanbul 1985, s. 9-23.

⁷⁷ Helmuth Ritter, "Attar", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1942, c. II, ss.7-12; Nazif Şahinoğlu, "Attar, Ferîdüddin", *DİA*, İstanbul 1991, c.IV, s. 98; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, Dortrecht 1968, s. 237-240.

yetiştirdiği isimlerden olup Kübreviyye tarikatının da ulularından sayılmaktadır.⁷⁸

Burada dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, Mevlânâ'nın Nişabur'da Attar ile görüşmesidir. Sultanü'l-ulema önderliğindeki göç kervanının ilk önemli durağı, Nişabur şehridir. Bu şehir de Belh gibi o devrin en mühim irfan merkezlerinden biridir. Üstelik bu şehirde Sultanü'l-ulemâ'nın pîrdaşı Ferîdüddin Attâr yaşamaktadır. Attâr da Sultanü'l-ulemâ gibi Kübreviyye tarikatına mensuptur. Her ikisi de Necmeddin-i Kübrâ'nın en ileri gelen halifelerindendir. Attâr, Sultanü'l-ulemânın Nişabur'a teşrifini haber alır almaz, konduğu yere gelir. İki veli “merace'l-bahreyni yeltekiyan” sırrına mazhar olurlar. Bu buluşmada, Ferîdüddin-i Attâr; Celaleddin Muhammed'in mânevî büyüklüğünü sezer, babasına “*Umarım ki, senin bu oğlun, yakın zamanda, âlemde ilâhî aşkla yanacak, gönüllere ateş salacaktır.*”⁷⁹ der ve *Esrarnâme* isimli kitabını bu buluşmanın anısına armağan olarak verir.⁸⁰ *Esrarnâme*'den fazlasıyla istifade eden ve onu daima yanında saklayan Mevlânâ, *Mesnevi*'nin vücûda gelişinde *Esrarnâme*'den kimi hikâyeleri aynen nakleder ve Attâr'a olan sevgisini ifade eder. *Dîvân-ı Kebîr*'inde: “*Attâr, ruh idi, Senayî de onun iki gözü. Biz hakikat meydanına Senayî ve Attâr'dan sonra geldik. Onları izledik.*”⁸¹ diye buyurmaktadır.

Mutasavvıfların hikâyelere çok fazla dikkat çekmeleri ve kitaplarında fikirlerini açıklamak için onları kullanmaları, şaşırtıcı değildir. Örneğin, biz, Attâr'ın eserinde 1885 hikâyeye buluruz.⁸²

⁷⁸ Önder, *Mevlâna*, s. 13.

⁷⁹ Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 25.

⁸⁰ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Ûns-Evliyâ Menkabeleri-*, ter. Lâmi Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marigey yay., İstanbul 1998, s.634; Köp-rülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 217.

⁸¹ Can, *Mevlânâ*, s. 34.

⁸² Bkz. B. Fürûzânfer, *Şerh-i Ahvâl u Nakd u Tahlil-i Âsâr-i Şeyh Ferîdüddin Attâr-i Nişâbüri*, Tahran: Encüme-i Âsâr-ı Millî, Yayın no. 41, 1960, s. 50-51.

Hikâyelerindeki karakterler çoğunlukla tipik, sıradan insanlardır. Karakterler arasında, sözlerinde hakikat bulunan yarı deli insan tipine bile rastlarız.⁸³ Mutasavvıflar, tahsillileri olduğu kadar bilgisiz insanları, yaşlıları olduğu kadar gençleri, erkekleri olduğu kadar kadınları, Müslüman'ları olduğu kadar diğer dinlere inananları vb. değişik grupları etkilemek için hikâyeleri, en etkin vasıta olarak kullanırlar. Dahası, anlatmak istedikleri önemli konular ve yaşadıkları dönemde ön yargıdan dolayı âşikâre tartışmaya cesaret edemedikleri sosyal eleştiriler, hikâyelerde kolaylıkla açıklanabilmektedir.⁸⁴

Feridüddin-i Attâr'ın kişiliği ve Mevlânâ üzerindeki etkisinden kısaca bahsettikten sonra, Attâr'ın sözü çerçevesinde Mevlânâ mânevî gelişimin gerçekleştirilmesini şu şekilde ifade eder:

- 1603.** Ey gafil! Sen nefis ehlisin, toprak içinde kan yiyedur! Fakat gönül sahibi olan kişi en öldürücü zehri bile yese, o zehir ona ziyan vermez.
- 1604.** Çünkü o sağlığa, esenliğe kavuşmuştur. Perhizden kurtulmuştur. Hâlbuki nefsanî hastalıklara tutulmuş zavallı talip, ateşler içinde yanmaktadır. Bu yüzden ona perhiz gerekir.
- 1605.** Peygamber Efendimiz buyurdu ki: 'Ey cesur talip, aklını başına al da, matlûbiyet derecesine ulaşan erlerle inada ve iddiaya kalkışma.'
- 1606.** Sende bir Nemrut var. Nefis Nemrudunu alt etmeden ateşe atılma, yanarsın. Atılmak istiyorsan önce İbrahim ol.⁸⁵

⁸³ Fürüzânfer, *Şerh-i Ahvâl*, s. 53-57.

⁸⁴ Gholam Hosein Yousofi, "Bir Hikâyeci Olarak Mevlânâ", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, çev. Ramazan Muslu, yıl: 6, sayı: 14, Ocak-Haziran 2005, s. 645.

⁸⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 1603-1606.

Hak ve hakikati aramağa başlayıp dervişlik yoluna yeni girenler tâlibdir. Matlûb ise seyr ü sülûkünü bitirmiş, fenâ ve bekâ mertebesine ermiş olanlardır. Bunlar, mânevî hastalıklardan kurtulmuş kişilerdir. Tâlibe mürid; mürşide murad derler.⁸⁶ Talip olan kimse önce riyâzet, perhiz ve mücâhedelere girişmeli, daha sonra rahat ve huzuru elde etmeye çalışmalıdır.

Tâlîb-i miskin/mânevî açıdan gelişmemiş olan tâlib, hastaya benzetilmektedir. Hasta bir kişinin perhiz yapması gibi tâlibin de perhiz yapması gerekmektedir. Ancak bu hastalıktan kurtulan kâmil insanın, artık perhize devam etmesi gerekmez. Bu hastalığın mahiyeti şu şekilde izah edilmektedir: Talibin duçar olduğu sıtma nöbetleri ve hararet onu yakıp kavuran şehvet ateşidir. Şehvet ateşine müptela olması nedeniyle hasta olanın/talib-i miskinin kendini, afiyette olan/bu ateşin hararetinden kurtulan ve ateşi normal düzeyde olan kişiyle mukayese etmemesi gerekir. Dolayısıyla talib olanın matlub olan ile mücadeleye girişmemesi gerekir. Mevlânâ bunu örnekle şu şekilde somutlaştırmaktadır:

Ateşe girmek için öncelikle Nemrud duygularından kurtulmak ve İbrahim olmak gerekir. Ancak ondan sonra ateş, zarar vermez hâle gelir. Nemrut'luğu atmadan ateşe giren yanar. Kendisinde kibir, hırs, oburluk, şehvet tutkusu gibi Nemrut'a ait hasletler bulunan, nefsânî arzularına uygun işler yapan, mânevî yönden boş ve âtil olan, kötü ahlâkıyla ayaklar altına düşen kimsenin bu hâliyle karmaşık meselelere ve büyük işlere kalkışması yersizdir. Öncelikle şehveti, çok yiyip içmeyi, çok konuşmayı, çok uyumayı, her türlü kötü ahlâkı terk etmesi gerekir. Hırs, tamah ve yiyip içme gibi düşkünlükler ateşe benzer. Ateş Nemrut'u yaktığı gibi bunlar da sahibini yakar. Bütün bu dünya ihtirasları ateşinden kurtulmak için kişinin onların ortasında İbrahim peygamber gibi güzel hasletlere bürünmesi, iyiyi,

⁸⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 118.

doğruyu ve Hakk'ı bulması şarttır. Zehirden şifa bulmak ve ateş içinde gül derlemek ancak İbrahim olanlar için mümkündür.

Tasavvuf dilinde, Allah'ı ve O'nun nimetlerini isteyen ve bu uğurda çileli bir yaşayış mücadelesi verene "Talip" adı uygun görülmüştür. Ama Allah zül-celal, birisini, istemiş, yola koymuş, ona her türlü yüce vasıfları vermiş, bağrına basmışsa, ona da "Matlup" Allah tarafından istenen, beğenilip, alıkonan denmiştir. Keza seçkin bir hayat yaşayan, harama helâle dikkat eden ve Allah'tan gayriye kulluk etmeyen, hasbi yaşayanlara "Muhlis" adı verilirken, eğer bütün bu vasıflar, Allah tarafından bir mü'mine giydirilmiş ve o kişi mükemmel kılınmışsa, ona da "Muhlas" adı verilmiştir. Bir hadiste, "muhlislerin de cennete girmeleri garantili değildir. Ancak Allah'ın ihlaslı kılıp, seçtikleri hariç" buyrulmaktadır.

Kul kendi aczini bilip, hayatının herhangi bir menziline, Hakkın seçtiği bir büyük zatla; bir matlup ile görüşürse onunla çatışmamalı, kalbini ve ilmmini ona teslim etmeli; ona saygı göstermelidir. Onun elde ettiği derecelerin kesbi olmadığını düşünüp, onları aşağılamamalıdır. Keza, ihlaslı muttaki bir mü'min de Hak canibinden ihlaslı kılınan; yani muhlas olan farklı derecedeki bir kardeşini horlamamalı, haset etmemelidir.⁸⁷

1605. beyitte; "Peygamber Efendimiz buyurdu ki: 'Ey cesur talip, aklını başına al da matlûbiyet derecesine ulaşan erlerle inada ve iddiaya kalkışma.'" diyen Mevlânâ'nın bir üslubuna şahit olmaktayız. O da Mevlânâ'nın hadisleri, kimi zaman mefhum olarak aktarmasıdır.

Zira Mevlânâ, kullandığı hadislerde hadisçilerin gösterdiği türden bir sıhhat endişesi gütmemiştir. Mefhum olarak genel konu bütünlüğüne uygun olan ve hadis diye nakledilen, sıhhati zayıf olan sözleri aktarmada bir beis görmemiştir. Önemli olan

⁸⁷ Koçkuzu, *Mesnevi'de Hz. Peygamber*, s. 96.

bu konu bütünlüğüne uygunluğun, yani mesajdaki anlamın vurgulanmasıdır.

3. Manevî Gelişmişlik Farkı

Tâliplerin kendilerini matlup olanlarla kıyas etmemelerini öneren Mevlânâ, yeri gelmişken mânevî gelişmişlik farkına dikkat çekip kıyas-ı nefis konusuna açıklık kazandırmaktadır:

1607. Ne yüzme biliyorsun, ne de denizcisin; hissine uyup da kendini denize atma...
1608. Vahdet deryasının usta yüzücüsü, denizin dibinden inci çıkarır. Ziyanlardan bile faydalanmasını bilir.
1609. Kâmil insan, toprağı tutsa altın olur. Kâmil olmayan kişi altını alsa da bir yere götürse, altın onun elinde kül olur.
1610. Hakk'ın makbulü olan kâmil insanın eli, Allah'ın eli mesabesindedir.
1611. Kâmil olmayan kişinin eli şeytanın eli; devin elidir. Çünkü o, şeytanın tuzağına düşmüştür.
1612. Bilgisizlik, kâmil insanda olursa hüner kesilir. Fakat bilgi bile nâkıs bir kişide bilgisizlik olur. Hasta bir kişi neyi tutsa hastalık olur. Halbuki kâmil insanın küfrü bile din ve iman kesilir.
1613. Hastaya, tatlı gıda bile hastalık olur. Kâmilin küfrü ise dinin bir veçhesidir.
1614. Ey atlı ile yarışa girişen yaya, sen bu yarışı kazanamazsın. İyisi mi bu işten vazgeç...

Mevlânâ, hakikat avcısını mânâ denizinin dalgıcına benzetir. Yüzme bilmeyen ve bu denizin dehlizlerinden habersiz olanların dalgıçları taklit etmeye çalışması tehlikesine dikkat çeker. Şu bir gerçek ki, maddî ve fiziksel değişim aşamalarındaki tedricilik, mânevî gelişim ve değişimde de geçerlidir.

Mevlânâ'ya göre, insanın yanılmasının önemli bir nedeni, kıyas-ı nefstir. Yani başkalarının anlam dünyasını kendi anlam dünyasına inhisar ettirerek her şeyi kendine göre yorumlaması, kendi deneyimlerinin dışındaki deneyimleri yok saymasıdır. Kıyas-ı nefis, başkalarının hâllerini kendi hâllerimizle mukayese ederek anlamamız, iç gözlem metodunu kullanmamız, bazı deneyimlerin anlaşılabilirliği için bir noktaya kadar işe yarar. Fakat bu metodun bir takım zararları da vardır. Kendimizi merkeze almamız, kimi zaman bizlerde olmayan deneyimlerin inkârına yol açar, bizi kendi seviyemizde bırakır ve ilerlememizi engeller. Çünkü kendimizde bulunmayan ama kâmil olanlara ait bir deneyimin inkârı, aynı zamanda sâlikin inkâr ettiği o deneyimi yaşamasını da imkânsız kılmaktadır. Zira inkâr edilen ve varlığına inanılmayan bir şeye sahip olmak için gayret sarf edilmez. Şeytanın aldanışının temelinde de bu kıyas-ı nefis bulunmaktadır. İnsan, hakikatin künhüne vakıf olamayacağını bilmeli, kendi deneyimleri dışındaki anlam dünyasına kendini kapamamalıdır. Hiçbir insanın kendi önyargılarından ve anlam dünyasından bağımsız hareket edemeyeceği de bir gerçektir. Ama insanın kendi deneyimleri dışındaki deneyimlere ve hâllere kapıyı kapatması, gelişmeye de kapıyı kapaması anlamına gelir. Böylece o kişi, diğer insanlarla arasına ördüğü “öteki” başkalaştırması ile kendini önce insanlıktan, sonra bütünüyle varlık âleminde izale edecektir. Mevlânâ'ya göre insan, varlığın bir parçasıdır. Bütünle ilişkisini kesen ve aslıyla irtibatını kaybeden insan, mutsuz ve yarımıdır.

Nakıs şahsiyetlerin kendilerini kamillerle bir tutmasının saçmalığını ortaya koyduktan sonra Mevlânâ, bu kez kâmil şahsiyetlerin Hak adına tasarrufta bulunmasından bahseder:

1610. Hak'ın makbulü olan kâmil insanın eli, Allah'ın eli mesabesindedir.

Özü, sözü ve davranışlarında doğru olan insan-ı kamiller, Allah tarafından hilafete kabul edilmiş kullardır. Allah'a ibadet

eden, Rabbânî emirlerin yerine getirilmesine gayret eden, kalbi sadece ilâhî aşkla ülfet bulan kişinin tüm hareketleri makbul ve değerli, gücü de çok büyük olur. Bunlar kendi benliklerinden ve nefsânî arzularından kurtuldukları için şehadet âleminde Hakk'ın eli mesabesinde dirler. Dolayısıyla onların eli ve tasarrufu, Hakk'ın eli ve tasarrufu konumundadır. Nitekim Fetih suresinin 48/10. âyet-i kerimesinde Peygamber Efendimizin eline işaret ederek Allah (c.c.) şöyle demektedir: *يد الله فوق ايديهم* “Allah'ın eli onların eli üzerindedir.” Bu mânâyâ işaret sadedinde Peygamber Efendimiz *هذا يد الله* “Bu, Allah'ın elidir” buyurmuşlardır. Buna göre kâmil zatların elini tutanlar Allah'ın elini tutmuş olurlar.⁸⁸

İnsan-ı Kâmilin bir diğer özelliği ise küfrü etkisizleştirmesidir:

1613. Hastaya, tatlı gıda bile hastalık olur. Bir kâmil küfrü tutarsa millet olur.

Bazı hastalıklar nasıl temasla bulaşırsa mânevî hastalıklar ve kötü ahlâk da arkadaşlık edilen kötü ahlâklılardan bulaşır. Kötü ahlâklıların pençesine düşenler mânen hastalanır ve eziyetlere düşer olurlar. Kâmil insan ise küfür gibi en korkunç mânevî hastalığa yakalananları bile Allah'ın izniyle düzeltir, iman nuruyla kalb ve akıllarını iflah eder.⁸⁹

Bu beyitte anlatılmak istenen, insan-ı kâmilden küfrün sadır olması değildir. İnsan-ı kâmil, küfür ehli arasında bulunduğu zaman, onların arasında yaygın olan küfür akımlarına tesir edip o anlayışları etkisiz hâle ve o zümreleri de müslüman kitleler durumuna getirmesidir. Nitekim kâmil ve mükemmlerin pîri olan Peygamber Efendimiz, putperest olan Kureyş'in içinde tek başına çıkıp müşrik olan kavmini müslümanlaştırdı. Özetle bu

⁸⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 486.

⁸⁹ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. I, s. 535.

beyte göre, hastalıklı olan kimse zehir gibidir. Her neyi tutarsa onu zehirler. Kâmil şahsiyetler ise panzehir gibidir. Zehirli olan şeyleri tutarsa onların zehrini izale eder.⁹⁰

Fenâ fillah mertebesine ermiş, Hakk'ta kendini kaybetmiş velînin, Hallac'ın "Ene'l-Hakk/Ben Hakk'ım" demesi gibi bazı sözleri, halk tarafından yanlış anlaşılır, yanlış yorumlanır. Bu makama erişen bir kişinin, dış yüzü şeriate aykırı gibi görünen sözlerinde bir hikmet ve hakikat vardır ki, o hakikat şeriate aykırı değildir.⁹¹

⁹⁰ Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, c. I, s. 488.

⁹¹ Can, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, c. I, s. 119.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

Hak ve Hakikate Erme Yolları

Hak ve Hakikate Erme Yolları

Mevlânâ konuya sihirbazların Hz. Musa ile boy ölçüşmeye kalkışmaları ile başlar ve der ki:

1615. Firavun zamanında büyücüler, Musa ile imtihan olmak istediler.

Musa (a.s.), Allah'ın emri ile İsrailoğullarına peygamber olarak görevlendirilir. İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarmaya çalışır. Mısır'da vahyi tebliğ ederken kudreti ve mucizeleri ile tanınır. Hz. Musa'nın kıymeti arttıkça Firavun'un da kin, öfke ve inadı artar, Musa (a.s.)'ın mucizelerini sihir diye niteler. Her defasında onun peygamberliğini yalanlar. Ülkesinde bulunan sihirbazların Musa (a.s.)'dan daha yetkin olduklarını ispat etmek ister. Özel bir günde onları Musa (a.s.) ile yarıştırmayı düşünür. Sihirbazlar da önce Musa (a.s.)'a karşı iddiada bulunmaya kalkışırlar. Bununla birlikte gösteri esnasında sihirbazlar, Musa'ya saygı göstermekten de geri durmazlar.

1616. Fakat onu öne aldılar. Yani sihirbazlar ona hürmet ettiler.

1617. 'Hepimiz senin emrine bağlıyız. Dilersen asanı önce sen bırak' dediler.

Firavun'un emriyle ayak direyip Hz. Musa'ya tavır koyan sihirbazlar, onun peygamberlik mucizesini derhal anlayıp mücadeleye girmek ve karşılık vermekten vazgeçtiler. Hz. Musa'ya boyun eğerek maddî ve manevî bağılıklarını izhar ettiler. Bu durum, Taha suresinin 20/65. âyet-i kerimesi;

"Dediler ki: Ey Musa!

“Ya sen at veya önce atan biz olalım.” ile Yunus suresinin 10/80. âyet-i kerimesinde şöyle dile getirilmektedir:

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ
“Sihirbazlar gelince Musa onlara: Atacağınızı atın, dedi.”

1. İyi Amellerin Kişiyi İmana Sevk Etmesi

Bahsi geçen âyetlerde belirtildiği üzere sihirbazların Musa (a.s.)’in kanaatine öncülük vermeleri, ona duydukları saygının bir göstergesidir. Zira onlar, Hz. Musa’yı dikkate almasalardı, görüşünü sormaya gerek görmezler ve kendi iddialarını ortaya koyarlardı. Sihirbazların Musa’ya saygı duymaları imana ermeleri örneğinde bilinmelidir ki, iyi ameller sahibini imana sevk eder:

- 1618.** Musa, ‘Hayır, siz önce hünerinizi, sihir ve kudretinizi gösterin’ dedi.
- 1619.** Bu hürmet, iman sahibi olmalarına yetti. Düşmanlıklarının cezasını da el ve ayaklarının kesilmesiyle çektiler.
- 1620.** Sihirbazlar ilk olarak Musa’nın kadrini bildiler. Suçlarından dolayı el ve ayaklarını feda ettiler.

Mesnevi şarihi Abidin Paşa’ya göre, Hz. Musa’nın, ‘Hayır, siz önce hünerinizi, sihir ve kudretinizi gösterin’ demesinde üç incelik vardır:

1. Hürmet gösteren sihirbazlara “siz atınız” demesiyle karşılık olarak bir insanîyet gösterisinde bulunmuştur.
2. Yapacakları şeyin sırf hile ve faydasız şeylerden ibaret olduğunu sihirbazlara bildirip karşı çıkmaktan vazgeçmeleri için kendilerini ima yoluyla irşad etmesidir.
3. Hüner sergilenirken ve nükte söylenirken velhasıl her durumda en son olan karşılığın etkisi daha büyük olacağını

insanlara ders olarak bildirmesidir. Çünkü her zaman son işlemin etkisi zihne daha yakındır.⁹²

Arâf suresinin 7/115-126. âyet-i kerimeleri arasında sihirbazlarla Musa (a.s.) arasında yaşanan olay, şu şekilde anlatılmaktadır:

“(Sihirbazlar), Ey Musa sen mi (önce) atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım? dediler. ‘Siz atın’ dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler. Biz de Musa’ya, ‘Asanı at!’ diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti. İşte Firavun ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar. ‘Âlemlerin Rabbine iman ettik’ dediler. ‘Musa’nın ve Harun’un Rabbi’ne’ dediler. Firavun dedi ki: ‘Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Ama yakında (başınıza gelecekleri) göreceksiniz! Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepimizi asacağım!’ Onlar da: ‘Biz zaten Rabbimize döneceğiz.’ dediler. Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver, müslüman olarak canımızı al, dediler.”

Mevlânâ, “sihirbazların ellerinin ve ayaklarının kesilmesi”nin Hz. Musa ile iddiaya kalkışmalarından; “mümin ve şehit olarak ölmeleri”nin ise Hz. Musa’ya hürmet ve saygı göstermelerinden kaynaklandığını söylemektedir.

Ashab-ı kiramdan Hakîm b. Hizâm isminde bir şahıs vardı. Hz. Hatice’nin akrabalarındandı. Müslüman olmadan önce çok fazla hayır ve hasenatta bulunmuştu. Örneğin babaları tarafından diri diri toprağa gömülme istenen kız çocuklarını satın alır,

⁹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 537.

onlara bakar ve yetiştirirdi. Hakîm b. Hizâm, cahiliye döneminde yaptığı bu tür hayırların kendisine bir faydasının olup olmayacağını sorduğunda Peygamber Efendimiz; “O hayırlar seni İslâm’a sevk etmiştir” cevabını verdi.⁹³

2. Manevî Gelişmişlik Farkı

İyi amellerin sahibini imana sevk edişinden bahseden Mevlânâ bu kez bireylerdeki mânevî gelişmişlik farkına dikkat çeker ve der ki:

1621. Kâmil için yemek ve konuşmak helâldir. Madem ki senin kemâlin yok, her şeyi yeme ve dilsiz ol.

İnsan-ı kâmil, nefis ehli olmadığı için yediği yemekle ruhu kuvvet kazanır ve bedenini marifet nuruna dönüştürür. İlahî sıralara vakıf olduğu için, konuştuğunda ledünni ilimlerden bahseder.

Sâlik ise kâmil değildir. Nefis ve ten kafesi içinde, dünyaya bağlı olan sâlik, her ne yese boşunadır. Zira yenilen gıdalar böylesi kişilerin vücudunda nur yerine karanlık, bilgi yerine gaflet, hayır yerine heva, heves ve ihtiras olur, dalalet dallarını besler.⁹⁴ Nefsin güçlü ve nefsanî sıfatları varlığını sürdürmektedir. Nefsinin sıfatlarını giderebilmesi için sâlikin yememesi ve riyazet etmesi gerekmektedir. Bir önceki fasılda Mevlânâ, Feridüddin-i Attâr’ın şu sözünü şerh etmişti: “*Sen nefis sahibisin, ey gâfil! Riyâzâtle kendini erit, Hakk uğrunda uğraş, için yanarak, yüreğinden kanlar akıtarak savaş. Fakat ermişlerin hâlini, kendine kıyas etme. Çünkü bir veli, zehir de yese, o zehir, ona bal olur.*”

Esrara vakıf olmayan sâlikin konuşmaması uygundur. Okuyup işittiklerini söylemesi ise tahmin ve zekâ seviyesine göre değişir. Dolayısıyla ağzından çıkacak bir takım yersiz ve anlamsız

⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 821.

⁹⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 228.

sözler, halkın itikadını bozabilir.⁹⁵ O halde yapılması gereken, kemâl makamına gelmeden konuşmaya kalkışmamaktır. Bu gerçeği Mevlânâ şu şekilde dile getirir:

“*Sen kulaksın, o dildir. Tanrı kulaklara ‘Susunuz’ emrini buyurmuştur.*”

İnsan-ı kâmil dil, sâlik kulak mesabesinde. Dilin vazifesi başka, kulağın görevi başka olduğundan ikisi bir değildir. O zaman kâmil ile nâkısın da derecesi bir değildir. Dil mesabesinde olan insan-ı kâmilin vazifesi konuşmak ve gerçekleri dile getirmektir. Söz söylemek kemâl erbabının işidir. Zira onlar söylediklerinin mânâsını ve derinliklerini bilerek o mânâyı ifade edecek sözleri söylerler.

Herkesin anlayamayacağı derecede ince mânâlı güzel söz-
lere nükte denir. Söylenecik sözlerin en güzeli Allah yolunda ve Allah için söylenen böylesi nüktelerdir. Kulak mesabesindeki sâlikin vazifesi ise hakikatleri en güzel şekilde işitmektir. Zira insan gözünden ziyade kulağından öğrenir. Kişi görmekten çok işitmekle bilgi sahibi olur. Söze başlamadan önce salikin erenlerin hizmetinde bulunması, onların yolunu ve üslubunu öğrenmesi, onların derecelerine ulaşma yollarını bulması, ancak ondan sonra konuşması gerekir. Nitekim bu gerçek A'râf suresinin 7/204. âyet-i kerimesinde şöyle dile getirilmektedir:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
“*Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.*”

Bilinmesi gereken bir diğer husus; mânevî tekâmülün aşamalı olarak gerçekleşmesidir:

1623. Çocuk doğduğunda önce süt emici olur. Sonra susup daim kulak kesilir.

1624. Sözlerin mânâsını anlayıncaya kadar bir müddet ağzını açmaz.

⁹⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 490

1625. Eğer çocuk kulak vermez de boşuna söylenirse topal ve dilsiz gibi ıstırabını izhar eder.
1626. Duymaya kadir olmayan sağır kimse hiç konuşamaz. Ağzı bağlı dilsiz gibidir.

Mânevî tekâmül şöyle dursun, maddî gelişmede bile değişik devreler vardır. Çocuğun yeme içmesi ve sükûtu, daha sonraki aşamalara başarıyla geçmesinin şartıdır. Dinlemesi ve duyması konuşabilmesinin ön şartıdır. İnsanın konuşması zamana bağlıdır. Çocuk doğar doğmaz konuşmaz. Önce kulağını kullanır, dinler, öğrenir ve sonra söyler. Dolayısıyla önce dinlemek, sonra öğrenmek, daha sonra da konuşmak en doğrusudur.⁹⁶ Anadan doğma sağırılar ise duymadıkları için konuşmayı da öğrenemezler.

Tâhiru'l-Mevlevî, beytin şerhinde konu ile ilgili baba ile oğul arasında geçen şu şiire yer vermektedir:

*Kuşa pek meraklı bir adam varmış.
Yavru yetiştirir, sonra satarmış...*

*Bir gün oğlu ona demiş ki: Baba;
Yavrular evvela niçin acaba,*

*Hiç de ötmüyorlar gelip de aşka;
Bir şey demiyorlar cik cikten başka.*

*Babası demiş ki: Âdet böyledir,
İbtida dinlenir, sonra söylenir.*

*Dinlemekle hasıl olur öğrenmek.
Bilmek isteyene dinlemek gerek.*

*Bu sözleri dinle, iyice belle;
Sen de cır cır ötme hocanı dinle.⁹⁷*

⁹⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 228.

⁹⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 824-825.

Yeni doğan çocuk süt istediği gibi, hakikat yoluna yeni girenler de mânevî babaları mesabesinde olan mürşitlerinden mânevî güç ve ruhanî yardım istemesi, sükût edip daima dinlemesi, hikmet beklemesi ve marifete dayanması gerekir.⁹⁸ Aslında sağır olarak doğan çocuk, söylenen sözleri işitemediği için söz öğrenemez ve dilsiz olur. Sâlikin durumu da ledünni ilimler karşısında çocuk gibidir. Ermiş insanların konuşmalarını dinlemeyen ve anlayamayanlara konuşma hakkı da verilmemiştir. Bunların dile gelmesi ve dil kilitlerinin açılması mümkün değildir. Kemâl kesbetmeden hakikatlere heves ederse, kâmilleri meclisinde ettiği sözler çocuğun lakırtısına benzer. Can kulağını kendini beğenmişlik ve kendini görme tıpaları tıkamış olan sâlik, kâmillerin sözlerini dinlemek için ya hiç heves etmez ya da dinlediği vakit onu aynen kabul etmez, kendi egosuna göre tevile kalkışır. Dolayısıyla enbiya ve evliyaya dair ilimlerde kendilerini dilsiz ve sağır yaparlar.⁹⁹

Şu bir gerçek ki, iyi konuşabilmek iyi dinleyici olmayı gerektirir:

1627. Zira konuşmak için önce dinlemek şarttır. Söze, kulak yolu bağlıdır.

1628. Evlere kapılarından girin. Maksatları sebeplerinden ayırın.

Dinlemek iletişimin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Konuşma ve hızlı okuma gibi birçok kurs olmasına rağmen iletişimin önemli bir rüknünü oluşturan dinleme üzerine hiç kurs verilmemektedir. İyi konuşabilmenin yolunun iyi bir dinleyici olmaktan geçtiğini anlatmak için Mevlânâ, Bakara suresinin 2/189. âyet-i kerimesine telmihte bulunmaktadır:

لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا
 "... İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip
 وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

⁹⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 539.

⁹⁹ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 491

girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışındır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.”

İslâmiyet'ten önce Hicaz Araplarının garip ve gülünç bazı âdetleri vardı. Çünkü onlar Amr b. Luhayyi'l-Huzâî'nin dejenerasyonuna kapılmışlar, İsmail peygamberin getirdiği şer'i sistemi ortadan kaldırmışlar, kendilerine telkin edilen tevhide unutmuşlar, putperestlik derekesine düşmüşlerdi. Bununla birlikte Kâbe'ye hürmet ederler, senede bir defa hacetmeyi, ihrama girmeyi terk etmezlerdi. İhramda iken de dam altında oturmayı ya da evlerin içine girmeyi günah saymak derekesine düşmüşlerdi. Bir ihtiyaç hasıl olup da evlere girmeleri gerekince, günahtır! diye kapıdan girmezlerdi. Evin arka duvarını ya da kulübenin arka tarafındaki sazı delip ayırmak suretiyle girip çıkarlardı. Müslümanlık fitri ve tabii bir dindir. Böylesi doğal olmayan âdetlere göz yumması düşünülemezdi. Birçok saçma sapan âdetleri ortadan kaldırdığı gibi kapıdan girmeyip bacadan düşmek tarzında ki bu münasebetsizliğe de son verdi. İyilik ve hasenatın evlere arkadan girilmesi değil, takva olduğunu bildirdi.¹⁰⁰

Evlere nasıl ki kapılarından girilirse kelama da onun kapısı demek olan dinleme vasıtası ve dinleme yoluyla girmek lazımdır. Şehir mimarisinde evler olduğu gibi dil mimarisinde de evler, yani kelimeler vardır. Kelime evlerinin kapıları kulaklardır. Nükte ve irfan binalarına bu kapılardan girilir. Peygamber Efendimizin; “*Ben ilmin şehriyim Ali de kapısıdır*” hadisi de bu nükteyi tamamlar. İlim ve hakikat şehrine girmek isteyen kişi, Ali'yi bulamasa da Ali sıfatlı bir ermiş müşşidinin kapısına koşmalıdır. Ermiş insanlar, Allah bilgisi sarayının kapıları demektir. Hak ve hakikat bilgisine bu kapılardan girilir. Talipler de böyle yapıp irfan evlerine özel kapılardan girmelidir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 826.

¹⁰¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 228.

3. Modellemeye Duyulan İhtiyaç

İnsan nakıs, hatalı ve kusurlu bir varlıktır. Hata ve kusurlarından kurtuldukça kale erecektir. Her yönüyle mutlak ve kemâl sahibi olan varlık Allah'tır. Dolayısıyla Mevlânâ'ya göre, Allah'tan başka herkes terbiye ve modellemeye muhtaçtır:

- 1629.** İşitilmeğe ihtiyacı olmayan söz, tavsif olunamayan Tanrı'ya mahsustur.
- 1630.** Allah, eşsiz ve örneksiz yaratıcıdır. O'nun hocası, üstadı yoktur. Herkes O'na muhtaçtır. O'na dayanır; O kimseye muhtaç değildir, kimseye dayanmaz.
- 1631.** O'ndan başka herkesin hem sanatta, hem sözde bir üstada ihtiyaçları vardır. Bir örnek görmek isterler.

Gerçek zengin olan Allah Teâlâ'dır. Hiç kimseye ihtiyacı yoktur. İlmi ve kudreti sonsuz ve sınırsızdır. Her şeyi yaratan, her şeyin hakikatini bilen, vahyi ve fermanıyla mahlûkata hayat veren, akıl sahiplerini birçok hakikate vakıf kılan, bilgiyle değerlerini yücelten O'dur. O'nun dışındaki her şey terbiye ve yönlendirmeye muhtaçtır. Konuşmak için dinlemeye muhtaçtırlar. Harfsiz, kelimesiz ve sessiz söylemek, vasıtaya muhtaç olmamak, sadece O'nun işidir. Allah'ın dışındaki tüm varlıkları, davranış gelişiminde görüp öğrenecekleri bir modele ihtiyaç duyarlar. Sanatta ve sözde üstad ve bir prototipin varlığı gereklidir.

O halde bir ses duymak, bir mânâ işitmek, bir nükte anlamak için kulaktan başka kapı, işitmekten başka vasıta yok mudur? Vardır, fakat böylesi bir sesi, kişiye doğrudan doğruya Allah duyurabilir.

4. Tövbe Bahçesinin Gözyaşı ile Sulanması

Hatalardan kurtuluş yolu tövbedir. Tövbe bahçesinin yeşermesi ise gözyaşı ile sulanmasına bağlıdır:

- 1632.** Eğer bu söylediklerimin yabancıısı değilsen, bu mânevî duyguların daha iyi anlaşılmasını istiyorsan uğraşman, fazla ibadet etmen gerekir. Bu sebeple bir hırkaya bürünüp, bir viraneye çekil ve gözyaşı dök.
- 1633.** Çünkü Hz. Âdem, Allah'ın azarından gözyaşı ile kurtuldu. Tevbe edenin gözyaşları, onun nefesi, sözü, yalvarışlarıdır.
- 1634.** Âdem (a.s.) yeryüzüne ağlamak, feryat etmek, inlemek, mahzun olmak için geldi.
- 1635.** O cennetten, yedi kat göklerin üstünden indi de özür dilemek için geldi, kapının arkasındaki papuçlukta niyaza durdu.
- 1636.** Eğer sen de Âdemoğlu isen, onun soyundan geldinse, onun gibi özür dile, onun yolunda ol.
- 1637.** Gönül ateşini, gözyaşlarını kendine mânevî gıda yap. Çünkü bostanları güneşle yağmur şenlendirir.

Bundan önceki beyitlerde, sözü anlayabilmek için dinlemenin gerekliliğinden bahsettikten sonra Mevlânâ, sıranın uygulamaya geldiğini belirtir. Uygulamanın ilk aşamasını ise halvet ve gözyaşı oluşturur. Bu süreci şema ile şu şekilde gösterebiliriz.

Söz ⇒ dinleme ⇒ uygulama

↓

halvet gözyaşı

Kişide gerçekten kulak varsa, hakikatleri işitmeye ve anlamaya gücü yetiyorsa, dünyanın maddi saltanatını ve dünyadaki maddi hazların peşinden koşmayı bırakması, kibri ve iddiayı terk etmesi esastır. Derviş ve fakirlere mahsus elbiselere bürünmesi gerekmektedir. Gerçek inziva ve tam bir yalnızlık içinde Allah ile baş başa olma, dünyaya düşkünlükten uzaklaşma hâli, maddî ve şeklî bir durum değil, bir gönül işidir. Kişinin, vahdetteki ulviyeti unutturan dünya kesretinden kurtulması gerekmektedir.

Kesretten kurtuluş Hakk'ın varlığında yok oluşturu. Suretperestler dervişin her şeyden uzaklaşma halini perişanlık zannedeceklerdir ama o her şeyden uzaklaşılana viranede gizli bir hazine gibi kıymet kazanmaktadır. “Bir viranede mahal tut” tabiri, “Allah'ın aşkından hicran duyan, hüznün içinde olan ve şeklen viran görünen bir hakiki âşığın kalbinde mesken tut, güvenilir bir sığınak edin” anlamına da gelmektedir.¹⁰²

Mânevî yolculuğun gerçekleşebilmesi mücâhedeye bağlıdır. Mücâhedenin başarısı da sülûk eğitiminden geçer. Seyr u sülûkun birinci mertebesi ise tövbedir. Tövbe ise sadece “استغفر الله” demekten ibaret değildir. Hadis-i şerifte belirtildiği gibi tövbe ve istiğfar eden kişinin yaptıklarından pişmanlık duyması, acı içinde gözyaşları dökmesi, bir daha aynı hatayı işlememeye azmetmesi ve tövbe fidanını gözyaşı ile sulaması gerekir.¹⁰³

Âdem'in dünyaya inişi, adeta Allah'a tövbe etmek (dönüş/rücû) içindir. Tövbenin göstergesi ise gözyaşıdır. Zira Âdem peygamber için dünya, nedamet duymak, gözyaşı dökmek ve Allah'tan gurbette olmanın ıstırabını tatmak yolunda seçilmiş bir inzivâ âlemidir. Mevlânâ'ya göre gözyaşı, yapılan davranışın ve gidilen yolun yanlışlığını idrak edip kesin bir pişmanlığın ifadesidir. Âdem, yedinci kat yücelerden pâ-yı mâcân/پای ماجان'a özür dilemek için inmiştir.

Pây-ı mâcân; Mevlevilerce pabuçluk anlamında kullanılan bir tabirdir. Kendisinden zelle sadır olan, kusur ve kabahat işleyen mürit saff-ı niâlde (pabuçluk) sağ kulağı sol elinde, sol kulağı sağ elinde olduğu halde ayak üzerinde durdurulurdu. Bu duruş mürşid tarafından özrün ve zellenin affına kadar devam eder, mürit ancak izin verildikten sonra yerine dönerdi. Müridin pabuçlukta bu vaziyette durmasına pâ-yı mercan denilirdi.¹⁰⁴

¹⁰² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 541.

¹⁰³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 828.

¹⁰⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB

Mevlânâ, Âdem (a.s.)'ın zellesinden dolayı dünyaya inip ağlamasını pâ-yı mâcan'a inmeye benzetiyor ki cennete nispetle dünyanın mertebe bakımından pabuçluk gibi olmasını da bununla belirtmiş olmaktadır. Hz. Âdem yaptığı günaha tövbe etmek isteyince, nasıl bir köşeye çekilip gözyaşları döktü ise sen de Âdemoğlu isen onun gibi yap. Nasıl yeşillikler, yağmur bulutu ve güneş ısıısıyla yeşerirse, mânevî gıda olan yeşillik de âteş-i dîl/gönül ahı ve âb-ı dîde/bulut gibi olan gözyaşından meydana gelir. Tövbe bir bahçe gibi düşünülecek olursa, onun yeşerebilmesi ve vücudumuzda kök salıp filizlenebilmesi, gönülden çekilen ateşli âhlar ve gözden dökülen yaşlar ile mümkündür. Su ve güneş görmeyen bir bahçe yeşermediği gibi, gönül âhı ve gözyaşı olmadıkça tövbe yeşilliği /tohumu filizlenemez.

Kederli ve acıklı durumlarda gözlerden dökülen iki damla yaş, o acıyı kısmen hafifletir. Çekilen bu acı maneviyât cinsinden olur ve kişi gerçekten ağlarsa dökülen yaşlar, adeta kalbin pasını siler ve gönül aynasını parlatır. Şair bu gerçeği şöyle dile getirmektedir:

*Ta'atin zevk-i safâ'âveri hoştur amma,
Başka bir Neşvesi var girye-i istiğfârın.*

*Ne kadar olsa, birinde bulunur ucb u gurur,
İlticâdır öbürü rahmetine Gaffâr'ın.¹⁰⁵*

5. Gözyaşı Dökmenin Engeli

Önceki beyitlerde tövbe bahçesinin gözyaşı ile yeşertilmesinden bahseden Mevlânâ, bu işin çok da kolay olmadığından bahsetmektedir. Gözyaşı dökmenin bir takım engellerini dile getirmektedir:

Yayınları, İstanbul 1993, c. II, s. 765.

¹⁰⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 830-831.

- 1638.** Ey gafil, gözyaşı dökmenin zevkini ne bilirsin? Çünkü sen, görmemişler gibi ekmek âşığıydın.
- 1639.** Sen, şu ten dağarcığını ekmekten boşaltırsan, onu değerli incilerle doldurmuş olursun.

Suret ehlinin aşktan kaynaklanan gözyaşı kıymetini bilmesi düşünülemez. Suret ehli, ekmeğin, yani sûrî rızkın âşığıdır. Suret âleminin darlığından bıkmayan, hiç görmemiş gibi birini bırakıp diğerine sarılan kişinin mânevî rızka iştihak duyması düşünülemez. Rûhânî âlemi göremeyen ve anlayamayanlar, körler gibidir. Bütün dünyaları cismânî ve maddî olan şeylerdir.

Mevlânâ, yeme-içme aşkını gözyaşına engel olarak görür. Tok bir karnın yeterince duygulanamayacağına işaret eder. Buradaki açlık iradidir. İradî açlık, insandaki duygu mekanizmalarını daha derinden etkilemektedir. Yokluktan ve zaruretten dolayı aç olan birisi ister aç olsun ister tok; yemeği arzuladığı için o ekmek âşığıdır. Bu hâlin bir benzeri, mecâzî aşқта yaşanır ki sevginin şiddetinden kişi, yemeden içmeden kesilir ve daha bir duygusallaşır. İradî açlığın insandaki duygulanım derecesini artırması, bu duygulanımın dışı vurumu olan gözyaşlarını vücuda getirir.

Kişinin dünya kaydından kurtulması, hırs ve bencillikten uzaklaşması için midesini boşaltması gerekir.

6. Nefsi Tezkiye Metodu

Gözyaşı, riyâzet, mücâhede, halvet, killet-i taam, killet-i menam ve killet-i kelim gibi zorlu deneyimlerle nefsin azgınlaşması önlenir. Dolayısıyla nefsin kendi haline bırakılması, nefsin kendi bildiğini okuması düşünülemez. Nefsin tezkiyesi ise rastgele değil belirli bir metot dahilindedir:

- 1640.** Önce can çocuğunu, şeytan sütünden kes de sonra onu meleklere arkadaş et.

Erenlerin kemâlîne ulaşamayan nakısların ruhu, süt emen çocuk gibidir. Şeytanın iğvası ve kıskırtması o çocuğa süt gibi gelir. Çocuk, o zehirli yaklaşımları anne sütü gibi algılar. Çünkü iyi kötü, zararlı faydalı ayırımında bulunamaz. Fakat şeytan sütünden kesilen kişide meleklik hasleti belirlemeye başlar. Melekler nedir? Melekler, kendilerinde yeme içme ihtiyacı olmayan varlıklardır. İnsan da oruç tutmak, riyâzet yapmak, yeme içmeden nefsinin engellemek suretiyle onların derecesine ulaşır ve onlar gibi olur. Şeytan ise meleklerle karşı bir şey yapamaz. Mevlânâ, bir gazelinde bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

*“Şeytanın bütün tedbiri, olanca hile ve tezviri varken oruç kalkanı karşısında okları kırılır, yani ilka ve iğvası tesirsiz kalır.”*¹⁰⁶

Önce tezkiye sonra tasfiye; önce boşaltma sonra doldurma; önce şeytan sütünden kesilme, sonra meleklerle yoldaş olma durumu gelmektedir. Kişi vücudunu buğday ve ekmekle değil hakikat ve marifet cevherleri ile doldurmalıdır. Melekler gibi ruh ve gönül gidalarıyla beslenmelidir.

Tezkiye ve tasfiye işlemlerini gerçekleştiremeyenler, bayağı tutkularının kurbanı olanlar ve meleklerle yoldaş olamayanlar Mevlânâ'nın ifadesiyle şeytanla sütkardeş olurlar:

1641. Sen karanlık duygular içinde bulduğukça, hayattan usanmış, bıkmış, melül ve bulanık halde olduğukça bil ki lânetlenmiş şeytanın sütkardeşisin.

Şeytanla sütkardeş olmak, şeytanın zevk aldığı şeylerden zevk almaktır. Kişi bu hâlde olduğu müddetçe ne kadar inkâr etse de şeytana sütkardeşliği yapıyor demektir. Cehalet karanlığı içinde kalan, suret âleminin cezbesine kapılan, maddî kaygıların peşine düşen ve nefse ait sıfatlarla iç dünyasını karartan kişi, Huzur'dan kovulan şeytan gibi el-Mudill isminin hazretinden

¹⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 831.

süt emer durumdadır.¹⁰⁷ Böylesi kişinin gıdası şeytanın gıdası gibi, böylesi kişinin zevki şeytanın zevki gibidir.

Şeytanın sütkardeşliğinden uzaklaşıp meleklerle yoldaş olmanın bir diğer yolu helâl lokma yemektir:

1642. İnsanın nurunu, kemâlini artıran lokma, helâl kazanç ile elde edilen lokmadır.

Helâl yollardan kazanılmış gıdalar, insan bedeninde güzel fikir ve fiillerin ortaya çıkışına sebep olur. Gıdalar, insan vücudunda tohum gibidir. Düşünce ve davranışlar da meyve konumundadır. Tohum kötü olursa meyvenin sağlıklı olması düşünülemez.¹⁰⁸ Helâl lokmanın içinde yetimlerin kanı, mazlumların ahı ve Allah'ın kahrı bulunmaz. Helâl lokma basiret nurunu gidermez. Yiyenin gözüne dünyayı karanlık göstermez. Bilakis helâl gıda kişinin nur ve kemâlini artırır.¹⁰⁹ Helâl lokma ile kişide mânevî hazlar gelişir, Allah aşkı beslenir. İlim, hikmet, aşk ve rikkat peyda eder.

Burada Mevlânâ'nın kendine özgü bir üslûbunu fark etmekteyiz. O da bir konunun içinde birbirine paralel birçok konudan bahsedilmesidir. Hikâyesini anlatırken zaman zaman araya giren Mevlânâ, anlattığı hikâyenin arasında bir çok farklı şeylerden bahsetmektedir. Tûtî hikâyesi ve diğer hikâyelerde olduğu gibi. Tûtî hikâyesinde sözden, dinlemekten, gözyaşından, halvetten, tövbeden, açlıktan ve helâl lokmadan bahsetmektedir.

7. Haram Gıdanın Manevî Duygulara Perde Olması

Helâl gıda şeytanın sütkardeşi olmaktan kişiyi kurtarıp meleklerle yoldaş kılarken, haram gıda, mânevî duygulara perde ve engel olur:

¹⁰⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 494

¹⁰⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 495

¹⁰⁹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 544.

- 1643.** Haram lokma ise kandilimize konunca kandili söndüren yağa benzer. Sen ona yağ değil su adını koy, çünkü ışığımızı söndürüyor.
- 1644.** Bilgi de hikmet de helâl lokmadan doğar; aşk da merhamet de helâl lokmadan meydana gelir.
- 1645.** Bir lokmadan haset, hile doğarsa, bilgisizlik gaflet meydana gelirse sen o lokmanın haram olduğunu bil.
- 1646.** Hiç buğdayını ektin de arpa çıktığını gördün mü? Hiç atın eşek yavrusu doğurduğu görülmüş müdür?
- 1647.** Lokma tohumdur. Düşünceler onun mahsulüdür. Lokma denizdir, incileri fikirlerdir.
- 1648.** Ağzına alınan helâl lokmadan, Allah'a hizmet ve öteki âleme gitme arzusu, doğar.

Haram kazançla elde edilen gıdalar, kişinin açlığını gidebilir ve kendisini besler ama mânevî aydınlanmayı da köreltir. Mevlânâ haram gıdaların mânevî duygulara perde ve engel oluşunu kandil metaforuyla anlatmaktadır. Mânevî aydınlanma merkezi olan gönül, bir kandil mesabesindedir. Haram gıdalar gönül kandilini söndürür. Böylesi bir kandilin içi dolu gibi görünür ancak içerisindeki yağ değil sudur. O zaman kandil yanmaz ve aydınlanma fonksiyon göremez. Su yanıp da kandili aydınlatmayacağı gibi haram lokma da hakikatte insan için gıda olamaz. Helâl lokmadan aşk, incelik, ilim ve hikmet doğarken, haram lokmadan cehalet ve gaflet zuhur eder.

Mevlânâ'ya göre sülûkun birinci mertebesi; derin bir farkındalığı ifade eden tövbedir. Tövbenin şartları; gidilen yolun ve yapılan işin yanlışlığının farkına varılması, yani farkındalık, sonra bu farkındalık şuuruna bağlı olarak gönülden duyulan bir pişmanlık, bu pişmanlığın dışı vurumu olarak gözyaşı, kalbî duyguların derinliği ve kişinin beslenmeye dikkat etmesidir. Bu süreci şöyle şematize edebiliriz:

Farkındalık ⇒ pişmanlık ⇒ gözyaşı

Gözyaşı, hassas bir hissedişin, duygusal bir kalbin ve sızlayan bir gönlün nişanesidir. Bunu sağlayan ise riyazattır. Hepsinin öncelikli şartı ise alınan gıdanın helâl olmasıdır. O halde sağlıklı bir tövbe tüm bu şartların yerine getirilmesi ile mümkündür.

Helâl lokmadan iyi düşünceler, haram lokmadan ise kötü düşünceler doğmaktadır. Aslı temiz olanın neticesi de temizdir. Her şeyden kendi cinsi çıkmaktadır. Aslı ve esası pis olanın sonucu da pistir. Buğdaydan buğday hâsıl olacağı, ata çekilmiş kısıraktan tay doğacağı gibi helâl gıdadan da mânevî zevkler meydana gelir. Dolayısıyla helâl lokma ile beslenen kişinin hâl ve tavırlarında aksi bir durum söz konusu değildir.

Lokma tohuma benzer. Beden ve akıl tarlasına hangi tohum ekilirse o çeşit ürün elde edilir. Haram lokmaya zararlı fikirler, helâl lokmaya faydalı düşünceler ortaya çıkar. 1647. beyitte helâl lokma ayrıca inciler veren deryaya benzetilmektedir. Helâl lokma deryasından elde edilen inciler; kalb yumuşaklığı ve hayırlar getiren fikirlerdir.¹¹⁰

Sülûk sürecinde mânevî ilerleyişin temelinde, helâl lokma bulunmaktadır. Helâl lokma, kişinin ilâhî emirlere itaat etmesini sağlar ve melekût âlemine ulaşma azmini artırır. Haram lokma kalbe kasvet verir, sahibinin günahı kanıksamasına yol açar.

¹¹⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 545.

B E Ő İ N C İ B Ö L Ü M

Evliyanın Kalplere Tasarrufta Bulunması

Evliyanın Kalplere Tasarrufta Bulunması

Attâr'ın sözü ve Hz Musa ile sihirbazların durumuna dikkat çeken Mevlânâ, tekrar hikâyesini kaldığı yerden devam ettirir. Tacirin Hindistan'dan dönmesinden ve papağanına Hind papağanlarının hâlini anlatmasından bahseder.

1649. Tacir, alışverişini tamamlayıp sevinç içinde evine döndü.
1650. Her köleye bir hediye getirdi. Her cariye istediği şeye kavuşup memnun oldu.
1651. Papağan, 'Benim emanetim hani? Gördüklerini anlat da beni sevindir' dedi.
1652. Tacir, 'Ben yaptığım işlerden pişman olup şaşırđım kaldım,
1653. Niçin böyle hamca düşündüm. Fikretmeksizin böyle bir işe yöneldim' dedi.
1654. Papağan, 'Ey efendi! Bu pişmanlık, bir kuş işinden dolayı bu şaşkınlık nedir?' dedi.
1655. Tacir dedi ki, 'Papağanlara senin sözlerini, nükte ve esrarını söyledim.
1656. İçlerinden bir papağan hemen yere düştü ve senin hasretinle canını teslim etti.
1657. Gönlüme bir pişmanlık geldi. Ama söylemiş bulundum. Pişmanlığın ne faydası var?'

Tacirin sözlerinden pişmanlığı dile getiren Mevlânâ, yeri gelmişken yerinde konuşmanın gereğine dikkat çekmektedir:

- 1658.** Dilin söylediği bir söz, yaydan fırlayan oka benzer.
- 1659.** Atılan ok geri dönmez. İleriyi gören kimse seli başından bağlar.
- 1660.** O coşkun sel, baştan bağlanılmadıysa şüphesiz geçtiği yerleri harap eder.

Söz, ansızın yaydan çıkan bir oka benzemektedir. Sözün sebep olacağı sonuçları insan kestiremez. Nasıl ki atılan bir okun yol açacağı yara ve etkiler sürekli ise söylenen söz de yaydan atılan bir ok gibi anlaktır ve etkilerinin nerelere varacağı kestirilemez. Bu şuurla sâlik söyleyeceklerini iyice ölçüp tartarak konuşmalıdır. Bunu hikâyedeki tacirin ağzından anlatmaktadır Mevlânâ. Söz için ok teşbihi yanında sel teşbihini de kullanır. Selin kaynağından kesilmesi gerektiğini yani sözün kaynağı olan düşüncelerin düzenlenmesi gerektiğine işaret eder. Sel suyunun zarar vermesini engellemek için nasıl suyu başından kesmek gerekiyorsa, boş sözü de ağızda öyle bağlamak gerekir.

1. İrade ve Hürriyet

Sözü yerinde söylemek elzendir. Bu durum kişinin irade ve hürriyet sahibi olduğunun göstergesidir. İnsanın iradesi ile Hakk'ın külli iradesi arasındaki fark şu şekilde dile getirilmektedir:

- 1661.** Gayb âleminde, yapılan işler için eserler vardır. O eserleri halkın hükmünden sanma.
- 1662.** O eserlerin nispeti halka ise de şüphesiz hepsi Tanrı'nın mahlûkudur.
- 1663.** Zeyd Amr'a doğru ok atsa, Amr o oktandır yaralanmış olsa,
- 1664.** Yara nice müddet ona bir dert olur. O derdi insan eseri sanma. O, Hak'tandır.
- 1665.** O atan Zeyd korkusundan ölse bile Amr'ın yarasının acısı devam eder.

1666. Amr, o ağrının tesiri ile ölürse Zeyd'in ölümüne kim sebeptir?
1667. Gerçi her şey Hakk'ın eseriye de bu ağrılar sureta o istendir.
1668. Ekin ekmek, nefes almak, tuzak kurmak ve cima etmek bütün bu şeyler Hakk'a iniltidirler.

Âlemdaki eser ve fiiller Allah'ın yaratması ile gerçekleşmektedir. Allah'ın yaratmadığı bir fiil ve bir hareket olamaz. O fiil ve hareketler südür mahalli olarak faillerine ve muharriklerine nispet edilir. Zeyd'in attığı okun Amr'a isabet etmesi örneğinde görüleceği üzere Zeyd'in oku atmasını, okun Amr'a batmasını ve Amr'ın saplanan oktan dolayı günlerce ıstırap çekmesini yaratan Allah'tır.¹¹¹ Kişi bir şeyi yapıp yapmamada hürdür. Ancak iradesi eyleme dönüştüğünde sonuçlarını üstlenmek gerekmektedir. Kişi fiillerinin sonucundan kaçamaz. Örneğin kişi içki içip içmemede tercih hakkına sahiptir, ancak içki içen kişi sarhoş olmaktan kaçamaz. Söz söyleyen de onun tesirlerine katlanmak zorundadır. Bu durum, atılan bir okun isabet ettiği bedende tesirinin uzun müddet görünmesine benzer. Oku atan Zeyd hemen akabinde ölse bile Zeyd oku attığı için katil odur. Bu anlamda tüm diğer fiillerde de benzer bir süreç geçerlidir. İnsan bir şeyi işleyip işlememede cüz'î bir iradeye sahiptir. Ancak onu tercih ettikten sonra sonuçlarını yaratan Allah'tır.

Peygamber Efendimiz hadis-i şeriflerinde konuya şu şekilde açıklık kazandırmaktadır:

الناس مجزيون باعمالهم ام خيرا فخير وان شرا فشر
“İnsanlar işledikleri amelleri ile karşılık görürler. Eğer hayır ise hayırdır, şer ise şerdir.”

Kula ait fiillerin yaratıcısının Allah olduğu konusu Saffat suresinin 37/95-96. âyet-i kerimesinde şöyle açıklanmaktadır:

¹¹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 840-841.

فَالْأَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysa ki sizi ve yapmakta olduğunuzu Allah yarattı, dedi.”

Âyet-i kerimeye göre olayların yaratıcısı Allah'tır. Bunlardan fayda veya zarar gören kuldur. Tarlada yetişen üründen istifade eden çiftçidir. Nefes alan kimsenin soluk alıp vermesinden faydalanan yine kendisidir. Sebep olunan iş ve oluşlar hayırlı sonuçlar çıkarmışsa sebep olanlar mükâfat görürler. Kötülük ve fesat hâsıl olduysa ceza görürler. İnsanların ekin ekmeleri, söz söylemeleri, başkalarına tuzak kurmaları ve çiftleşmeleri kendi fiilleridir. Ancak ekinin mahsul vermesi, sözün iyi veya kötü tesirlerle dalgalanışları, tuzağa av düşmesi ve insanların çocuklarının olup olmayışı, bütün bunlar, Allah'ın iradesine bağlıdır.

Hakk'ın küllî ve insanın cüz'î iradesinden bahsedildikten sonra, bu kez Mevlânâ kendi karar ve iradesi ile kötülükleri işleyen insanın ne tür bir karşılığa maruz kalacağına işaretle bulunmaktadır:

- * “Eğer dikene saplanmışsan kendi ektiğin dikendir. Yok ipekli elbise içinde isen kendi büktüğün ipektir.”

Yaptıklarımız kendi kötülüğümüzün karşılığıdır. İnsanın eylemleri ile sonuçları arasında bir sebeplilik durumu bulunmaktadır. Karşılaştığımız kötülükler, işlediğimiz bir önceki eylemin sonucudur. Şayet kendimize bir diken battı ise o diken oraya daha önce koyan biziz. Eğer ipekli bir elbise giymişsek, o elbise kendimizin ördüğü ipeklerin bir sonucudur. Dolayısıyla bizlere ne verilmişse yaptıklarımızın karşılığı olarak verilmiştir.

Bağ veya bahçesini korumak için kenarlarına diken eken kimseye günün birinde o dikenlerden biri batsa kabahat kimindir? Elbette diken dikmiş olduğu için kendisinin.

2. Evliyanın Kudreti

Ok yaydan ve söz ağızdan çıktıktan sonra geri dönmesi mümkün değildir. Ama Kadir-i Mutlak, merhametinin gereği olarak veli kullarına bir kuvvet bahşetmiştir. O evliya zümresi, isterlerse bahşedilen o kuvvetle kaza okunun, istenmeden başa gelen belaların açtığı yaraları yoldan çevirirler. Kötü sonuçlar doğurmaya müsait bir sözün zararlı etkilerini meydana gelmeden önce giderebilirler. Bundan dolayı evliyaullahaya intisap, kurtulmak ve saadet bulmaktır.¹¹² Mevlânâ evliyanın bu kudretini şu şekilde beyan etmektedir:

- 1669.** Velilerde, Hak tarafından ihsan edilmiş öyle bir kudret vardır ki, onlar atılmış, yaydan çıkmış oku yoldan geri çevirirler.
- 1670.** Bir veli, bir hadisenin meydana gelmesinden huzursuz olursa, o hadiseyi meydana getiren sebep kapısını, Hakk'ın kudret eliyle kapar.
- 1671.** Allah'ın lûtfu ile kapıyı açınca da veli, söylenmiş sözü söylenmemiş yapar da ne şiş yanar, ne kebab.
- 1672.** O gönüllerden geçen her şeyi duyup işittiği için, o söylenmiş sözü de bütün gönüllerden siler, yok eder.

Yaydan çıkan bir oku geri çevirmek veya zararsız bir hedefe yollamak, ağızdan çıkan bir sözün kötü tesirlerini iyiye çevirmek veya sözü tesirsiz bırakmak; o kadar ki söylenmiş bir sözü söylenmemiş etmek vb. büyük kudretler birer keramet olur. Böyle kerametleri ancak veliler gösterebilir.¹¹³

1670. beyitte geçen “dest/kudret eli”nden maksat, ilâhî isimlerdir.

“Rab”den maksat mutlak rububiyettir.

¹¹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 550.

¹¹³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 233.

“Pişman olmak”tan maksat insan-ı kâmilin el-Mâni’ isminin tecellisi ile rahatsız olmasıdır.

Bu beyit, bir önceki beytin tefsiri ve izahıdır. Yani evliyada Hakk’ın kudretiyle atılmış oku yolundan geriye çevirme kudreti vardır. O veli bunu niçin böyle yapar? Çünkü Hak, kendi halifesi olan insan-ı kâmilin kalbine el-Mâni’ ismi ile tecelli eder. İnsan-ı kâmil, Hakk’ın elinden pişman olur. Yani o ismin tesir ve sonuçlarından rahatsız olur. Bu sebeple hüküm ve tesirlerinin kapıları olan sebebi bağlar ve atılmış olan oku, bir tesir ve sonuç meydana getirmemek için yolundan geri çevirir. Örneğin ateş, yakmak için bir sebeptir. Bunun yakması, ilâhî takdire bağlıdır. Bunun eseri ve sonucu; yakmak, kahr ve mahv etmektir.¹¹⁴

Peygamberlerin mucizesi gibi evliyanın kerameti de haktır. Evliyada, Allah’ın lutfu ile sünnetullah denilen kâinattaki sebepliliği kaldıracabilecek bir kudret vardır. Kerametleri mucizelerden ayıran özellik; zuhur ettikleri kişinin peygamber olmaması ve iman zorunluluğu bulunmamasıdır. Bunun dışında harikuladeliği ve olayın kendisi bakımından keramet ile mucizeler aynı türden olaylardır. Bu bakımdan veli ile nebi arasında bir ortaklık kurulmaktadır. Peygamberler de veliler de olağanüstü olayları Allah’ın kudret ve kuvvetiyle yapmaktadırlar. İlâhî iradenin ortaya çıkmasına vasıta olmaktadır. Evliyanın atılan bir oku çevirebilmesi ve söylenmiş bir sözün etkisini gönüllerden gidebilmesi, kâinattaki bu sebepliliğe müdahale kudreti olduğunu göstermektedir. Evliyanın böylesi bir kudrete sahip olması, gerçekleştirdikleri benlik dönüşümü sayesinde. Herhangi bir sünnetullahın ihlal edilmesi, örneğin yakıcı olmasına rağmen ateşin yakmaması durumu da bir âyetin nesh edilip yerine diğer bir âyetin getirilmesine benzetilmektedir. Ateşin yakması da yakmaması da Allah’ın bir âyetidir. Ateşin yakıcılığını izale eden

¹¹⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 501.

halifetullah, onun yerine diğeri bir âyet olan ateşin yakmaması âyetini ikame etmektedirler. Allah'ın onlara verdiği bu kudretle vazifesi yakmak olan ateş yakmayabilir, vazifesi boğmak olan su boğmayabilir, tek tesiri öldürmek olan zehir öldürmek şöyle dursun, âb-ı hayat gibi şifa verici olabilir. Evliyanın sünnetullahı değiştirmesi yaklaşımı ile âyetlerin neshini öngören Bakara surenin 2/106. âyet-i kerimesine işari bir yorum getirilmektedir:

مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
 “Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”

İlâhî kazalar iki çeşittir:

1. Kazâ-yı Muallak: Zuhuru şarta bağlı olan kazadır.
2. Kazâ-yı Mübrem: Zuhuru hiçbir şarta bağlı olmayan ve zuhuru mutlak olan kazalardır.

Evliya her ikisinde de tasarrufla bulunabilir. Fakat bunların her birisinde tasarrufu başka başkadır. Kazâ-yı muallakta evliya ilâhî kudretle bir kişi hakkında ortaya çıkacak bir belanın kapısı olan sebebi kapatıp ortadan kaldırır.

Kazâ-yı mübremde ise gelmekte olan belanın sebebini ve zuhurunu ortadan kaldırmak mümkün olmadığı için, o belanın zaman, mekân ve mahallini yine ilâhî kudretle değiştirir. Çünkü zaman, mekân ve mahal itibari şeylerdir. Örneğin, kulun yolculuğa çıktığında bir canı tarafından yaralanması ve bu sebeple bir ay hastalanması şarta bağlı olarak takdir edilmişse insan-ı kâmil onu yolculuktan alıkoyar ve o bela da başına gelmez. Şayet kulun yolculuğa çıkması ve belanın başına gelmesi kazâ-yı mübrem ise insan-ı kâmil o yolculuğun o zamanda gerçekleşmesinden kulu engeller, belayı rüya ve hayal mahalline nakleder ve kul rüyada o yolculuğu gerçekleştirirken, canı tarafından yaralanır ve hayal âleminde ağrı ve sancılarla bir ay hastalanır, uyandığı

zaman kendisini tam bir sıhhat içerisinde bulur. Çünkü zaman ve mevtın itibaridir, hakikatte ise hem rüya hem de uyanıklık hâllerinin her ikisi de hayalidir.¹¹⁵

Söylenmiş bir şeyin unutturulması konusuna gelince, unutmak ruhani bir olaydır. İnsanlar için son derece faydalıdır. Birçok kötülükleri ve düşmanlıkları doğuracak sözün zihinlerden bütünüyle giderilmesi, böylece düşmanlığın muhabbete dönüştürülmesinin ne derece hayırlı olacağı apaçık bir gerçektir.¹¹⁶ Söylenmiş bir sözü unutturmak yahut bir dervişin gönlünde, söz haline gelmek isteyen fakat söylenmemesi daha doğru bir sözü, daha onun kalbinde iken susturmak velilerin elindedir.

Mevlânâ,takip eden beyitlerde âyetlerden istişhadda bulunarak evliyanın insanlara bir düşünceyi hatırlatma ve unutturma kudretinin olduğunu, onların kalplerde tasarrufta bulduklarını, gönüllere tesir edeceklerini belirtir. Allah'ın izniyle karşısındaki kişinin akıl yürütme mekesine dahi etkide bulunabileceklerini belirtir:

- 1673.** ‘Size zikrimi unutturdum.’ âyetini oku da velilerin unutmaya gücünü, gönüllere nasıl koyduklarını anla.
- 1674.** ‘Benim zikrimi unutturdular’ âyetinin mânâsına dikkat et. Tanrı, velilere unutturmaya kuvvetini verdi.
- 1675.** Mademki velilerin hem hatırlatmaya, hem unutturmaya güçleri yetiyor, şu halde halkın gönüllerinde de buyrukları yürümektedir.
- 1676.** Bir veli, unutturmaya suretiyle, birinin nazarını, görüş yolunu kapatacak olursa, o kimse, ne kadar hünerli olursa olsun hiç bir iş göremez.
- 1677.** Köy ağası tenlerin, bedenlerin padişahıdır. Gönül sahibi ise gönüllerin sultanıdır.

¹¹⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 500.

¹¹⁶ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. I, s. 552.

1673. beyitte Müminun suresinin 23/109-110. âyet-i kerime-sine telmihte bulunmaktadır:

إِنَّهٗ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ
 “Zira kullarımdan bir zümre: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize ac! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi. İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar (ile alay etmeniz) size beni yâdetmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz.”

Bu âyet-i kerime, ashab-ı suffe ve fakir sahabeler hakkında nazil olmuştur. Bu şahsiyetlerin her birisi, peygamberin nazarı ile velayet makamına ulaşmışlardı. Müşrikler bu şahsiyetleri daima alaya aldıklarından kendilerini yaratan Allah’ı düşünecek vakitleri kalmayıp Allah’ı hatırlamayı (zikrini) unuttular. Müşriklerin bu tür kötülükleri kendilerine Hak fikrini unutturmaktaydı. Böylesi bir tefsirle, kâfirlere Allah’ı unutturan şeyin kendi davranışları olduğu bildirilmektedir.

Âyetin bir diğer tefsiri ise şu şekildedir: Müminlerin mânevî tesiri kâfirlerin zihninden Allah fikrini bütünüyle gidermiştir. Böylece alaycılar dünya ve ahiretten mahrum, azap ve alaya müstahak olmuşlardır.¹¹⁷ Erenlerle ârifleri küçük görmek, onlarla eğlenmek tehlikelidir. Çünkü onlarda Allah’ın zâtının ve sıfatlarının tecellilerinden kudretler vardır. Onlar, sizin kalblerinize unutmayı yerleştirip sizi esasen çok zayıf olduğunuz iman nurundan gölgede ve karanlıkta bırakabilirler.¹¹⁸ Mevlânâ, ashabın bu özelliği, evliyanın kalblerdeki tasarrufuna açık bir delildir, der.

Bir kişi ne kadar ilim, akıl ve hüner sahibi olursa olsun, insan-ı kâmil onun akılcı yaklaşımının yolunu unutturmak suretiyle bağlarsa, hiçbir şey bilmez ve elinden de hiçbir iş çıkamaz bir hâle gelir.

¹¹⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 552.

¹¹⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 234.

Ey zahiri ilimlerine ve zekâlarına güvenenler! Sizler manen yüksek mertebe sahiplerini hurafelerle meşgul olan zavallılar diye eğleniniz ve onları maskara zannettiniz. Eğer Kur’ân’a imanınız varsa, “انسوكم” âyetini okuyunuz ve hâlinizin vahametini anlayınız.¹¹⁹

Ey gafiller! Ey dünya ehli! Evliyauallah ile alay etmeye yeltenmenizden dolayı üzerinize davet etmekte olduğunuz büyük belayı anlamak, yeteneğiniz kadar uyanabilmek için “Size beni yad etmeyi unutturdu” âyet-i kerimesini okuyun, hatırlayın ve kusurunuzdan dönün. Müminlerden değil kendi halinizden nefret edin.¹²⁰

Kendi benliğinden kurtulup benlik dönüşümünü tamamlayan kâmil insandan ilâhî eylemler sadır olur. Arada kendi insanî benliği kalmadığından onun yokluğa erişen varlığı, ilâhî eylemlere mazhar olur. Mutasarıfû’l-kulub oluş, aslında bir hadiste de belirtildiği üzere, Allah’ın bir vafıdır ve bu eylem yine Allah’tan zuhur etmektedir. Sadece kâmil insan, kendi insanî varlığından bu ilâhî eyleme engel olacak perdeleri kaldırmış, kendi varlığını bu tecelliye mazhar kılmıştır.

Mevlânâ, bunu anlatmak için, o dönemlerdeki bir köye sahip olan köy ağası (sahib-i diğ) ile gönül sahibini (sahib-i dil) kıyaslar. Sahib-i diğ’in (köy ağasının) cisim hâkimi, sahib-i dilin (gönül sahibinin) ise kalplerin sahibi olduğunu belirtir. Bir veliye beslenen saygının da aslında sevgi merkezli olduğuna da bu beyitle işaret edilmektedir. Köy ağası maddî güç ve otorite ile insanlar üzerinde tahakküm kurmasına karşılık, bir veli insanların gönüllerinde yer etmiştir, mukayesesini yapar. Ayrıca evliya ile alay etmenin sonucunda kişinin Hakk’ı unutacağına da işaret eder.

Burada Mevlânâ’nın sık sık kullandığı bir üslubunu görmekteyiz. O da âyetlerden kelime iktibas etmesidir:

¹¹⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 503.

¹²⁰ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. I, s. 553.

1672. beyitte Bakara Suresinin 2/106. âyetini Kur'an'daki genel bütününün dışında işârî bir yorum metodu ile yorumlar. Âyetleri, özellikle kelime ve cümle anlamlarını kullanarak -âyetin bağlamı dışında- *Mesnevi*'deki konuya uygun olarak görüşlerini delillendirmede istişhad eder. Örneğin tefsir usulünde nesh ile ilgili olan Bakara suresinin 2/106. âyetini evliyanın tabiattaki sebepliliği değiştirebilecek kudrete sahip olduğunu anlatabilmek üzere istişhad eder. 1673. beyitte Müminun suresinin 109-11 âyetindeki انسوكم ifadesini iktibas eder. Bu âyetteki benim zikrimi unutturduklarım kısmı aslında müminlerle alay edenler için söylenmesine rağmen Mevlânâ âyetin bu kısmını siyak ve sibaktan ayrı olarak evliyanın düşünceleri unutturma ve değiştirme kudretine delil olarak zikreder.

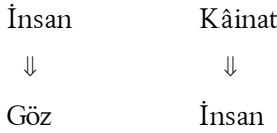
3. İnsanın Değeri

İrade ve hürriyeti ile gerçeği idrak etmesi istenen insanın külli iradeye aykırı davranmaması esastır. Kendi gerçekliğini idrak eden, ait olduğu ilâhî otoriteye bende kalan insan kemâl yolculuğunda zirveleşmiş olur. Velayet sahibi olan bu insan aynı zamanda âlemin gözbebeği konumundadır:

1678. Hiç şüphe yok ki, yaptığımız bütün işler, ameller, şu gözümüzün, görüşümüzün çeşitli şekillerde kendini gösteren, çeşitli dallara ayrılan eserleridir. Şu halde, insan, göz bebeğinden başka bir şey değildir.

İnsanın eylemlerinde göz, önemli bir konumdadır. Diğer organlara nispetle dış dünyayı algılama bakımından en geniş algı kapasitesine sahiptir. Genelde insan ile kâinat arasında, özelde ise insan-ı kâmil ile kâinat arasında insanın lügat mânâsına işaretle mukayesede bulunur. Zira insan, lügatte göz bebeği anlamına gelmektedir. Kâinat çok geniş boyuttaki mahlûkatı barındırmaktadır ve son derece büyük cesamete sahiptir. İnsan ise cisim bakımından

küçüktür ama kendinin, zamanın ve kendinin dışındaki diğer eşyanın ötesindedir. Algı kapasitesi geniştir. Bu özellikleri bakımından insan, kâinatın gözbebeği gibidir. Bunu en ziyadesiyle temsil eden ve tamamen ilâhî eylemlere mazhar olan ise insan-ı kâimdir. Mevlânâ insana bu yönüyle, “üsturlâb-ı Hak” demektedir. İnsan, tüm mahlûkatın kendisiyle bir bütün olarak anlam kazandığı göz gibi kâinatın tamamlayıcı unsurudur. Bir beden içerisinde göz ne ise kâinat içindeki insan da mahlûkat içinde göz mesabesindedir. Kâinattaki bütün diğer şeyler bir göz gibi olan insanla görülür ve fark edilir. İnsanın en temel organı gözü olduğu gibi, kâinatın gözü de insandır. Bunu şöyle şematize edebiliriz:

Zira insan kâinatı gören, geçmişin, geleceğin, kendinin ve çevresinin farkında olan tek varlıktır. Mevlânâ, bu metaforunu bir derece daha ileri götürerek der ki: Gözün en ileri boyutu ve özü nasıl göz bebeği ise insan-ı kâim de insanlar içinde kâinatın gözler içindeki göz bebeği gibidir. Mevlânâ'ya göre aslında insan ismini almaya layık olan da insan-ı kâimlidir. Hayatı nefsânî ihtiyaçlarını tatminden ibaret görenler, kendilerini hayvanların derekesine indirgemiş şahsiyetlerdir. Mevlânâ bunu, değirmen eşiği metaforuyla anlatmaktadır. Bu yönüyle Mevlânâ'ya göre insan olmak, biyolojik doğumla kazanılan bir kazanım değil, bir oluşum ve gelişim sürecinin sonucunda ulaşılan bir payedir.

Âlemin gözbebeği konumunda olmakla birlikte, insan-ı kâimin anlatılamayan bir yönü de bulunmaktadır:

1679. Bana bundan fazla konuşmaya izin yok. Zira Hak erleri mani olmaktadır.

1680. İnsan-ı kâimin, kâinatın merkezi ve göz bebeği olduğu hakikatinin tamamını söylemeyeceğim. Çünkü

merkezin sahibi olan peygamberler, bunu men etmişlerdir.

İnsanın gözbebeği konumunda olan evliyaullahın mânevî dereceleri, buna dair ruhanî sırların ortaya dökülüp açıklanması, noksansız olarak söylenmesi “aktab” tarafından yasaklanmıştır. Çünkü herkeste bu hale tahammül edecek ne mânevî güç ne de ibadetler bulunabilir. Bu konuda çizgimiz, “İnsanlara akılları anlayabilecek şekilde söz söyleyiniz” ilkesi olmalıdır.¹²¹ İnsan-ı kâmilin değerini daha fazla işlemeye ruhsatı olmadığını belirten Mevlânâ, bunun kimi şeriat kurallarıyla da çelişir gibi algılanacağı endişesiyle konuya daha fazla yer vermez. Bu konunun geçtiği benzer bir çok yerde Mevlânâ, benzer şekilde konuyu anlayacak zihinlerin olmadığından bu konuyu daha derinlemesine işlemekten imtina ettiğini belirtir. Çünkü, “Hakikatler zahir olsa şeriatlar batıl olurdu.” denilmiştir. Zahir âlemi isneyniyet/ikilik âlemidir. Burada şehadet mertebesinin hükümlerine uymak gerekmektedir. Esrarın açık bir şekilde beyan edilmesi, akli zayıf kişilerin vahdet sırrını yanlış anlamasına sebep olur.

Bizler evliyanın esrarına vakıf olamasak da onlar, kalplere tasarrufta bulunan isimlerdir:

1681. Mademki halkın unutuşu da hatırlayışı da insan-ı kâmilden gelmektedir. Halkın feryadına da imdadına da yine o yetişir.

1682. O kâmil insan, her gece, yüz binlerce iyi ve kötü hatıraları gönüllerden sürüp çıkarır.

Halka unutturma ve hatırlatma kudreti evliyadadır. Bu tasarrufun keyfiyeti, her gece iyi ve kötü yüz binlerce hatırayı onların kalplerinden getirip götürmek şeklinde olur. Allah, insan-ı kâmilin kalb aynasına tecelli eder. Tecelli envarı, oradan âleme yansır. Âlem, o feyzin kendisine ulaşmasının tesiri ile mahfuz

¹²¹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 554.

olur. Allah'ın insanlardaki düşünceleri getirip götürmesi, bu kâmil zat aracılığı ile. Çünkü insan, varlığın göz bebeği ve üsturlab-ı Haktır. Allah'ın gönüllere tecellisi, halifelik sıfatına hak kazanan insan-ı kâmil, tasarrufa erer ve böylesi bir ilâhî tecelliye mazhar olur. Veli aldığı bu ilâhî tecelli sayesinde, gece-gündüz gönüllerdekini değiştirir.

Bütün bu nitelgelerle gaye varlık olan insanın merkezi konumuna dikkat çeken Mevlânâ, bu kez bizleri insanın değerini anlamaya davet etmektedir:

- 1683.** Gündüz olunca, gönülleri yine hatıralarla, isteklerle doldurur. Yine sedefleri, incilerle dopdolu hale getirir.
- 1684.** Geceleri uykuya dalınca, gönüllerden sürülüp çıkarılmış olan hatıralar, duygular, düşünceler, sabah olup da bedenler uyandıktan sonra Hakk'ın hidayeti ile geri gelirler, tanıdıkları yurtlarına dönerler.
- 1685.** Uyanınca, senin hünerin, sanat ve bilgin sana, sebepler kapısını açmak için koşarak gelirler.

Uykuya dalınca düşüncelerimizin âdeta uçuşması ve uykudan sonra tekrar aynı kişiye dönüp gelmeleri, bu ilâhî tecelliye bağlıdır. Çünkü kâinatın tümü üzerindeki ilâhî tecelli, insan-ı kâmil üzerinden cereyan eder. Buna göre insan-ı kâmil, kâinatın ve tüm insanlığın mevcudiyetini ve varlığının devam etmesini sağlayan ilâhî tecellinin kendi üzerinden cereyan ettiği varlıktır. İnsanın gerçek değeri de böylesi bir düzeye erişebilecek potansiyelde yaratılmış olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın Allah'ın halifesi olması, Allah'ın tecellilerine mazhar olabilme anlamındadır. Sıradan insanlar bu tecellilerden sadece biyolojik olarak her insana paylaştırılanları alırken, insan-ı kâmil bu tecelliler sayesinde ilâhî eylemlere mazhar olur. Yani diğer bir ifadeyle, ilâhî eylemlere vekâlet eder hâle gelir.

4. Uyku ve Ölüm Benzerliği

İnsanın değerine böylesi bir vurgu ile dikkat çektikten sonra Mevlânâ, takip eden beyitlerde uyku ve ölüm benzerliğine vurgu yapmaktadır:

1686. Kuyumcunun sanatı, demirciye gitmez, şu iyi huylunun huyu da o kötü huyluya varmaz.
1687. Sanatlar, huylar, yapılan işler, kıyamet günü çeyiz gibi kalkar, sahibine gelirler.
1688. Sanatlar da huylar da uykudan uyanınca koşa koşa gelirler, sahiplerini bulurlar.
1689. Güzel olsun, çirkin olsun bütün hünerler, sanatlar, düşünceler nereden gittilerse, sabah olunca, yine oraya döner gelirler.
1690. Haber götürən güvercinler gibi, beden şehirlerinden uçar giderler, ötelere mektuplar götürürler. Sonra dönerler, kendi şehirlerine gelirler. Etrafında neyi görüyorsan, her şey, kendi aslına doğru koşar gider. Cüz', kendi küllüne geri döner.

Kişi uykudan önce ne ise yine o olarak kalkar. Kuyumcu yatıp demirci, kehribarcı yatıp kömürcü olarak uyanmaz. Uyku böyle olduğu gibi ölüm de öyledir. Hadis-i şerifte;

تموتون كما تعيشون وتحشرون كما تموتون “Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşredilirsiniz”,

“Uyku ölümün kardeşidir” buyrulmuştur. Uyuyan nasıl uyanırsa ölen de öyle dirilir. Onun için İsrâ suresinin 17/72. âyet-i kerimesinde şöyle buyrulur:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّبَنَاتُوا فَضْلاً مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَضَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً “Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet (delil) olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini araştırmamız, ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz

için gecenin karanlığını silip (yerine, eşyayı) aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik. İşte biz, her şeyi açık açık anlattık.”

Uykudan sonra düşüncelerimizin ve birikimlerimizin bize dönüşünün her gece tekrar etmesi, kıyametin bir provasıdır. Dünyada iken yaptığımız tüm hazırlıklar da kıyamet günü hepimize dönecektir. İnsanın dünyadaki tabiatı ve ahlâkı kıyamet ve ahirette de ondan ayrılmaz. Ölüm uykusundan uyanan herkese kendi gönlündekiler gelecek, kendi hünerleri, iyilikleri, bilgileri ve ibadetleri avdet edecektir. Amellerin tekrar sahiplerine kıyamet gününde geri dönmesi, posta güvercinlerinin uçtukları şehre mektup getirmesine benzetilmektedir. İnsanların fiilleri posta güvercinleri gibidir. Senden uçar ve uyandığın zaman yine sana, senin duygu, düşünce, vicdan ve iman kuşların olarak dönerler. O zaman İsrâ suresinin 17/14. âyet-i kerimesinde belirtildiği gibi şöyle denilecektir:

أَفْرَأَ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا
“Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.”

Sinan Paşa'nın şu sözüne kulak verip gereğince hareket etmek en uygundur. Şöyle ki:

“İlâhî, kabul senden, ret senden, dert sendendir. Her kimi kabul edersen aziz edersin, her ne kadar basis de olsa. Her kimi reddedersen hakir edersin, her ne kadar nefis ise de.

İlâhî, her şeyi gülzar ettinse onu ittim; elime her ne sundunsa, onu tuttum.

İlâhî, gönlüm oduna ne yaktınsa, o tüter; vücudum bahçesine ne diktinse, o biter.

Bildim ki:

Dost yolunda nistlik gerek. Yâr önünde pestlik gerek, ten cübbesi çâk gerek, gönül evi pâk gerek.”¹²²

¹²² Rifai, Şerhli Mesnevî-i Şerif, s. 235-236.

A L T I N C I B Ö L Ü M

Ruhla Bedenin Temel İlkeleri

Ruhla Bedenin Temel İlkeleri

Tacirle tûtînin kâyesine avdet eden Mevlânâ, bu kez papağanın, Hind papağanlarının hareketini işitip ölmüş gibi yapmasından ve tacirin onun için ağlamasından bahseder:

1691. Tacirin papağanı, öteki papağanın yaptığı gibi işitince hemen o an kendinden geçti.
1692. Efendisi papağanın bu hâlini görünce yücelik külâhını yerlere çaldı.
1693. Bu vaziyet onu şaşkın bir hâle koydu. Üzüntüyle yakasını yırttı.
1694. Ve dedi ki: 'Ey güzel ve hoş sözlü papağan! Sana ne oldu? Niçin bu hâle düştün?
1695. Âh eyvah, ey benim hoş sesli kuşum! Ah eyvah ey benim dostum, sırdaşım!
1696. Yazık ey benim tatlı nağmeli kuşum! Ruhumun şarabı, ciğerimin bahçesi.

Mevlânâ, bu hikâyenin arka planında kendi üstün zevklerine ait sırlara işaret buyurmaktadır. Hikâyenin zahirî anlamıyla bu üzüntüler, tacirin kaybettiği papağan hakkındadır. Hikâyenin batınî anlamıyla ise bu üzüntüler ortadan kaybolan Şems-i Tebrizî hakkında vaki olmuştur.¹²³

¹²³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 508.

1. İlâhî Tecellilerde Tekrarın Olmaması

Papağanın çok özel konumundan bahsedilirken aslında ilâhî tecellilerde tekrar olmayacağına işarette bulunulmaktadır:

1697. Eğer Süleyman bu kuşu tanısaydı, başka kuşlarla oturmazdı.

Süleyman (a.s.)'ın mucizesi kuşdilini anlaması idi. Böylesi bir peygamberin bile senin gibi kuşu yoktu denilmesi, yaratılışın farklılığına dikkat çekmek içindir. Zira tecellilerde tekrar olmaz. Tecellilerinde tekrarı olmayan Allah, birine verdiği bir nimeti aynen bir başkasına vermez. Nimetlerinin aynısını değil bir başkasını yaratır. Dolayısıyla tacirin papağanının bir benzeri, Süleyman peygamberin katında yoktu.¹²⁴

Mesnevi şarihlerinden bazıları, bu beyitte geçen; “Süleyman’ın böyle bir kuşu bulunsaydı” sözü ile Muhammed ümmetinden bir şahsiyetin bir peygambere üstünlüğü söz konusu olabileceği ifade edilmektedir, demektedirler. İsmail Ankaravî ise böylesi bir yaklaşımı uygun bulmamaktadır. O değerlendirmesini şu şekilde ortaya koymaktadır: Muhabbet ve aşk mertebesinde bulunan tacir, papağanını seviyordu. Süleyman (a.s.) ise peygamberlik makamının gereği olarak ilim, hikmet, akıl ve tasarruf mertebesinde bulunan seçkin bir peygamberdi. Eğer peygamberlere aşk hâkim olmuş olsaydı, kendileri ilâhî hükümleri tebliğ edebilmeye ve halk ile ihtilatta bulunmaya muvaffak olamazlardı. Âşıklar ise muhabbetin galebesiyle akıl dairesinden çıkar ve mükellefiyet sınırlarının dışında kalırlardı. Aşk cezbesi nedeniyle de havâs nezdinde mazur görülürken avam katında tımarhane kaçağı telakki edilir. Nitekim İbnü'l-Arabî *Fütühât* 'ında şu tespitlerde bulunur: “Allah âşıkları, aşk ve muhabbet tesiri ile söyledikleri sözlerden sorumlu tutulmazlar. Çünkü aşk akli izale eder. Allah ise mazur görülen

¹²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 855.

âşıkları değil, böylesi özürleri olmayan akıllıları muaheze eder.”¹²⁵

Diğer yandan âşık, sevgilisini dünyanın en güzeli bilir, ondan daha güzelinin bulunamayacağını vehmeder. Güzelliğin derecesi âşığın aşkı derecesine göredir. Her âşığın gözünde sevgilisi benzersizdir. Ama ondan daha güzellerin varlığı da kesindir. Âşık sevgilisine “benzersizsin” demekle diğer sevgilileri aşağılamış olmaz.¹²⁶ Mecnun’un nazarında Leyla’dan daha güzel kadın yoktu. Bundan dolayı Mecnun; “Dünyaya gelmiş ve gelecek kadınların en güzeli Leyla’dır” demektedir. Bir manzumesinde Mecnun, ceylanlara şöyle hitap eder:

“Ey çölde gezen ceylanlar! Allah rızası için bize söyleyin. O güzel gözleri dolayısıyla bizim Leyla, sizden midir yoksa insanlık cinsinden midir?”

Mecnun’u bu sözlerinden dolayı tahkir etmek, kimsenin aklına gelmeyeceği gibi, tacirin sözünden de “Avamdan birinin bir peygambere tercihi lazım gelir” anlayışına sahip olunamaz. O sözden böyle bir netice çıkarmak;

*Seni Yusuf ile güzellikte sorarlarsa bana,
Yusuf’u görmedim ama seni ra’înâ bilirim.*

demiş olan şair Bâkî’yi Şeyhülislâm Bostanzâde’nin tekfire kalkışması kadar mânâsızlık olur.¹²⁷

Kuşunu kaybeden tacirin bu üzüntüsü, Mevlânâ’nın sancısını hatırlatmaktadır:

1698. Vah yazık, o bana ucuza mal olmuştu. Şimdi tersine döndü. Bu bana can derdi oldu.

¹²⁵ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 855-856.

¹²⁶ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 559.

¹²⁷ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 856.

Mevlânâ, kendisini kolayca bulduğu irfan sahibi ve sohbet arkadaşı Şems'i elinden kaçırdı. Bu beyitte şu önemli uyarı yapılmaktadır: Elde olan nimeti korumaya fevkalade dikkat edilmesi gerekir. Çünkü kaybolunca mahrumiyet kat kat hissedilir. Keder ve acı verici olur.¹²⁸

2. Başımıza Gelenlerin Dilimizden Kaynaklanması

Tacirin kuşunu kaybetmesi de Mevlânâ'nın Şems'i yitirmesi de kendi dilleri yüzünden olmuştur. Dolayısıyla insanın başına ne gelirse dilinden gelir:

1699. Ey dil! Senin bana zararın çöktür. Söyleyen sensin.
Sana açıkça bir söz yok.

Şems-i Tebrizî, Mevlânâ ile görüşmeden önce gizli ve bilinmez bir hâlde idi. Onun kemâl ışığını şiir ve söz dizeleri ile ifşa eden Mevlânâ idi. Zira o, evliyanın bülbüllerindendi. Nitekim bir beyitlerinde o kendisini şu şekilde tanıtmaktadır: “*Ben Hakk'ın bağ-ı irfanının bülbülüym; ak il nerede, ben nerede?*”¹²⁹

Tacirin yanıp yakılışı hikâye edildikten sonra papağanın ölmesi, tacirin boşboğazlığından ileri gelmiş olması nedeniyle, Mevlânâ, mânâlı ve mânâsız gevezelik etmenin vahametini yine tacir lisanından beyan etmektedir. Mevlânâ, papağan hikâyesi ile insanın başına gelen belaların çoğunlukla kendi lisanından geldiğine dikkat çekmektedir.

Boşboğazlık eden birisi başkasına şikâyet edilir. Fakat şikâyet eden o boşboğazın kendi ve dili olursa ne yapılabilir?

O halde dil, hem harman hem de ateştir:

1700. Ey dil! Sen hem ateş hem de harmansın. Ateşinle harmanımı mahvettin.

¹²⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 560.

¹²⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 510.

Dilin ateşe benzetilmesi tesirinden dolayı, harmana benzetilmesi ise harmanın temel gıda olan buğdayı ortaya çıkarmasındandır.

Harman yerinde ot, saman ve tane gibi kuru şeyler vardır. Bunlar parlamaya ve çabucak yanmaya müsaittir. Dil de verimli bakımından harmandaki tanelere benzer. İncitmesi ve müteessir kılması bakımından da ateşe benzer. Tacir verdiği haberin tesiri ile papağanın ölmesini, kendisinin tahammül harmanına ateş atılmasına, sabır ve tahammülünün yakılmasına benzetiyor. Lisanına hitaben de “*Ey dil! Ne vakte kadar böyle yakıp kavuracaksın?*” diyor.¹³⁰

Buna göre dilin hem faydası hem de zararı vardır. Şems’in kemâlatını ortaya çıkarmasından dolayı dil, harman gibidir. Fakat bu dillendirmeler Şems’i gizlenmeye ve onun sohbetinden mahrum kalmaya sevk ettiği için harmanı ateşe vermiştir.¹³¹

Bir diğer benzetmeyle dil, hem hazine hem de derttir:

1701. Şüphesiz sen ne dersen onu bu can yapıyorsa da yine gizlice senin yüzünden feryat etmededir.

1702. Ey dil! Sen hem tükenmez bir hazine hem de devasız bir dertsin.

Dilin tükenmez bir hazine olması; söylediği ilâhî marifet ve hakikatler bakımındandır. Zira kalblere ilham edilen hikmet ve sırları ortaya çıkararak dildir. Dil, bir irfan sahibi insan-ı kâmil tarafından kullanılırsa tükenmez hikmet ve hakikat hazinesi olur. Devamlı olarak akıl cevherleri ve değerli inciler yayar. İnsanlığı birçok sebeple mesut ve bahtiyar eder.¹³² Peygamberlerin tebliğleri ve velilerin ârifâne sözleri hep dil yoluylaadır. Hatta insanı hayvanların derekesinden seçkin bir seviyeye yükselten lisanıdır.

¹³⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 857.

¹³¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 511.

¹³² Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. I, s. 561.

Dilin, tedavisi olmaz bir hastalık hâline gelmesi ise yerli yersiz ve münasebetli münasebetsiz bir şekilde konuşması nedeniyledir. Kötü ahlâk sahipleri veya kıt düşünceliler tarafından kullanılan dil kötüye kullanılırsa bela ve ziyan vericidir. Cisimleşmiş bir yılan zehridir. “İnsanın selameti dilini korumasındadır.”¹³³, “Dilin kıt’ası ufak ama cürmü büyüktür.” denilmiştir. Vücudun çok ufak bir parçası olan dil, bazen sahibinin başına büyük bir bela olur. Hatta bu hâl sadece insana da mahsus değildir. Örneğin bir horozun dili ufak bir et parçasıdır. Fakat o dil vakitsiz öttü mü, horozun kafasını keserler. Yine kanarya ve bülbül gibi kuşların dilleri daha ufaktır. Fakat o dilleri yüzünden kafeslerde hapsedilmişlerdir.

Tüm bu örnekler çerçevesinde dilin çift kutuplu bir yapısı vardır. Çift tarafı kesen kılıca benzemektedir. Bizim harmanımız olan dil, birikimlerimizi kendisiyle sağladığımız, ifade ettiğimiz, kültürümüzü aktardığımız, tecrübelerimizi dizdiğimiz bir ipliktir. Dil olmasaydı insan tecrübeleri, ipliği olmayan tespih taneleri gibi başıboş ve düzensiz olurdu. Bin bir emekle biriktirilen harmanı yakan ateş de dildir.

“Bela insana lisanıyla gelir” sözü Hz. Ebubekir’e aittir. Meşhur olan bir beyitte de “*Mızrak yaraları iyi olur fakat dilin açtığı yara unutulmaz.*” denilmektedir.¹³⁴

Dilin bir diğer özelliği ise âşığı teselli etmesidir:

1703. Hem kuşlar için hile ıslığınsın hem de ayrılık derdinin dostusun.

Kuşbazlar, kuşların göç mevsiminde dikse dedikleri ağaç dallarını dikerler. Üstlerine de yapışkan bir sıvıya bulanmış olan ökseleri koyarlar. Bir tarafa da kafes içinde bir kuş asarlar. Kafesteki kuş öter. Kuş sürüsü geçerken biri ya da birkaç tanesi o kuşun ötüşüne aldanır, aşağıya inip dikseye konar ve ökseye

¹³³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 561.

¹³⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 858.

yapışıp kalır. Kuşbazların kuş taklidi yapıp ıslık çaldıkları da olur. Dolayısıyla dilin hakikati ya da taklidî ötüşü, havada serbestçe dolaşan kuşları bile tuzağa düşürüyor ve kafese koyuyor. O dil aynı zamanda ayrılık demlerinde insanın teselli kaynağı olur. Ayrılık odu ile yanan bir âşık, hicran gecelerinde kendi kendine ah eder, of der, sevgilisinin haliyle meşgul olur, âşıkane hasbîhallerde bulunur ve züğürt tesellisi kabilinden avunur. Demek ki bir dil, bir kuşu tuzağa düşürdüğü gibi hicrana uğramış bir âşığı da bir dereceye kadar teselli etmektedir.¹³⁵

İnsan-ı kâmil ervah kuşlarının mertebesine tenezzül edip onların anlayacağı lisan üzere sözler söyler ve sonunda onları nefis sahralarında hayvanlar gibi gezmekten menedip riyâzet ve mücâhede tuzağına düşürür. Ervah asıllarından ayrılık vahşeti içinde çırpınırken, insan-ı kâmil güzel ve latif sözler ile onların enisi olur.¹³⁶

Takep eden beyitlerde ise Mevlânâ, kişinin dilinden eman dilemesine dikkat çeker:

- *. İnsanın hem zulmet ve küfrânın hem de dostların rehber ve delilisin.
- 1704. Ey aman vermeyen, sen yayımı beni öldürmek için germişken ne vakte kadar aman verdin?
- 1705. İşte şimdi benim kuşumu uçurdun, canımı ve gönümü incittin, kâfi artık.
- 1706. Adalet göster veya bana şifa verici bir cevap ver. Yahut da beni sevinçle neşelendir.

Dilden aman ve çare bulmak mümkün değildir. İrfan kazanamayan dil amansız oluyor. Bir miktar aman ve rahat verse bile yapısı gereği sonunda yine zarar verir. Müşahhas bir örnek verilecek olursa irfandan yoksun dil, felaket verici avcıya, yol kesici

¹³⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 858.

¹³⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 511.

eşkıyaya benzemektedir. Pusuda hazır ve bozgunculuk yapmak için sebep beklemektedir.

Fitne yayan dile seslenerek, “Ey dilim! Rahat ve selamet kuşumu kanat çırpıtırıp uçurttun. Bu zulüm ve eziyetinle yetin de bundan sonra şu yaptığın zulümden kaçın.” demektedir.¹³⁷

Bir yandan Allah katından gurbete düşmüş can kuşlarına ayrılık acılarını unutturan, iyi, güzel ve ihlâslı sözler söyleten ve onlara Allah sevgisini en güzel kelimeler halinde öğreten dil, bir yandan da onları ayrılık ve yalnızlık çöllerine düşürür. Oklar misali ağızlardan fırlayan kelimelerin göğüs ve gönüllerde derin yaralar açmak gibi kudreti vardır.¹³⁸

3. Devir Nazariyesi

Kişinin diline hakimiyeti ancak sağlam bir sülûk eğitimi ile gerçekleşebilir. Sülûk eğitimi bizlere varoluş seyrimizi hatırlatır. Yaratılışımızın sırrı, varlık serüvenimizin mertebeleri, tekamül süreçleri, varacağımız menziller öğretilir. Bu merhaleler, devir nazariyesi ile izah edilir. Mevlânâ da bu gerçeğe şu şekilde dikkat çeker:

1707. Eyvah benim karanlığı yakan sabahım. Eyvah benim nurlu sabahım.

1708. Âh benim uçuşu güzel, sondan başlangıca kadar uçan kuşum.

Tasavvuf erbabı varoluş sürecini bir daire olarak düşünür ve buna daire-i vücûd adını verir. Bu dairenin yarısı alçalışı, yarısı da yükselişi gösterir. Başlangıç noktası vahidiyettir. Ezeli ilimde yer alan âyân-ı sâbite, vahidiyet âleminde zuhura gelmiş ve nüzul ede ede kavs-i nüzûlinin sonu olan insaniyet makamına kadar gelmiştir. Tin suresinde bu makama esfel-i sâfilîn adı

¹³⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 561-562.

¹³⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 240.

verilmektedir. İnsan, yaratılmışların en sonu ve zuhuru bakımından mebde-i aslînin en uzağıdır.

İnsanlık makamı, esfel-i sâfilîn olmakla beraber mânevî yükselişin seyri de buradan başlar. Tin suresinde bu yükselişe de işaret edilmektedir.

Cüneyd-i Bağdâdî; “*Kulun son hâli, yani dünyadaki hâli, ilk hâline, yani elest bezminde bulunduğu zamandaki hâline dönmüştür. Böylece olmadan evvel olduğu gibi arı ve duru olmuştur.*”¹³⁹

Sonuçta mebde ile meâd birleşmektedir. Dâire-i vücûda, “dâire-i mevhum” adı da verilmektedir. Maşa ile tutulan bir ateş parçasının hızla çevrilince daire şeklinde görüldüğü, hakikatte ise o ateşten dairenin varlığının mevhum olduğu söylenmektedir.

Bu beyitte de papağanın pervazından bahsediliyor. Bir uçuşta esfel-i sâfilînden kendisinin mebdei bulunan vahidiyet âlemine kadar yükseldiği ve aslına döndüğü beyan ediliyor. Bu kadar değerli bir kuşun yok olmasına üzüntü duyuluyor.¹⁴⁰

Evliyanın ruhları, yükseliş mertebelerinin nihayetine ulaştıktan sonra, talipleri kemâle erdirmek için “seyr-i anillah” ile sülûk mertebelerinin başına nüzul ederler. İntihadan ibtidaya uçmuş olurlar. İntiha, yani son durak, insanlık ve taayyün mertebesidir. Bu makama ermiş ve düşmüş olan ruh, yaratılışı ve aslı gereği durmaksızın kendi başlangıcı olan ahadiyet mertebesine yükselmek, Allah’a varmak ister. Mevlânâ, kendisinden istifade ettiği Şems’ten şu şekilde bahsetmektedir: “*Benim pîrimdir ve müridimdir; benim derdimdir ve benim ilacımdır; bu söz açık söylenmiştir ki, benim Şems’im, benim hüdâmdır.*”¹⁴¹

Hayatı anlamlı kılan mutluluktur. Dünya ve ahiret saadeti

¹³⁹ Annemarie Schimmel, *İslâm’ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 151.

¹⁴⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 860-861.

¹⁴¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 512.

ise sonsuzluk özlemine tabi olmaya bağlıdır. Faniye gönül vermek ise sıkıntı ve meşakkatlere maruz kalmaktır:

1709. İnsanın hakikatini bilmeyen ve mânevî zevkten habersiz olan kişi, her zaman mihnete, derde âşıktır. Kalk da; ‘And olsun ki şehre’ âyetinden; ‘İnsan mihnet içinde yaratılmıştır.’ âyetine kadar oku.

1710. Senin cemalinin nuru tecellisi ile dünyaya bağlılık-tan, kederden, mihnetten kurtuldum. Senin aşk ırmağında yıkandım da mânevî kirlerden, kötülükten, korkudan arındım, tertemiz oldum.

Beyitlerde Beled suresinin 90/1-4. âyet-i kerimelerine işarette bulunmaktadır:

لَا أَفْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ
 “Andolsun bu beldeye. Ki sen bu beldedesin. Ve andolsun babaya ve ondan meydana gelen çocuğa. Biz, insanı (yüzyüze geleceği nice) zorluklar içinde yarattık.”

Ârif ne ölçüde mânevî yükselişlerin yolcusu ise cahil kişi de o ölçüde dünya dertlerinin, acılarının ve dünya zevklerinin âşığıdır. Beled Sûresi'nin 1-4, âyetlerindeki “kebed” kelimesinin aslı kan ve ciğer anlamına gelmektedir. Lügat anlamlarından biri olan acı ve meşakkati esas alarak sıkıntı ve meşakkatin, zorluk ve güçlüğü insanın yaratılış hamurunda olduğunu insanın acılardan, meşakkatli süreçler içinde yaratıldığını, daha yaratılışının başlangıcında acı ve dert olduğunu söyler.

İnsanın maruz kaldığı sıkıntı ve meşakkatlerin en şiddetlisi, insanın maneviyâtından gafil olması ve mânevî duygulardan zevk almamasıdır. Gerçek âşık sonsuzluğa ve saadete, nadan ve cahil olan ebediyen derde ve sefaletle âşıktır. Nadan olan; içleri zehirle dopdolu, dışları altınla süslenmiş güzellere benzeyen maddi ve fani lezzetlere âşık olduğundan Allah'ın rızasını ihmal eder. Kendini derde ve azaba düşürür, yerle bir eder.¹⁴²

¹⁴² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 563.

Maddî suretlerin nereden geldiğini ve neden ibaret olduğunu bilmeyen, işin hakikatini anlamayıp sabun köpüğü gibi olan bu suretlere kalbini bağlayanlar, gerçekte sıkıntı ve meşakkate taliptirler. Zira gelip geçici olan bu suretlere gönül verenler, onların ortadan kaybolması ile yanar, tutuşur ve feryat ederler. Nitekim tacirin gönlü suret âleminin bir nesnesi olan papağana bağlanmış ve onun ölmesi ile feryada başlamıştır. İşte hakikatten cahil olanların hâli böyledir.¹⁴³

Allah'a ve Peygamber Efendimize seslenerek “Senin feyizlerle dolu veçhin beni bütün gamlarından ve kederlerinden kurtarır.” demektedir. Dolayısıyla hüznün ve elemelerden kurtulmak, kalbin düştüğü kederlerden ve aklın düçar olduğu acılardan kurtulmak için Allah'ın emirlerine ve fermanına, Kur'an'ın yüce hükümlerine noksansız boyun eğmekten başka çare yoktur.¹⁴⁴

4. Benliği Ortadan Kaldırıp Vuslata Ermek

Faniye bel bağlamak ıstırap sebebi olduğuna göre, sâlike düşen benliği ortadan kaldırıp vuslata ermektir:

1711. Bu vah vah demeler, bu sızlanmalar, bu yanıp yakılmalar, ezeli sevginin güzelliğinin hayal edilmesinden ve her şeyde devamlı olarak onun zât ve sıfatlarının tecellî nurlarının müşâhede kılınmasındandır. Bu görüşe varmak, o tür her şeyde müşâhede etme zevkine ermek ise sen seninle oldukça ‘Beni göremezsin.’ âyetinin sırrına ererek, varlıktan ve benlikten ayrılışın bir ifadesidir.

“Tacir ile Papağan” hikâyesinde Hint ülkesi ile sembolize edilen aslından, ruhlar âleminden ayrı olarak kafeste yaşayan kuş ile ayrılık problemi işlenmektedir. Bu hayıflanma ve teessüfler

¹⁴³ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 513.

¹⁴⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 563.

beden kafesi hapsindeki papağanın, yani ruhun feryatlarıdır. Ayrılık içindeki bu hapisten kurtuluşun çaresi ise ölmeden önce ölümdür. Bu durum, Hakk'ın bir hükmü olduğundan karşı çıkılmaması ve razı olunması gerekmektedir.

Vücut ve madde papağanının ölümü karşısında dıştan derin acılar duymak, saçını başını yolar gibi olmak, hakikatte acı içinde duyulan bir sevincin, ayrılık içinde varılan bir vuslatın tecellisidir. Çünkü vücut tûtîsinin ölümü, ruh tûtîsinin en büyük ve en gerçek sevgiliye kanatlanması demektir. Yoksa Hak âşğının feryadı, pek çoklarında görüldüğü gibi, dünya lezzetleri ayrılığından ve Hak'dan gayri nesnelere zevki, iptilası ve ıstırası yüzünden değildir.¹⁴⁵

Tacirin papağanına üzülmelerini anlatırken Mevlânâ, Allah'ın Gayyûr sıfatına dikkat çekmektedir:

- 1712.** Yukarıda hikâyesi geçen tacirin çok sevdiği papağanının ölümüne sebep Hakk'ın gayretine kıskançlığı idi. Çünkü Cenâb-ı Hakk, kendisinden başka her şeyi kıskanır. Hakk'ın emrine, hükmüne karşı çare yoktur. Nerede bir gönül ki Yaradan'ın hükmünde yüz parça olmasın?
- 1713.** Allah, bütün varlıkların gayridir. O'nun nasıl üstün, büyük, benzeri olmayan bir varlık olduğu anlatılmaz. O, bütün tefsir ve söz kalabalığından münezzehtir.

Tûtînin elinden gitmesi Hakk'ın gayreti idi. Kuşu canından eden ve ruh tûtîsinin vücut tûtîsinden alıp götüren kudret, Allah'ın gayretidir. Gayret, kıskanma demektir. Zira Hak Teâlâ Gayyûrdur. Allah'ın tecellisine mazhar olan, Cenab-ı Hakk'ı kendi benliğinde hisseden, O'nu kendisinde bulan, gören ve duyan bir Hak dostunda hem kendi nefsi hem de Allah bir arada

¹⁴⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 241.

olamaz. Hakk'ın kıskançlığı, böyle bir tecelli yerinde, kendi zâtından başka bir şey kalsın istemez. Böyle olunca, Allah aşkıyla dolan bir gönle artık dünya gayretleri giremez. Böyle gönüller her türlü dünya kirlerinden boşalır. Hakk'ın gayreti insan gönlünde Gayyûr ismiyle tecelli edince kendinden gayrı olanları oradan yok eder. Kendini seven o gönlü kendi cazibesi nuruyla doldurur. Böyle bir nurun ateşiyle yanmanın zevki içinde bırakır.¹⁴⁶ Gayretle tecellisine karşı bir müdafaa ve çare yoktur. İlâhî kaderden parça parça olmayan bir gönül var mıdır?

Hakk'ın gayreti, O'nun mevcut olan tüm eşyanın gayrı olmasıdır. Allah, hiçbir kayıt ile mukayyet olmayan bir Vücûd-ı Mutlak'tır. Bu mertebede Vücûd, her türlü kayıt ve izafetten münezzehtir. O Zât-ı Mutlak, kayıt, beyan, tabir ve tavsife sığmaz.¹⁴⁷

Tasavvufî düşüncenin esası vahdet-i vücûddur. Tüm mevcudat onun eseridir. Yaratan ile yaratılmışlar arasında pek çok fark bulunmaktadır. Hak ile halkın ayniyeti söz konusu değildir. Bir bina onu inşa eden mimarın eseridir ama hiçbir zaman mimarın kendisi değildir. Mimarın sahip olduğu sanat yetisinin göstergesidir. Bunun gibi tüm kâinat da Hakk'ın mazharıdır. Hakk'ın sonsuz kudreti güneşten zerreye, denizden katreye varıncaya kadar her şeyde tecelli etmiştir. İlâhî isimler birbirine zıtlıklar içermektedir. الممیت isminin mukabili المحيى isimdir. Yaşamakta olan varlıklar المحيى isminin, ölenler ise لممیت isminin mazharıdır. Birinde المحيى ismi tecelli eder ve onu yaşatır. Diğerinde لممیت ismi tecelli eder ve onu öldürür.

Bir kişi âlim, şair ve ressam olabilir. Sahip olduğu ilmiyle bir kitap yazar, şiir yeteneğiyle şiirler yazar, ressamlığıyla da bir levha meydana getirir. O eserlerin hepsinde onun ilmi, şiiri ve

¹⁴⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 241.

¹⁴⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 514.

ressamlığı görünür. Böyle olmakla beraber kitabına, şiirine ve levhasına o adamın kendisidir denilemez. Bunun gibi her şey de Hakk'ın eseri, sanatı ve kemâlidir, fakat her şey O değildir. “Her şey O'dur” anlayışında olmak vahdet-i vücûda değil, vahdet-i mevcûda inanmak demektir. Zuhûr bakımından gayriyet olmasaydı, tasavvufî eserlerde sıklıkla rastlanan masivallah tabiri mânâsız olurdu. Bir kişinin denize dalınca her tarafını deniz görmesi, denizden başka bir şey müşahede etmemesi de bunun gibidir. İşte Vücûd-ı Mutlak olan ve kendi zâtından ibaret bulunan Hak, her şeyin gayrı bulunduğu, benzeri ve karşıtı olmadığı için tasvir ve tarif edilemez. Zât-ı Akdes'i düşünülmekten de anlatılmaktan da münezzehtir. Dolayısıyla tenzih ve teşbihe dair hatırımıza ne gelirse, Allah onun ötesindedir.¹⁴⁸ O kendisini İhlas suresinde en güzel şekilde tarif etmiştir.

Hak Teâlâ kıskançtır. Kulunun başkasına gönül vermesine razı olmaz. Âşıklar da Hak'tan gayrıya meyledemez. Kişinin hatasını anlaması, kusurlarından af dilemesi, hakikati araması ve kusurundan ötürü ağlayabilmesi bir nimettir:

1714. Ah, ne olurdu gözyaşlarım, denizler misâli çok olsaydı da, onu sevgilimin yoluna saçabilseydim.

Ağlayabilmek de bir nimettir. Gözyaşı, kalbin rikkatinden ve yaratılışın hassasiyetinden meydana gelir. Aksi durum kalb katılığından meydana gelir. Gözyaşı, kalb çimenliğine neşv ü nema verir.

*Her katresi bir geuher-i yektâdan e'azdir
Allah için ol yaş ki akar dide-i terden.
Şüphesiz makbulüdü Allah ile peygamberin
Eşk-i ihlasın tekatur eyleyen her dânesi.*

Peygamber Efendimiz; “Rabbim, bana ağlayan iki göz ver” diye dua ederdi. Yine; “Allahım yaş dökmeyen gözden ve haşyet

¹⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 864.

duymayan kalbden sana sığınırım” diye gözün kuruluşundan ve kalbin katılığından Allah’a sığınırdı.¹⁴⁹

5. Ruhun İnsana Elest Bezmini Hatırlatması

Faniye gönül vermekten rahatsızlık duyan ruh, insana daima elest hitabını hatırlatır:

1715. Ey benim akıl papağanım, düşünce ve sırlarımın tercümanı ah!

1716. Bana kısmet olanı bilemedim. Onun hizmet ve hakkına riayet edemedim. (O öyle bir kuştur ki) ona herhangi bir rızkı vereyim veya vermeyeyim, yine bana gelirdi; o tûtî ilk sözü benim yâdına getirdi.

Tûtîden maksat, beden kafesinde mahpus olan ruh;

Tûtînin ölümüne hayıflanan tacir ise insan bedenidir.

İlk sözden maksat, Allah’ın *الست بربكم* - Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorması, muhatap olan ruhların da “Evet Allahım” demesidir.

Ruhun bedene yerleştirilmesi emr-i ilâhî gereğince olduğundan onun rızkı verilse de verilmese de belirlenen ecel vaktine kadar bedenden ayrılmasına imkân yoktur. Ruhun Elest hitabını doğru anlayanlar gerekli tedbiri alırlar. Anlamayanlar ise ruhun bu açlığını farklı arayışlara girerek gidermeye çalışırlar.¹⁵⁰

Bizlere elest bezmini hatırlatan ruhun zât ve mahiyeti bilinememez ama eserleri görülür:

1717. Öyle bir papağan ki sesi hep vahiydi. Onun başlangıcı ezel başlangıcı oldu.

1718. O papağan sende gizli değil midir? Şunda bunda onun aksini gördüm.

¹⁴⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 865.

¹⁵⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 866.

İnsan ruhunu sembolize eden tûtînin sesi, ötüşü ve kımıldanışı Hakk'ın ilhamı ile. Onun tüm varlıklardan önce yaratılması da şu hadisten anlaşılmaktadır: “Allah ruhları bedenlerden yüz bin sene önce yarattı.”

Ruhun zâtı ve mahiyeti hakkında Kurân-ı Kerim’de geniş bilgi verilmemiştir. İsrâ suresinin 17/85. âyet-i kerimesindeki;

“وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا” *“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Râbbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”*

Âyet-i kerimedeki bu ifade ile ruhun emr âleminde olduğu beyan edilmiştir. Fakat aksi ve eserleri meydandadır. İçerisine yerleştiği ceset; yer, içer, söyler, yürür, durur vs. Halbuki ruh ile alâkası kesilen ceset, her şeyi tamamken bile bir şey yapabilmekten aciz kalır. Dolayısıyla ruhun eserleri görülürken, zâtı ve mahiyeti bilinmez.

Ruh potansiyeli tûtî metaforuyla anlatılmaktadır. Ayrıca ruhun kendinin değil aksinin, yani yansımalarının görüldüğü belirtilmektedir. Ruhun değil, ruhun görünüm ve etkilerinin incelenmesinden meydana gelen bir ruh bilim anlayışı psikolojinin de araştırma konusudur. Ruhun bir emr-i Rabbanî oluşu ayrıca Allah nuru oluşu da bunu gerektirmektedir. Ruhun kendisi görünmemesine rağmen etkileri açık, hissedilir ve görünür durumdadır.¹⁵¹

6. Ruh ve Bedenin İlkeleri Birbirine Zıttır

Ruh azizdir, latiftir, kudsîdir ve ulvîdir. Buna karşılık beden fanî, kesif, somut ve soğuktur. Ten kılıfından ve beden kaygısından kurtulanlar, bedenine ehemmiyetten uzaklaşanlar ruhunu beslemiş olurlar. Bu gerçekten hareketle ruh ve beden ilkelerinin birbirine zıt olduğu bilinmelidir:

¹⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 867.

1719. O seni dertlendirdi, sen ondan sevinirsin. Zulmeder, sanki sana bu adalet gibi gelir.
1720. Ey teni uğruna canını yakan, ey nefsânî arzuları için canını veren kişi! Sen canı yaktın da bedeni aydınlattın, neşeler verdin. Sen ebedî saâdeti, rûhanî zevki fânî olan ten zevkine fedâ ettin.

Ruhun maneviyâta yönelişi bedenin sürurunu giderir. Onun zulmü ve maneviyâtтан yüz çevirmesi ise bedenin hoşuna gider. Ruh ve bedenin ilkeleri birbirine zıttır. Örneğin aslında insanın görünmeyen varlığına, yani ruhuna yönelik olarak yapılan oruç ibadeti, bedenin hoşuna gitmeyen ve ona zor gelen bir eylemdir. Ancak insan bu açlık zahmetine, ruhun bu ibadetten elde ettiği bir takım istifadeler nedeniyle katlanır. Eğer insan, bu görünüşü zor eylemden görünmeyen bir takım faydalar elde etmeseydi, bu zor eyleme niçin katlanma gereği duysundu. Cesedin sevinci için canı yakanlar, aslında canı yakarak teni parlatmaktadırlar. Bunu mum ve ışık metaforuyla anlatarak der ki insan, tenini aydınlatmak için can potansiyelini bir mum gibi yakıp yok etmektedir. Böylece ruhunu nefsin, yani tenin heva ve arzularına uyarak yakan kimsenin teni, ruhunun ateşiyle parlıyorken, ruhu da bu ateşle yanıyor. Dolayısıyla ruha zıt şeyler, sonuçta hem ruhu hem de bedeni yakar. Varlığı bir bütün olan insanın aslında varlığının esas unsuru olan ruh cihetindeki çarpıklık, onun tüm varlığını etkileyecektir.

Bu beyitte Fâtır suresinin 35/32. âyet-i kerimesine işaret vardır:

تَمْ أَوْرُنَّا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ

“Sonra Kitab’ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah’ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur.”

7. Kişinin Kendini Gerçekleştirmesi

Ruhunu aydınlatmak, benliği kırmakla gerçekleşiyor. Bedenî kaygılardan kurtulanlar ruh sevdasına bürünüyor. Ten kavgasından kaçanlar onur mücadelesi veriyor. Kendini gerçekleştirebilenler mutlu olabiliyor. Kişinin kendini gerçekleştirmesini Mevlânâ aşk deneyimi olarak beyan ediyor:

1721. Ben yandım. Yanmış arayana işte ben varım. Çerçöpü benimle tutuştursun.
1722. Yanmış, (kav) bir daha yanar mı? Yanmış yanmışa talip olur mu?
1723. Eyvah! Eyvah! Eyvah! Nimet güneşim bulut ile örtüldü.

Mevlânâ bu beyti doğrudan doğruya kendi üstün vasıflı zatından söylemektedir. Kendisinin ilâhî aşkta yandığını söylemektedir. Kendisinin aşk dağıtan sözlerine kalbini bağlayanların aşk ateşinden yararlanabileceğini beyan etmektedir. Zira muhabbet meydanında ilerleyenler, kav gibi yakıcı bir kalbe nail olmayı isteyenlerdir. Sonunda çer çöp gibi yok olmaya mahkum iş ve işlemleri onunla yakar ve kendini bütün kirlilerden temizler.¹⁵²

Tamamen kül olan değil ama köz haline gelmiş bir gönül aşk ateşini kabul edebilir. Salık de gönlünü aşk ateşini kabul edecek kıvama getirmelidir. Zira kibritle tutuşmaya yüz tutan potansiyel yakılabilir. Sâlik de ancak bir başkasından kendisinde geliştirdiği bu potansiyeli tutuşturacak bir kibrit alabilir. Yani çabucak tutuşmaya müsait bir incelik ve hassasiyet bulunursa kibritin ateşi cezbedip yandığı gibi öyle rikkatli bir kalb de mânevî bir kıvılcımın tesiriyle parlayıverir. Ateşi hemen kabul ederek bu aşk ateşi ile gerçek olmayan varlığını yakar. Mevlânâ'ya göre de aşk, insanı çevreleyen sahte benlik unsurlarından gerçek benlik unsurunu ayırt eder ve sahte unsurları yakar. Bu yakıştan

¹⁵² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 566.

geriye kalan ise insan benliğinin esas özü, esas unsurudur. Esas benlik unsurunun görünen bedeninin altında gizli olduğunu ifade eden Mevlânâ, bunu bulutun altındaki gizlenmiş ay metaforu ile açıklamaktadır.

8. Ayrılık Acısı

Firkat aşkı tetikleyen bir duygudur. Firkat acıdır. Ama neticesi vuslattır. İnsan neyi kaybettiğini bilir ve neyi araması gerektiğini idrak ederse ayrılık acısı zamanla kendisini yetiştirir:

1724. Nasıl anlatayım? İçime yine hasret ateşi düştü. Gönül tutuştu. Ayrılık arslanı kükredi ve kan dökmeye başladı.
1725. Hakk âşıkları, aslında ayrılık ateşiyle mesttirler, üzgündürler. Onlar, ellerine kadeh alıp sarhoş olurlarsa ne hale gelirler?
1726. Mânevî zevkinin, neşesinin anlatılmasına imkân bulunmayan mest arslan, yani ilâhî aşk ile kendinden geçmiş, kendi benliğinden kurtulmuş kâmil insan, şu yeryüzüne, enine boyuna serilmiş çayırılığa, gülzâr-ı vahdete gelince büsbütün mest olur.

Bazı kimseler ayıkken kuzu gibidirler. Terbiye ve nezakete riayet ederler, kimseyi incitmek istemezler. Fakat içme âleminde bulundular mı, birkaç kadehle iradeleri ellerinden gider. Taşkınlığa başlar, ortamı karmakarışık hâle sokarlar. Sonunda fazla sulandıkları için ya içki masasından kaldırılırlar ya da bir kenarda uzanıp sızarlar. Fakat pişmanlıkları ikinci bir işret meclisine kadar sürer.

İkinci bir grup insan ise ayıkken de atıcı ve tutucu zümresindedir. Baştan beri terbiye yoksunudurlar. Nezaket kurallarının ne demek olduğunu bilmezler. Bu gibileri de meyhane masasına oturup birkaç kadeh attılar mı içtikleri içki kafalarını

tütsüler, gözlerini dumanlar, parlamaya yüz tutmuş barut fıçısına dönerler. Çevreden bir saldırı kıvılcımı hissettiler mi ateş kesilirler, silaha sarılırlar, beş dakika önce hürmet ettiklerini yere sererler. Sonra da hapishane köşelerini boylarlar. İşte harabat âleminin neticesi budur.

Bu âlemin sonu iki çeşittir. Birinci kısımdakilerin sabahleyin söyledikleri söz şudur: “Para verdim baş ağrısı aldım.” İkinci kısımdakilerin akıbeti ise “Mey hükmü, beni mürtekip etti, seni maktul” diye arkadaşının cansız cesedi karşısında ağlamaktır.

Denilir ki İslâm’ın iyilik ve güzelliğe dair hiçbir şeyi olmasa, içki içmeyi yasaklaması yok mu, işte bu yasaklamasından dolayı insanlık ona minnettar olmalıdır.

Mevlânâ, bu beyitlerde ayrılığı bir arslana, ayrılığın tesirini de o arslanın pençelerinden açılan yaraların acısına benzetmektedir. İşte ayrılık da kan döken arslan gibidir, der. Okuyucuya, ayıkken bile kan döken böyle bir arslan, sarhoşken neler yapmaz? diye seslenir. Ayrıca âdi bir arslan, geniş bir ovaya çıktı mı vahşeti artar, önüne geleni parçalar. Hicran arslanı da âşğın kalbine pençe atınca böyle yapar. Çünkü bir kalb bütün masivayı kuşatacak kadar geniştir.¹⁵³

Arslandan maksat, Mevlânâ’nın bizzat kendisidir.

“Neşesinin anlatılmasına imkân bulunmayan mestlik”ten maksat, ilâhî varidat sebebiyle mizaçlarının itidallikten çıkıp sema’ya koyulmalarıdır.

“Enine boyuna serilmiş çayırılık”tan maksat, ruhlar âleminin olanca genişliği ile inkişafıdır. Bu mertebede Vücûd-ı Mutlak’ın Mevlânâ üzerine tecellisidir.

Nimet külfete göre olduğu gibi vuslat da külfete göredir. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “*Ben Allah’ı hepimizden iyi tanırım ve O’ndan hepimizden daha fazla*

¹⁵³ Tâhirî’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 871-872.

korkarım.” Benzer şekilde Mevlânâ da şöyle der: “Her kimde irfan ve intibah fazla ise onda korku ve korkudan hasil olan yüz sarılığı fazladır.”¹⁵⁴

İlk kayboluşundan bir süre sonra Şems'ten haber gelip de kendisinden mektup alınınca Mevlânâ da aynı coşkunluk ve aynı özleyişle cevap verdi. Sevinç içinde gazeller yazdı.¹⁵⁵ Şems'in mektubunu alır almaz, oğlu Sultan Veled'i çağırarak:

“- Birkaç arkadaşınla birlikte Şems'i aramaya git. Giderken şu kadar gümüş ve altın parayı da birlikte götür. Bu paraları Şam'da o Tebriz sultanının ayakkabısı içine dök ve onun mübarek ayakkabısını Rum tarafına çevir. Benim selamını ona ilet ve âşıklara yaraşır saygını ona arz et.” emrini verdi ve dördüncü mektubunu yazdı. Bu mektubunda şöyle diyordu:

“O ezeli diri olan, her şeyi bilen, kudret sahibi olup yarattıklarının işlerini tedbirden bir an boş kalmayan Cenâb-ı Hakk'a yemin ederim ki, onun nuru aşk kandillerini yaktı da yüz binlerce gizli şey bilindi. Onun bir hükmüyle cihan, aşk, âşık, hâkim ve mahkûm ile doldu. Şems-i Tebrizi'nin tılsımlarıyla şaşılacak, eşsiz ve görülmemiş hazineler gizlendi. And olsun ki, o gün siz buradan ayrıldıktan sonra, mumun baldan ayrılması gibi, ben de lezzetten cüda kaldım. Bütün gece, mum gibi, muhabbetinizle yanıyorum. Ateşle enis, baldan tatlı sohbetinizden mahrumum. Cemalinizin ayrılığıyla cismimiz vıran. Canımız ise baykuş gibi inliyor. Artık, gidiş dizginini bu tarafa çeviriniz, neş'e ve zevk filinin hortumunu uzatınız. Ah, sensiz huzurum olmadan semâ helâl değildir. Neş'e ve eğlence şeytan gibi taşlanıp sürüldü. Sensiz geçen günlerde, senin iştme şerefine erişecek tek bir gazel bile söylenmedi. Mektubunu aldım, sevincimden sema ettim ve beş altı gazel yazdım. Ey Şam'ın,

¹⁵⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 872.

¹⁵⁵ Mehmet Önder, *Mevlâna (Hamdım-Pişdim-Yandım)*, Ajans Türk, ts., s. 51.

Ermeni ve Rum ülkesinin iftihar! Akşam çağı, sabahın saadet nuruyla aydınlansın artık.” ¹⁵⁶

Ayrılık acısı ve aşk ateşi gibi konuları anlatmak için Mevlânâ, yer yer kadehten ve sarhoştan bahsetmektedir. Onların hissettiği hâllere kıyasla bu meseleleri anlatımda kendisinden önceki Senâî'nin metodunu takip etmektedir. Mevlânâ'nın böyle bir anlatım metodunu tercih etmesinin üç sebebi vardır:

1. O gün Fars şiirinde Senâî ile başlayıp Attâr ile devam eden bir geleneğin mevcut olması.

2. Sûfînin hissettiği bu hâllerle bu tür yaşantılar arasında içtenlik açısından bir paralelliğin olması.

3. Ayrıca anlatımı zor olan soyut bir zirve deneyimi halkın anlayabileceği düzeydeki bir somutla mukayese ederek anlayışı kolaylaştırma gayesi.

Ayrılık konusu gibi kimi konuları işlerken, Mevlânâ'nın kalbinde rikkat uyanmaya başlar. Bu rikkat, onun bahse devam etmesini engeller.

9. Sözün Yetersizliği

Ruhun dinamiklerini gerçekleştirmek, bedenini hazlarından kurtulmak, ayrılık sancısıyla hakikat özlemi içinde olmak ve vuslatın tadına ermek gerektiğini dile getiren Mevlânâ, daima kafiye endişesi ile şiir söylemekten kaçındığını belirtmektedir:

1727. Onun aşkıyla söylediğim *Mesnevî* beyitlerinin düzgün ve kafiyeli olmasını düşünüyorum. Sevgilim ise bana; 'Benim yüzümden başka bir şey düşünme' diyor.

1728. Ey benim kafiye düşünenim, benim karşımda hoşça otur, sen benim için devlet ve saadet kafiyesisin.

Mevlânâ'ya göre şiir ve sanat, sanat için değil, temelde Hak

¹⁵⁶ Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 140.

ve bunun bir gereği olarak da halk içindir. Mevlânâ, çoğu zaman duygularını dönemin şiir kalıpları ile özellikle o dönemin mesnevi formuyla kafiye şeklinde ifade etmek zorunda kalışından yakınır. Bu düşüncelerin kendisini Hakk'ı düşünmekten alıkoyduğundan yakınır. “Yar-ı men bana didar-ı menden başka bir şey düşündürmüyor”, der. Mevlânâ bütün sözlerinde şairliği ve sanatı değil, Hakk'ı ve irfânî duyguları dile getirmeye çalışmaktadır. Onun maksadı şairlik, sanatkârlık ve dahilik iddiasında bulunmak değildir. Böyle bir gayesi olsaydı, Mevlânâ'yı sûfî kimliğinden ziyade şair yönüyle anmamız gerekirdi. Hâlbuki *Mesnevi*'de işlediği her bir konu, onun sûfî kimliğini ibraz eden birer delil mahiyetindedir. Mesnevi bir divan değildir, âsâr-ı ilham mecmuası ve maarif-i ilâhîye külliyyatıdır. Bizzat Mevlânâ'nın buyurduğu gibi; “Bizim Mesnevimiz, vahdet dükkanıdır. Orada Vahid'den başka ne görürsen o, puttur.” Mesnevi; vahdet dükkanı, irfan mağazası ve tevhid çarşısıdır. Kendisi bu durumu şöyle ifade eder. “Bana göre şiir de nedir ki ondan övünerek bahsedeyim? Bende ki fen ve sanat şairlerin edebiyat sanatından başka bir şeydir.” Yine Mevlânâ, harflerin ve sözlerin duygularını taşımada yetersiz kaldığını belirtmektedir. Sikke vurulmamış bir altın külçesinin kıymetinden bir şey kaybetmeyeceği gibi, Mesnevi'nin bazı beyit ve mısralarında edebiyat kuralları ile sıkı sıkıya bağlı olmayan bir durumun gerçekleşmesi, onun mânevî kıymetini hiçbir zaman eksiltmez. Zira Mesnevi'nin sahibi; “Dildârım, benim didârımdan başka bir şey düşünme, diyor” buyurmaktadır. Bütün düşünce ve fikirlerini, hatta tüm varlığını âşık olduğu Rabbini müşahede ve idrak etmeye hasretmiş bir kişinin şiir kaideleri ile meşgul olması, orijinal bir şiir ortaya koyayım diye ham bir hayale kapılması mümkün değildir.

Mevlânâ söz ustalığı ve kafiye düzeni çabası ile söz söylemiş olsaydı, İran edebiyatının en gözde şairlerinden biri olurdu. Fakat o zaman ariflerin sultanı olamazdı. Kendisi de bu durumu

şu şekilde ifade etmektedir: “Benim indimde şîir nedir ki ondan iftiharla bahsedeyim? Bendeki fen, şairlerin edebî eserlerinden başka bir şeydir.”¹⁵⁷

Kafiye ve vezin endişesinden kaçınan Mevlânâ, diğer yandan sözün yetersizliğine telmihte bulunur:

- 1729.** Duyguların açığa vurulması için kafiyeye, harfe ne lüzum var? Harf nedir ki, sen onu düşünüyorsun? Harf nedir? Üzüm bağının, aşk bahçesinin dikenden duvarı.
- 1730.** Harfî de sesi de sözü de birbirine vurup kırayım da bu üçü olmadan seninle konuşayım, duygularımı sana açayım.

Hakk’ın harfî bırakıp didârından başkasını düşünmemeyi ilham ettiğinden bahsediyor. Bazı bağ ve bahçelerin etrafına duvar işlevi görmesi, şunun bunun içeri girmesine engel olması için böğürtlen benzeri dikenli bitkiler dikerler. İşte harf ve lafızlar da mânâ bağının duvarı ve engeli gibidir. Lafza giren ve harf ile ifade edilen duygular mânâlıktan çıkar. Zira mânâ, harf lafzına sığmaz. Harfe ve kelimeye kapılan ise mânâdan gafil ve mahrum kalır. Bazen kendimizde sevince veya kedere dair birtakım hâller hissederiz. Fakat onları anlatabilecek ifade bulamayız. Hasta bir adam; “Nasılısınız?” sorusuna, “Hastayım.” diye cevap verir. Fakat bu cevap ile ne o derdini anlatmış ne de biz onun duyduğu acıyı anlamış oluruz.¹⁵⁸

Cenab-ı Allah’ın el-Kelîm olduğunu bilmekteyiz. Kelâm O’nun sıfatlarından. Fakat O’nun konuşması bizimki gibi değildir. Harflerden meydana gelen kelime ve ses tellerinden çıkan ses aracılığıyla konuşmaz. Bunların hiçbirine ihtiyacı yoktur. Allah vasıtasız ve ilham yoluyla hitap eder. Bu gerçeğe dikkat

¹⁵⁷ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 873.

¹⁵⁸ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 874.

çekmek üzere bu beyitte (b. 1730) “*Seninle harften, sestem ve sözden hâli olarak konuşacağım*” buyurulmaktadır.¹⁵⁹

Mevlânâ, bu beyitte fena kavramını gramer bilgisine kıyasla izah eder. Kuşeyrî ve İbnü'l-Arabî'nin de bu konuda benzer çalışmaları vardır.

10. Peygamber Varisleri

Mesnevî'nin takip eden şu üç beyti bazı yanlış anlamalara sebebiyet vermektedir. Kimileri ilk bakışta, Hz. Âdem, Hz. İbrahim ve Cebrail (a.s.)'a verilmeyen sırların Mevlânâ'ya söylendiği, kendisinin peygamberlerden daha özellikli bir konumda olduğu gibi bir anlam çıkarılmaktadır. Bu, son derece yanlış ve hatalı bir yaklaşımdır.

Zira burada söylenenlerin faili, Mevlânâ'nın kendisi değil, Hz. Peygamberdir. Bu söylenenler, peygamberin mübarek ağzında dile getirilmektedir. Dile getirilmek istenen bir diğer ifade ise evliyanın peygamber varisleri olduğu gerçeğidir. Şöyle ki:

1731. *Ey sırlar dünyası olan sevgili. Hz. Âdem'den bile gizlediğim sırrı, harfsiz, sessiz, sözsüz sana söyleyeyim.*
1732. *Halil İbrahim'e söylemediğim o sözü, Cebrâil'in bile bilmediği o gamı, o aşk ıstırabını sana söyleyeyim.*
1733. *Hz. İsa'nın dem vurmadağı, hatta Cenâb-ı Hakk'ın bile kıskandığı, bizden başkasına söylemediği sırrı ben sana açayım.*

İnsanlığın en üstün mertebesi, peygamberlik, peygamberler halkasının ser tacı Hz. Muhammed'dir. Hiçbir veli, her hangi bir peygamberin önüne geçemez. Son peygamber Hz. Muhammed, tüm peygamberlerin hasletlerini kendisinde toplamıştır. Peygamber Efendimiz; “*Âdem de Ademoğlu da onların içinden*

¹⁵⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 875.

enbiya ve evliya da kıyamet gününde benim sancağım altındadır.” buyurmuştur.

Diğerlerine söylenmeyen, gizlenen ve bildirilmeyen sır, Kur’ân-ı Kerim’dir.¹⁶⁰

Muhammed ümmetinden kutbiyet makamına ulaşanlar ise Peygamber Efendimizin varisleridir. Onlar da veraset yoluyla Hz. Peygamberin bildiği, diğer peygamberlerin bilmediği esrara vakıf olabilirler. Bu gerçeği Peygamber Efendimiz hadis-i şeriflerinde şu şekilde dile getirmektedir:

“Allah ’ın öyle kulları vardır ki, nebi ve şehit olmadıkları halde Hak katındaki derece ve yakınlıklarına nebiler de şehitler de gıpta ederler.”

Kutup veliler zamanının gözde ve yegânesidirler. Kutbun zamanındaki evliya her bir peygamberin kalbi ve zevki üzerine olup makam olarak hepsi kutbun altındadır. İlâhî feyizler evrene kutbun kalbinden yayılır. Kutbu’l-aktâb âlemin sırlarına sahiptir. Bu beyti ile Mevlânâ’nın kutbiyetle muttasıf olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶¹

İlâhî hakikatlerin peygamberler vasıtasıyla tebliğ edilmesi gibi nebevî hasletler de veliler vasıtasıyla devam etmiştir. Din insanlık için vardır. Âlemin gözde varlığı insandır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak, insansız tecelli etmemiştir. Hakk’ın tecellisi insanla ve insanın O’nu kendi benliğinde hissedilir hâle getirmesiyle gerçekleşir. Bakmasını ve görmesini bilenler, yaratılmışlarda yaratılışın sırrını ve sebebini göreceklerdir. Onların her birinde ilâhî nitelikleri fark edeceklerdir. Hak Teâlâ bir damlaya denizde bulunmayan kudreti, bir zerreye güneşte olmayan kudreti vermiştir.¹⁶²

Cenâb-ı Hak her bir mazhara aynı şekilde tecelli etmez. Âyet-i kerimede Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

¹⁶⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 569.

¹⁶¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 520-521.

¹⁶² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 243.

“Göklerde ve yerde bulunan herkës, O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”¹⁶³

11. Benlik Değişimi ve Fena

İnsanlığın medâr-ı iftiharî olan nübüvvet ve velâyet sahibi şahsiyetlerin sahip oldukları birbirinden farklı hakikatleri, tecellideki farklılığı dile getirdikten sonra Mevlânâ, bu kez kendisindeki gelişim motorunun benlik değişimi ile işlevsel hâle geldiğini ve bizleri fena deneyimine ermeye davet etmektedir:

1734. *Lûgat bakımından biz (=mâ) ne demektir? Hem varlığı bildiren, hem de yokluğu belirten bir söz; benimse, varlığım yok. Bana, ne var diye bir söz söylenebilir; ne de yok denilebilir.*

Bu beyitte Mevlânâ, benlik değişimini gramerden bir örnekle açıklamaktadır. Farsçada “biz” anlamına gelen ما edatı Arapçada nefy edatı olarak kullanılır. Yani hem varlığı hem de yokluğu gösterir. Örneğin ما هو / O kimdir? sorusunda ما kelimesi sorulan kişinin vücuduna delalet eder. Aynı şekilde ما جاء ifadesinde ise ما kelimesi bir kişinin gelmesini nefyeder, yani gelmediğini bildirir. Kâinatın tüm zerresi müspet ve menfi olmakta ما kelimesi gibidir. Her şey vücud-ı mefhumu ve görünüşü itibarı ile müspettir, fakat vücûd-ı hakikisi ile menfidir ve yok hükmündedir. Mevlânâ kendisini ما nın nefye delalet eden kısmından olduğunu söylemektedir. Kendi varlığını Hakk’ın varlığı karşısında yok mesabesinde görmektedir. Demek ki bizlerin varlığı, Hakk’ın varlığı karşısında gramerdeki ما edatı gibidir. Bir açıdan varlığı yoktur (nefy), bir başka açıdan ise ispata sahiptir. Gerçek benliği ve varlığı, Allah’ta ve Allah’ın nurunda yok olmakta bulunduğundan Mevlânâ, varlığı yokluğa feda ettiğini söylemektedir.¹⁶⁴

¹⁶³ Rahman, 55/29.

¹⁶⁴ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 877.

İnsan olarak hakikatimiz ilâhî ilimdeki ism-i ilâhînin zıllıdır. İsm-i ilâhî, müsemma olan Zât-ı ilâhînin aynıdır. İnsan olarak zat ve hakikatimizdeki varlık, Hakk'ın varlığıdır. Dolayısıyla bizler zat sahibi değil, nefyiz.¹⁶⁵

Kendini değil, Hakk'ı görenler mevhum varlıklarından vaz-geçebilenlerdir. Kendilerini ademle, Hakk'ı vücudla muttasıf kılarlar. Yokluğun sırrına erenler, Hakk'a aidiyet duygusu içerisindedir. Şöyle ki:

1735. *Ben varlığı yoklukta buldum. Onun için varlığı, yokluğa feda ettim. Bütün padişahlar, kendilerine kul olana kul olurlar. Halk umumiyetle kendi uğrunda ölenin yolunda ölür.*

Beytin ifade ettiği anlama göre, aşkta ve ilâhî varlıkta fani olmuş kişilerin içlerinde en küçük bir benlik dahi sığmaz. Hak âşıkları Allah'ta yok olmanın tam lezzetini ve mânâsını idrak etmiş bahtiyarlardır. Onların anlayışına göre hakikatte konuşan ne ise dinleyen de odur, seven kim ise sevilen de odur, özleyen kim ise kıskanan da odur.¹⁶⁶ Mevhum varlıktan geçebilenler bekâyı fenâda, vücûdu varlıktan geçmekte idrak ederler. Tıpkı şairin beytinde;

*Bî vücûd olmak gibi yoktur cihânın râhatı,
Gör ki sîmurgun ne dâmı var ne de sayyâdı var.*¹⁶⁷

dediği gibi, dünyanın en bahtiyar olanları varlık iddiasından geçenlerdir. Bu gerçeğin en güzel örneği sîmurg isimli kuştur. Onun ne belirli bir yuvası ne de avcılarının tuzağı vardır.

Varlığı yoklukta bulduğunu söyleyen Mevlânâ, maddî ve mecâzî varlığı yokluğa feda eylediğini, yokken var olduğunu, yokluğun kendisine feyiz verdiğini, böylece kendisini vahdet

¹⁶⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 522.

¹⁶⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 243.

¹⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 878.

deryasında yok edip yoklukta feyiz ve ebediyet bulduğunu söylemektedir.

12. Sevme ve Sevilmenin Birbirini Beslemesi

Kendini bilen, haddinin farkında olan, hayatın sırrına giriftar bulunan isimler kime ve nasıl gönül vereceğini de idrak ederler. Hem sevmenin hem de sevilmenin lezzetini tadarlar. Zira sevmek ve sevilme birbiri besleyen temel olgulardır. Mevlânâ'nın ifadesiyle söyleyecek olursak:

1736. *Padişahların hepsi de kendilerine karşı alçak gönüllü olanlara alçak gönüllü olurlar. Bütün insanlar aşkları ile mest olanların mesti olurlar.*
1737. *Bütün padişahlar, kendilerine kul olanın kuludur. Bütün mahlukat kendileri için ölene öürler.*
1738. *Bütün padişahlar kendilerine alçalana alçalırlar. Bütün mahlukat kendilerine sarhoş olanın sarhoşudur.*
1739. *Kendilerine gönül vermiş olanları dilberler can ve gönülden isterler. Bütün sevilenlerin, kendilerini sevenlere bağlanmaları bundandır. Sevgililer, sevenlerin avı olmuşlardır.*

Güçlü bir benlik değişiminin Allah'ı sevmek ve O'nun uğrunda ölmek olduğunu söyleyen Mevlânâ, bu beyitlerde artık dünyevî unsurlardan örnekler vermeye başlar. Allah yolunda mevhum varlığından vazgeçebilenler, ilâhî lütuflarla mükafatlandırılacaktır.

Şu bir gerçek ki, yöneticiler itaat eden, sadakat gösteren, hizmet eden yakınlarını severler. Sadık adamlarının rahatı için çaba gösterirler. Kendi sadık adamlarına merhamet ve hizmet ederler. O nedenle bütün padişahlar, hakikatte kendi milletlerinin kullarıdır. Her ne kadar onlar, dış görünüşte sultansalar,

saltanat, debdebe, servet ve şevket içinde yaşar görünürlerse de hakikatte kendi halkına hizmetle vazifelidirler. Eğer milletlerini adaletleri ve asayişleri ile memnun etmezlerse kendi kulları tarafından alaşağı edilirler. Padişaha hizmet edenler karşılığını alırlar ve hükümdarın sevgisini kazanırlar.

İnsanlar da kendilerini sevenleri ve muhabbetlerine ölü gibi teslimiyet gösterenleri severler. Ona kul köle olurlar. Sıradan halk da yaratılmış varlıklar da kendilerini sevenlere hürmet ederler.

İşte kâinatın sahibi de böyledir. O da kendini sevenleri sever ve Rabbanî buyruklarına tam teslimiyet gösterenlerden hoşnut olur. Bu gerçek, âyet-i kerimede şöyle ifade edilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldurmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfü ve ilmi geniştir.”*¹⁶⁸

Âyetteki bu gerçeği âşık, beytinde şu şekilde dile getirir:

*Aşk odu evvel düşer ma şûka, ondan âşıka
Şem'î gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi.*¹⁶⁹

Yani aşk ateşi âşıktan önce sevgiliye düşer. Sevilen varlık aşk ateşi ile kıvama gelince âşıkları celbeder olur. Bunun örneği mum ve pervanedir. Mum ışığı yanmadan pervaneler üşüşür mü? Sevgilinin daveti olmadan seven bende olur mu?

¹⁶⁸ Maide, 5/54.

¹⁶⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 524.

Bunun içindir ki, Allah'ın bize karşı duyduğu sevgi, bizim için düşündüğü iyilik, bize bahşetmek için yarattığı nimetler, bizim bilip de düşünemeyeceğimiz kadar sonsuzdur. Kendini Allah'a ait hissedener, Allah'ın himayesini hak ederler. Allah'ın sevgili kulları Allah'ın affına, ihsanına, lütfuna ve yardımına iştiaak duyarlar. Allah da kendilerine içtenlikle yönelenlerin iştiaaklısı ve arzulayıcısı olur.

Gönlünü gönül çalan sevgiliye veren âşıklar, sevgililerini candan severler. Bir insan gerçekten sevdi mi, bu, sevgilisi tarafından aynı derin aşkla sevlmeyi hazırlar. Esasen seven ve sevilen kimdir? Âşık kimse hakikatte maşuktur. Bir açıdan seven diğer yandan sevilen olmak anlamına gelen âşıklık ve maşukluk iki tarafta birden mevcuttur. Aslında sevmek de sevlmek de Allah'tandır. Seven de sevilen de Hak'tır.¹⁷⁰ Bir dilber peşinde koşan âşıkın hâline baktığımızda, her ne kadar sevilen dilber avlanan gibi görünüyorsa da bir başka açıdan bakıldığında öncelikle sevilen dilberler âşıkın gönüllerini çelip onları kendi peşlerinde sürüklemişlerdir. Bir av gibi görünen dilberler, aslında kendi avcılarını avlayan birer avcıdırlar. Âşık olunan sevgililerin nazları, isteksiz gibi görünüşleri âşıkların sevgililerini daha çok celbettiğine hikmetle bakılınca âşık olunan sevgilinin de âşıkı istemiş olduğu ortaya çıkar.

Mecâzî aşktan öte hakiki aşkı elde eden âşıklar, Allah'ın hem seven hem de sevilen olduğunu idrak eder, içimizdeki ilâhî sevdâyı doğuran gücün Hak olduğuna inanırlar. Mevlânâ bu gerçeği takip eden beyitlerinde şu şekilde dile getirir:

1740. Kimi âşık görürsen, bil ki o, maşuktur. Yani seven kişi aynı zamanda sevgilidir. Çünkü seven kişi, bir bakımdan âşık ise bir bakımdan da maşuktur.
1741. Bu dünyada, susamış kişilerin su aradıkları gibi, su da dünyada susamışları arar.

¹⁷⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 244.

1742. Mademki âşık odur, sen artık sus. Madem o sana gizli sır söylemek için kulağını kendine doğru çekerse, sen de kulaktan ibaret ol.

Buna göre, her kim Hakk'ı çok severse Allah da onu sever. “Her şey zıddı ile bilinir” kozmik ilkesi gereğince âşık olmak, aynı zamanda maşuk olmayı da gerektirmektedir. Bu durum kâinatın her yanında cari olan bir ilkedir. Mevlânâ'ya göre insanın değeri, peşinde koştuğu şeyden ibarettir. Çünkü neyin peşinde koşuyorsa, aslında o şey de o koşanı istiyor demektir.

Suyun peşinde koşanı, su da istiyordur. Bağrı yanmış bir kimse nasıl yana yakıla su ararsa, Allah'ın aziz nimeti olan su da susuzluğunu gidereceği için bağrı yanık kimseleri özler. Tabiatın bütün varlıklarında olduğu gibi, sular da bir gizli gönül var gibidir. Kendi kıymetinin ancak susamışların bağrında bildiğini, sular sanki hisseder. Bilir ki eğer yeryüzünde susamışlar olmasaydı, suyun bir hizmet ve lezzeti olmayacaktı.¹⁷¹

Bu açıdan Mevlânâ, insanı gerçekte kendisine cezbeden, ondaki benlik değişimini tetikleyen ve bunu yaşatan varlığın Allah olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla gerçek âşık, kullar değil, bizzat Allah'tır.

Bu nedenle sâlike, himmetini O yüce varlığa yöneltmesi noktasında şu tavsiyede bulunur.

“Ey sâlik sen kendini kontrol et. Eğer sende Hakk'a karşı bir aşk ve muhabbet hissi varsa, bil ki Hak senin âşıkındır. Madem ki âşık Hak'tır ve tüm tasarruflar Hak'tandır, o halde sen de kendi aşkını rehber ittihaz edin, sus ve kulaktan ibaret ol. Madem ki senin kulağını çeken Hak'tır, yani senin bütün hal ve hareketlerinde tasarruf sahibi olan Hak'tır, o halde kendini O'nun tasarrufuna terk et. Baştan ayağa kadar kulak ol! Brak ki, seni istediği kadar ve istediği yere kadar çeksin.”¹⁷²

¹⁷¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 244.

¹⁷² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 524.

Vahdet sırlarını böylesine engin ve etkili bir tarzda söylemeye devam eden Mevlânâ, gelecek beyitte olduğu gibi kendini dizginlemeye çalışır. Kontrollü hareket etmenin gereğine şu şekilde dikkat çeker:

1743. *Selin önünü kes. Yoksa o coşunca bağ bahçe her taraf viran olur.*

Âşık ve mâşuk gibi fenâ halinin anlatımında geldiği noktada bahsin derinleştikten bahseden Mevlânâ, “devam edecek olursam bahsin idrak edilemeyeceğinden korkuyorum” der. Yanlış anlaşılma korkusu ile kendisine hatırlatmada bulunarak “seli bağla” ifadesini kullanır. Yani “bir sel gibi akan coşkunluğunu kontrol altına al, yoksa rezil ve rüsvay, harap ve viran olacaksın” der.

Beyitte de belirtildiğine göre, köpürüp taşmak istidadındaki sellere set çekmekten hayırlı tedbir yoktur. Sen bu seddi çekmez, bu bendi muhkem tutmazsan, o öyle bir taşış taşar ki korkarım, cihanı harap ve rüsvay eder.

Dolayısıyla kişi vahdet sırlarını vermekte hududu aşmamalıdır. Aştığını hisseder olmalı ve kendi kendisini coşkunluktan uyandırarak aklın ölçüleri ve aklın çerçevesi içine çekmelidir. Kısaca, birlik ve aşk semalarında perdeler aşarken, arada bir duraklamak ve kendi kendini dizginlemek gerekir. Çünkü bir sel, özellikle aşk ve mestlik seli, bir defa coşup taşıtı mı artık durdurmak mümkün olmaz.¹⁷³

13. İLÂHÎ Lütfun da Kahrın da Hoş Olması

Tasavvufî eğitim, kişinin bayağı arzularından, bir takım açmaz ve takıntılarından, seküler yönelişlerinden kişiyi kurtaran, özgülleşme ve kendini gerçekleştirme çabasıdır. Ten

¹⁷³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 245.

kavgasından geçip ruh atlasına bürünmeyi öncüler. Benimse-
nen riyâzet, mücâhede, halvet, çile ve erbain usulleri ile sâlikin
ruh dünyasını aydınlatmaya, gönlünü saflaştırmaya ve nefsini
tezkiyeye önem verir. Bağ budama mevsiminde meyve ağaç-
ları zamanında ve gereğince budanmadığı zaman nasıl yeterli
ürün alınmazsa, insanın da nefsânî arzuları dizginlenmez ve
budanmazsa verimsizleşmeye ve kurumaya yüz tutar. Hatta
şu da bir gerçek ki aslında hazineler, viranelerde saklıdır. Vi-
ran olmadan mamur hale gelinemez. Güzelliklerin inşası için
sakat imarların yıkılıp yeniden bina edilmesi gerekmektedir.
Viran olmaktan korkmamak lazım. Zira kendisini inşa ede-
bilenler, kısa zamanda daha sağlam yapıklı hale geleceklerdir.
Mevlânâ'nın ifadesiyle:

1744. Bende viran olmak tasası var sanma. Zira viranelerde
sultanların hazinesi bulunur.

Bir önceki beyitte “vahdet seli cereyan etmesin, aksi tak-
dirde önüne geleni alır götürür, götürmediğini de yıkar, perişan
kılar” demişti. Bu beyitte ise bu yıkıntının şu mevhum varlıkta
gerçekleştiği sürece bir ehemmiyetinin olmadığını beyan eder.
Mevhum varlığın harap edilmesi ile oluşan viranede sultanlara
has hazinenin zuhur edeceğini söyler. Elde edilen hazine ve hazi-
nede saklı mücevherler, yıkılamı telafi edecektir.¹⁷⁴

Viranelerde hazine bulunduğu gibi, Rabbanî aşktan, haki-
katleri ortaya çıkarmaktan viran olacak kalb içinde de akla ve
hayale gelmez mânevî hazineler ortaya çıkacaktır.

Geçici hevesleri terk edip sonsuzluk beklentisi içerisinde
olanlar her an Rabbi ile hoşnut olurlar. Takip eden beyitlerde,
mevhum varlıklarından geçip Sonsuz Varlık'a gönül verenlerin,
O'nun lütfunu da kahrını da bir görecekları ve Rablerinden hoş-
nut kalacakları dile getirilmektedir:

¹⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 881.

1745. Allah aşkının deryasına batmış olan kişi, daha fazla batmak ister. Can denizinin dalgası gibi alt üst olmayı diler.
1746. Aşk denizinin altı mı daha hoştur? Yoksa üstü mü? Sevgilinin oku mu daha güzeldir? Kalkanı mı?
1747. Ey gönül, eğer sen neşeyi belâdan ayırt edersen, vesvese tarafından paramparça edilirsin.
1748. Murada ermekte, şükür tadı bile olsa, murada erişmemek sevgilinin muradı olunca, vazgeç murattan.

Bu beyitlerde aşk ve fenâ hâli birlikte anlatılmaktadır. Allah'ın nihayeti olmadığı gibi O'nun kurbiyetine de sınır yoktur. Hakk'a yakın olma şerefine erenler, o kurbiyetin artmasını isterler. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle niyaz etmiştir:

“*Allahım, sana olan hayretimi artır!*”

Mevlânâ burada insanın bilinçaltını ifade etmek için gark-ı Hak ve mevc-i bahr-ı can tabirini kullanmaktadır. Gark-ı Hak, yani Allah'ın müstağrakı olan kişi vahdet deryasına daha fazla dalmak ister. Mevc-i bahr-ı can, yani can denizinin dalgası ise alt-üst olup dalgalanmak ister. Fena ve istiğrak halindeyken kişinin tenyizi kaybolur. İşin aslına bakacak olursak, bu temyiz o durumdaki kişi için hiçbir ehemmiyeti yoktur. Bu halde iken kişi, denizin altı mı üstü mü, ok mu siper mi daha güzeldir bunu ayırt edemez. İlâhî aşka gark olmuş kişi cemal ve celâl veya bunların eseri olan lütuf ve kahrı ayırt edemez. İkisini de aynı iştiyak ile karşılar ve kucaklar. Bu gerçeğe işaretle Aziz Mahmut Hüdâyî şöyle seslenir:

*Hoştur bana senden gelen,
Ya gonca gül, yâhud diken,
Ya hil'at ü yâhud kefen
Lütfun da hoş, kahrın da hoş.*

Gerçek âşıklar, Sevgili'ye duydukları güçlü sevda ile kanlı

gözyaşı dökerler. Sevdikleri ile hoşnut ve kıymetlerini o seviye paralel olarak düşünürler. O'nun yolunda tereddüt etmeden ve geciktirmeden canı da cihamı da feda ederler. Canı feda ettikçe hayat bulurlar.

Gerçek âşık, kendi muradını sevgilinin muradına feda edenidir. Sevgilinin muradı her ne ise onu, kendi muradı edinendir. Çünkü aşk yolcusu için murat; bir varlık alametidir. Gerçek âşıkların muradı, ilâhî iradedden ibarettir. Allah'ın iradesine razı olmayıp da başka arzulara koyulmak, olgunluğun değil noksanlığın göstergesidir.¹⁷⁵

14. İlâhî Aşkın Bedeli

Vahdet sırrına eren, hakikat şarabını içmek için kendi mevhum varlığından vazgeçenler, nefsânî arzularını giderip ilâhî sevdaya bende olanlar, ilâhî tecellinin nelere kadir olduğunu da ayan beyan görürler. İlâhî tecelli ile aklın nasıl çaresiz kaldığını anlarlar. Şöyle ki:

1749. *Sevgilinin her yıldızı yüzlerce hilalin kan bahasıdır.
Bütün âlemin kanını dökmek ona helâldir.*

Beyte göre, o büyük sevgilinin her tecelli zerresi, bir yıldız gibi parlar. Bu tecellide her yıldız, kan döken yüz hilal değerindedir. Yıldız gibi görünse bile Hakk'ın bir tecellisi yansıyacak olursa, hilal ve dolunay gibi olan tüm akıllar, sönmeye ve batmaya başlar. İlâhî tecelliler akılların idrak ışığını sönmük bırakır.

Çünkü akıl, ancak ma'kûlâtı, yani akıl erebilen şeyleri ihata eder. Allah'ın tecellisi ise Allah'ın kendisi gibi ihata edilemez ve akıllarla idrak olunamaz. O tecellinin zuhurunda akıl da onun sahibi olan mevhum varlık da şaşkına döner ve çaresiz kalır. Bununla beraber yine o tecelli, o çaresiz aklın ve mevhum

¹⁷⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 881-882.

varlığın yegane bahası ve diyeti konumundadır. Bunun gibi bütün âlemin kanını dökmek ve onu ademe götürmek, Allah için helâldir. Çünkü mülkün maliki O'dur. Evreni yoktan var ettiği zaman, nasıl kimsenin itiraz hakkı olmadıysa, yok ettiği vakit de kimsenin itiraz hakkı olamaz. Çünkü mâlikü'l-mülk O'dur. Her ne dilerse onu yapar. İsterse bir anda âlemi harap eder.¹⁷⁶

O halde ilâhî aşkın bedeli nedir? Mevlânâ sorunun cevabını şu ifadeleri ile dile getirir:

1750. *Kanımızın bahası bize nimet mercii oldu. Bu yüzden can feda etmeye koştuk.*

1751. *Ey dost, âşıkların hayatı ölmektedir. Gönül vermeyince, sen gönül bulamazsın.*

Bu beyitlere göre, ilâhî aşkın bedeli, can feda etmektir. Fakat bu rasgele bir kan döküş değil, cana can katan; kısaca ebedi hayata götüren bir öldürüştür. Allah âşıkları, ilâhî aşkları yolunda ölür ve dökülen kanlarına karşılık da mükafatların en büyüğü olan ilâhî güzelliği görürler.

Şairin dediği gibi,

*Cânını cânâne vermektir kemâli âşık ın,
Vermeyen cân i tiraf etmek gerek noksânına.*

Fuzûlî ise şöyle seslenir:

*Âşık oldur kim kılur cânın fedâ cânânına
Meyl-i cânân etmesin hem kim ki kıymaz cânına.*

*Aşk derdinin devâsı kabil-i dermân değil
Terk-i cân derler bu derdın mûteber dermenına.*

Âyet-i kerimede bu gerçek şu şekilde dile getirilmektedir:

“*Sevdiğiniz*” لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

¹⁷⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 883.

şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça «iyi» ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.”¹⁷⁷

Allah’ı seven kimsenin kalbinde Allah’tan başkası kalmamalıdır. Şairin ifadesiyle;

*Sür çıkar hâtırdan ağyârı, tecelli ede Hak;
Pâdişah konmaz saraya hâne mâ'mûr olmadan.*

O halde bize düşen görev kalbimizden Allah’tan gayrı tüm duyguları söküp çıkarmaktır. Kalbimizdeki ayrıık otları temizlerirse o zaman ilâhî tecellilere mazhar olacağız. Zira saray mâmur olmadan padişahın oraya konuk olması beklenemez.

İnsanın kalbi yegâne olduğu gibi kalbindeki duygular da yegâne olmalıdır. Emsalsiz sevdaya ve benzersiz bir sevgili olan Allah’a kavuşan gönlün sahibi, sevgilisinin katili olur. İlâhî mak-tulün diyeti Allah’tır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de;

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
“Al-lah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolun-da savaşır, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah’tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O’nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.”¹⁷⁸

Nefis ile mücâhede, düşmana karşı cihat gibidir. Hatta daha şiddetlidir. Hadis-i şerifte belirtildiği üzere, insanın şiddetli düş-manı, içerisindeki nefsidir. Büyüklerden birisi bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

“Gazi, şehadet yolunda ve harp meydanında koşmaktadır.

¹⁷⁷ Âl-i İmran, 3/92.

¹⁷⁸ Tevbe, 9/111.

Fakat aşk şehidinin kendisinden efdal bulunduğundan gafildir. Sevap cihetiyle bu, ona nasıl benzer ki birini düşman, öbürünü dost öldürmüştür.”

Özetle dost, sevdiğini ya maddeten muharebede ya da mânen mücâhedede öldürür ve ona en büyük mükafatı verir. O mükafat ise likâ-yı Rabbânîdir. Zira Allah kendi maktullerinin diyetidir. Mevlânâ da bir diyetimizi bulduk ve can vermeye koştuk, demektedir. Erenler bu diyete nail olmak için tekrar tekrar ölmek isterler ve;

*Bin can olaydı kâş men-i dilşikestede,
Tâ her biriyle bir gez olaydım fedâ sana.*

derler.

Bundan dolayı Hallâc-ı Mansûr da; “*Ey benim güvenilir dostlarım, beni öldürün ki hayatım katlimdedir.*” demiştir.

Aşkta hayat, vuslattan ibarettir. Öyle ise likâ ve vuslat, ölümle mümkündür. Çünkü الموت لقاء الله “Ölmek Allah’a kavuşmaktır.” buyurulmuştur. Diğer yandan, ârifler lisanında gönül, hakikat-i insaniyyeden ibarettir. Yoksa vücutta kan pompalayan bir organ demek değildir. İşte o gönlü, yani insanlık hakikatini bulmak için kalbi de kalbin bulunduğu teni de hatta hayatı ve ruhu da sahibine vermek ve;

*Gönlüm de senin, can da senin, ten de senindir;
Nem varsa hepsi senin, ben de senindir.*

demek icap eder.

Ömer İbnü'l-Fârız der ki:

“*Erbâbı arasında muhabbetin şartı budur. Bir tâibe, bu şartı yerine getirmiş, Mâşûk-ı Ezelî de ahd ve va'dine vefakâr olmuştur.*”¹⁷⁹

¹⁷⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. III, s. 884-885.

Mevlânâ'nın bir özelliği de bir takım iddia sahiplerine yönelik tepkisini kendi şahsı ile yansıtması ve ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri, kendi şahsına isnat etmesidir. Bu anlayış, onun benimsediği üslûb-ı hakîm prensibi gereğidir. Bu üslûp gereğince gönül erbabı, “Şöyle veya böyle yapıyorsunuz, bunu öyle yapmalısınız” diyecek yerde, “Şöyle veya böyle yapıyorum, yapmamalıyım” şeklinde kusuru kendi nefislerine isnat ederler. Bundan maksat- sa, muhatabı kırmamak ve nasihat edilen kişileri incitmemektir.¹⁸⁰ Bu ifade tarzı Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde beyan edilmektedir:

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
*“Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Hâlbuki, hepiniz O’na döndürüleceksiniz.”*¹⁸¹

15. İçimizdeki Potansiyelin Farkında Olamayışımız

Kur’ân’ın bu ifade tarzını kendine şiar edinen Mevlânâ, istiğrak ve fenâ hâlinin gereklerine uymamayı kendi şahsında bizlere şu şekilde hatırlatmaktadır:

1752. *Ben rızasını istedim. Sevgiliyse istiğna rengini bahane etti.*
1753. *Dedim: ‘Akıl ve can hayretle gark oldu.’ ‘Var git, bana efsane okuma’ dedi.*
1754. *Ben: Senin düşüncen nedir? Sevgiliyi gözün nasıl gördü? Bilmiyorum.*

Çünkü Hakk’ın varlığı karşısında kendisine varlık atfeden, fenâyâ erişmiş sayılmaz. Allah’ın ivazsız ve garazsız olarak sevilmesi esastır. Lütuf da olsa kahır da olsa ilâhî tecellilerin her cinsine teslimiyet gösterilmesi esastır. Bu gerçeği ifade sadedinde, Allah’ın veli kullarından bir zât;

¹⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 887.

¹⁸¹ Yasin, 36/22.

Bir başka sözünde Mevlânâ, bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir: “*Biz dilencilikten ve niyazdan kurtulduk; ayak vurarak naz tarafına geldik.*”¹⁸⁴

Önce kendi aciziyetini beyan eden Mevlânâ, daha sonra hakikatten uzaklaşan zümrelere tepkisini oraya koymaktadır. İnsanlığın kendi içindeki potansiyelin farkına varamayışını şu sözleri ile dile getirmektedir:

1755. *Ey alçak ve ağırcanlı! Onu hor görüyorsun. Galiba çok ucuz değere aldın.*

1756. *Bir şeyi ucuz alan ucuza verir. Çocuklar, inciyi soğumun ekmeğe değiştir.*

Beyitlerde geçen ağırcanlı olmak tabiri, ruhun sakil kalması, şevk ve hareketin bulunmamasıdır. Nefsi ve cismânî hazları, gerçek sevgilinin uğruna feda etmeye değer görmemektir.

Onu hor görmek ise emrini horlamak, şer’î tekliflere karşı itiraz etmek ve şer’î emirlerin yerine getirilmesinde ağır davranmaktır. Allah (c.c.) münafıkları şu şekilde tarif etmektedir:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَاءُونَ
 لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا
 “Şüphesiz münafıklar Allah’a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalırlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.”¹⁸⁵

Buna göre, Allah’ın emir ve nehiyelerine karşı ağır davranmak, nifak alâmetidir. Dinin hakikatlerini hakkıyla aramış olanlar, o yolda zahmet ve meşakkate katlanmış bulunanlar, dinin kadr u kıymetini gereğince bilenler ve çok yüksek derecelere yükselenlerdir.

İçimizdeki potansiyeli ucuza almak ise din ve irfanı tetkik ve

¹⁸⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 526-527.

¹⁸⁵ Nisa, 4/142.

mücâhede ile değil de anadan-babadan görmek, mirasyedi zihniyetinde edinmektir. Makbul olan dindarlık; araştırma, inceleme, soruşturma ve tam kanaatle elde edilen imandır. Taklide dayalı imanın bir kıymet-i harbiyesi yoktur.¹⁸⁶ Bizzat yaşayarak ve o uğurda alın teri dökerek kazanılan değerler ise bir inci kıymetindedir. İçselleştirilmeyen değerler bir inci mesabesinde olmadığı için, çocukların inciye somuna değişmesi gibi çabuk kaybedilir. Bu metafordaki inci, insanın içinde bulunan ve Rabbi'nden ödünç aldığı Rabbânî potansiyeli ifade ederken, somun ise bu potansiyeli feda ettiğimiz ve ona göre değersiz olan dünya nimetlerini sembolize etmektedir.

16. Aşkî İfade Sorunu

Önceki beş beyitte hakikat yolunun yolcuları sayılan sâliklerin başlangıçtaki hâlleri, temennileri ve isteklerini anlatan Mevlânâ şimdi de bütün kirlerden temizlenmiş, şiddetli bir aşka tutuşmuş, aşk ve muhabbet deryasına dalmış kişinin hâline tercüman olmaktadır.¹⁸⁷

1757. Ben, öyle bir aşka tutulmuşum, batmışım ki, benden önce gelenlerin aşkları da benden sonra geleceklerin aşkları da hepsi, benim aşkıma dalmış batmış gitmiştir.

Bu beyit Mevlânâ'nın aşktaki kemâlini göstermektedir. Onun aşktaki yüceliğini anlamak için Mevlânâ olmak gerektiğini şair şu şekilde dile getirmektedir:

*Her velînin bir cihetten rütbe-i ulyâsı var,
Hepsinin aşk içre lâkin şâhı, mevlânâsı var;
Öyle bir sultân-ı vahdet, şehriyâr-ı aşk kim,
Hilkatinde lafz-ı aşkın rûşenâ ma'nâsı var.*

¹⁸⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 887.

¹⁸⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 575.

Şiirde de beyan olunduğu üzere Allah'ın veli kullarından her biri ayrı bir imtiyaza sahiptir. Bu meziyetler, onlardan her birinin ayrı bir ilâhî tecelliye daha fazla mazhar olmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Abdülkâdir-i Geylânî tasarrufat-ı kevniyede, İbnü'l-Arabî mânevî ilimlerde, Mevlânâ da aşk-ı ilâhîde mümtazdır.¹⁸⁸

Takip eden beyitlerde Mevlânâ, aşkı anlatmada sözün yeter-sizliğine ve ifadenin sınırlı oluşuna dikkat çekmektedir:

1758. *Ben aşk ın sırlarını kısaca anlattım geçtim; tam anlatmadım, açıklamadım. Açıklamış olsaydım anlayış da akıl da dil de dudak da yanardı.*

1759. *Dudak dersem kastettiğim sahil; hayır dersem maksadım ancak, evettir.*

Ayrıca burada âşıkâ ait ifadelerin paradoks bir görünüm arz ettiğine dikkat çekilmektedir. Burada leb, aşk deryasının (leb-i derya) bir kenarına işaret etmektedir. ل deyinince لا'nın murat edildiği söylenmektedir. لا الله الا الله kelime-i tevhidinde ل deyinince لا'yı da söylemiş oluruz. Yani sözle işaret edilen, aşkın hakikatinin kendisi değil, aşk deryasına yapılan işaretidir. Bu yönüyle söz, yaşanan bu aşk halinin küçük ama diğerleri için çok önemli bir işaretidir.

Ebû Hureyre (r.a.)'ın şu tespitite bulunduğu aktarılmaktadır: “Ben, Resulullah (s.a.s.)’den iki çeşit ilim aldım. Birini sundum, diğerini gizledim. Eğer onu açıklayacak olsaydım o ilmin hakikatine tahammül edilmezdi de boğazım kesilirdi.” Çünkü:

Esrâr-ı ilâhî bu küçük akla gerekmez,

Zirâ bu terâzi o kadar sikleti çekmez.

Bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurulmaktadır: “Hikmeti eh-linden esirgemeyiniz, onlara zulmetmiş olursunuz.”

¹⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 888.

Hak dostlarının sözleri de hikmet kâbilinden sözlerdir. O hikmetlere ehil olmayanlara bunlardan bahsetmemek, o hikmetlere lâıyk olanları da mahrum etmemek esastır. Tasavvuf erbabı, mânâ erlerinin sözlerini aralarında bir takım rumuz ve işaretlerle aktarmışlardır. Onların bu sembolik konuşmalarını ise leb demeden leblebiyi anlayanlar idrak etmişlerdir. Anlamayanlar ise sadece lafızlara takılıp kalmışlardır. İşte bu gerçekten hareketle tasavvuf terimleri belirlenmiş ve tasavvuf erbabına özel bir dil ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹

Bu minvalde Mevlânâ, bir gerçeğe dikkat çeker. O da âşığın zıtları cami bir kişiliğe sahip oluşudur. Ona göre âşık iç dünyasında hissettiği mânevî neşe ve safayı yüzünde yansıtmaz. İç dünyasındaki seyelânla dış vechindeki sükunet adeta birbirinin zıddıdır.

1760. İçimde duyduğum mânevî zevkten, tatlılıktan ötürü, yüzümü ekşitmiş, oturmuşum. Söylenecek sözlerin çokluğu yüzünden de susmuş kalmışım.
1761. Böylece, yüzümüzü ekşitmemiz perde olsun da mânevî zevkimiz, tatlılığımız, iki cihandan gizli kalsın.
1762. Her kulağın duymaması için, ledün sırlarına âit sözlerden yüzde birini söyleyeceğim.

Bir şeyde haddi aşınca onun ters etkisi görülür. Örneğin aşırı sıcak yakarken, aşırı soğuk yanık etkisi gösterir. Güneşin yazın yakması gibi kışın dağ soğuğu da insanı yakıp bronzlaştırır ve karartır. Keskin sirkenin ağzı yakması gibi, aşırı tatlı bir şey de kişinin ağzını yakar.

Câmiu'l-ezdâd olan insanın sükûtu ya söyleyecek bir şeyi olmadığından ya da söyleyecek çok sözünün olduğundandır. Kişi meseleyi bilmeyenlere hangi birini anlatayım diyerek çoğu

¹⁸⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 889.

zaman konuşmaktan vazgeçer. Mevlânâ, hissettiği aşk hâlinin kendisinde ifade kıtlığı ve anlam enginliği arasında böylesi uçurum meydana getirdiğini belirtir. O nedenle sükut ettiğini söyler.

Sükûtunun bir diğer nedeni ise bu eşsiz hakikatin işaretçisi ve emaresi olan değerli sözleri ehli olmayanlardan gizlemek istemesidir. Dolayısıyla sır-ı ledünden ancak yüzde birini söylediğini belirtir.

O halde Mevlânâ'nın hissettiği aşkın feryadı volkanın lavı ve okyanusun damlası mesabesindedir.

Y E D İ N C İ B Ö L Ü M

Gönül Deryasından Saçılan Gözyaşı Cevheri

Gönül Deryasından Saçılan Gözyaşı Cevheri

Mevlânâ, önceki bölümde ilâhî sırları sıradan isimlere açıklamaktan kaçınmış, hâlini ağıyardan gizlemişti. Onun bu tavrı kıskançlık ve gayretten kaynaklandığı için, burada gayrete dair hakikatleri açıklamaya çalışır. Konu le ilgili Senâî'nin şu sözünü gündeme getirir: “*Küfür olsun, iman olsun, seni yoldan alıkoyan, geri bırakan her şey birdir. Aralarında fark yoktur. Seni dost tan uzaklaştıran ister çirkin olsun, ister güzel; ikisi de birdir.*”

Senâî'nin sözünde küfrün kişiyi yolda bıraktığını anlıyoruz da imanın insanı yolda bırakmasını nasıl algılamalıyız?

İmanın yolda bırakması ifadesi ile Hakîm Senâî, yalnız dili ile Müslüman'ım diyen, fakat gönlü Müslüman olmayan kişileri kastetmektedir. Bir insan Müslüman adını taşır, duymadan ve hissetmeden ibadet edebilir. Fakat Kur'ân ahlâkını yaşamayan kişinin taklidî ve sahte imanı, o kişiyi Hakk'a götürmez. Aynü'l-Kuzât-ı Hemadanî, bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

*“Mezhebi kişiyi Hakk'a ulaştırırsa o kişi, Müslüman'dır. Eğer benimsediği mezhep onu Hak'tan haberdar etmezse o yol, küfürden de beterdir. Ben beni Hakk'a götürmeyen mezhebi ateşe verir yakarım. Allah'ım, benim için mezhep Sen'in aşkıdır. Ne zamana kadar aşkıyı gönlümde gizleyeceğim? Benim arzum ne dindir ne de mezhep. Ben Sen'in yolunu, ben Sen'i istiyorum Allah'ım.”*¹⁹⁰

¹⁹⁰ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 125.

Bölüm başlığında yer alan Sa'd b. Ubâde'nin kıskançlığının delili şu âyet hakkındaki değerlendirmesidir:

“Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar. Ancak bundan sonra tövbe edip islah olanlar müstesnadır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir. Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, kendisinden cezayı kaldırır. Beşinci defa da eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler.”¹⁹¹

Son dört âyetteki uygulama, İslâm aile hukukunda “lian” terimi ile ifade edilir. Karısının zina suçu işlediğini iddia eden bir koca, eğer iddiasını ispat için dört şahit getiremezse, karı ve koca hâkim huzuruna çıkarılarak liana davet edilir. Her iki taraf da doğruluklarını bu ifadelerle beyan ederlerse, erkek iftira (kazf) cezasından, kadın da zina cezasından kurtulur ve bu şekilde evlilik bağı sona erer.

Nur suresinin 4. âyetine göre bir kadın hakkında zina isnadında bulunan kimsenin dört şahit getirmediği sözüne kulak verilemez. Hatta kendisine iftira cezası olarak seksen değnek vurulması, sonra da yapacağı şahitliklerin kabul edilmemesi emredilince Sa'd b. Ubâde; “Ben eşimi bir yabancı ile uygunsuz bir

¹⁹¹ Nur, 24/4-9.

hâlde görüp dört şahit bulmaya kalkışınca kadar, adam işini görüp savuştur. Şahit getirmesem iftira etmekle suçlanacak ve ceza göreceğim. Allah korusun böyle bir durumla karşı karşıya kalacak olursam o herifi gebertirim.” der. Onun bu sözü üzerine Peygamber Efendimiz de yukarıdaki hadisini beyan eder.

Konu ile ilgili Peygamber Efendimizin şu hadis-i şerifine de yer vermemiz yerinde olacaktır: *“Her hükümdarın bir korusu, yani içerisine girilmesini yasakladığı bir yer vardır. Haberiniz olsun ki yeryüzünde Allah’ın korusu, yani yaklaşılmasını menettiği koru, haramlarıdır.”*

Allah’ın bu hassasiyeti, Mevlânâ’nın dilinde gayretullah adını almaktadır. O bu hâlde şöyle tercüman olur:

1763. Allah’ın gayreti, cümle âlemden ileri olduğu için, bütün dünya, o yüzden kıskanç oldu.

Gayret kelimesi üç anlama gelmektedir:

1. Olması gerektiği gibi yorulmadan ve bıkmadan çalışmaktır.

2. Kendini ve başkalarını kötülüklerden korumaktır.

3. Kendine ait olan şeyi rızası olmadan veya meşru olmayacak şekilde başka birinin eline geçmesine izin vermemektir.¹⁹²

“Gayur” sözcüğü ile “kıskanç” sözcükleri birbirlerinin tamı tamına dengi değildir. Belki tarihin bir döneminde, gayret kelimesi kıskançlık ile tercüme edilmiştir. Ama bugün gayret kelimesinin yüklediği anlamla, hadiste kastedilen anlam arasında hemen hemen hiç ilgi kalmamıştır. Burada söz konusu olan, sakınganlık/korunganlıktır. Yani, gayur olan kimsenin, gerek kendisine ve gerekse çevresine ait kıymetlerin muhafazası için kanatlarını germesi ve onları hıfz ve himayesi altında tutmağa çaba göstermesidir. Kıskançlık ayrı bir şeydir. Orada haset ve başka düşük

¹⁹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 577.

huylar da söz konusudur. “Gayretullaha dokundu/dokunur” atasözümüz, bize gayreti çok iyi anlatmaktadır. Bir hatalı davranışımız olmuşsa, Allah’a karşı edep dışı ve kulluğa yakışmayan bir davranış içine girmişsek, bunca nimete karşı, böyle davranışımız ve edepsizliğimiz eğer bir de böyle mânevî ve hassas bir noktaya ters düşmüşse, işte ilâhî gayret bizi çarptı demektir.¹⁹³

1. İmanın Ötesi ve Mistik Tecrübe

Sahip olduklarımızın kıymeti arttıkça onlara karşı gösterilecek dikkat de o denli artacaktır. İnsan hayatının korunması için malından fedakârlık yaparken, ırz ve namusunu korumak için canından bile vazgeçer. Yani hayatını kurtarmak için hayatını ırz ve namusuna hâlel getiremez. Kıskançlığın insanlık gereği oluşu, Peygamber Efendimizin; “*Ben Sa’d’dan daha fazla kıskancım*” sözü ile dile getirilmiştir. Kıskançlık yaratışın hamurunda mevcuttur. Her ruh, iyilikleri, faziletleri ve güzellikleri onları yok edicilerden kıskanabildiği ölçüde yüksektir.¹⁹⁴

Şer’î şerif nazarında cinsel ilişki muhsan ve gayr-i muhsan olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Nikah yoluyla cinsel arzularını tatmin edenlere, nikahla kendilerini zinaya düşmekten koruyanlara muhsan adı verilir. Nikah yolu dışında şehvetine mağlup olup gayr-i meşru ilişkide bulunanlara gayr-ı muhsan denilir.¹⁹⁵

Allah’ın gayur oluşu, evrende gerçekleşen her şeyin sahibi olmasını sağlar. Evrende her şey varlığını O’na borçludur. O âdeta evrenin canı ve ruhu mesabesindedir. Âlem ise O’nun güzel isimlerinin sureti konumundadır. Zira Zât-ı ilâhiyyeden neşet eden esma ve sıfatlar âyân-ı sâbiteyi, âyân-ı sâbitenin tecellisi de suretler âlemini vücuda getirmiştir. Görebilenler ve idrak edenler

¹⁹³ Koçkuzu, *Mesnevi’de Hz. Peygamber*, s. 97.

¹⁹⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 250.

¹⁹⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. III, s. 893.

için O'ndan başka varlık yoktur. Mevlânâ bizleri, böylesi bir inanca ermeye, taklidî bir iman düzeyinden tahkikî iman mertebesine yükseltecek tasavvufî bir tecrübeye davet etmektedir:

1764. Allah can gibidir, dünya da sanki bedendir; beden iyiyi de kötüyü de candan alır.

1765. Can namazının mihrabı, Vahdet-i Mutlaka olan ve hakikatlerin hakikatini kalp gözü ile gören bir kişinin zahirî ve taklidî iman tarafına gitmesi bir kusur sayılır.

Bedenimiz, iyi ve kötüyü, hareket ve sükûnu ruhumuzdan aldığı gibi, âlem de her türlü tesir ve müdahaleyi Hakk'ın iradesinden alır. Çünkü âlem, İlâhî iradenin mazharıdır. Her yerde ve her şeyde zahir ve mutasarrıf olan Hak'tır. Dolayısıyla halktaki gayretin ilâhî gayretin eseri olması zorunludur.¹⁹⁶

Bu beyitte ruh-beden ilişki ile Allah ve evren arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu yaklaşımla aslında, kudsî hadiste belirtilen Allah'ın Adem'i kendi sureti üzere yaratması da izah edilmektedir.

Beden, iyilik ve kötülüğü ruhtan aldığı gibi, güneş de her şeyi Allah'ın nurundan alır. Allah'ı cihanın canı olarak görenler için artık cihan, yeni bir mihrap olmuştur. Böylece kâmil insan, tüm kâinatı Allah'ın nuru ile kucaklar. Bu aşamada iman-küfür ikileminden vazgeçer.

İman-küfür ikileminden geçen insan-ı kâmilin bu deneyimini anlaşılır kılmak için Mevlânâ, Kâbe gerçeğine dikkat çeker. Her şeyden önce iman gaybî bir olaydır. İyan ve şühûd mertebesinde imanın hükmü yoktur. Gaybî iman şek ve şüpheden uzak değildir.

Örneğin hacca gitmemiş, Mekke ve Medine'yi görmemiş bir mümin, gidip görmediği halde o mübarek beldelerin varlığına

¹⁹⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 894.

inanır. Bu inanç, gaybî bir imandır. Gidip gördükten sonra eski inanmasının hükmü kalmaz. Gördükleri üzerine ilmi değişir, gördüklerinin işittiklerinden daha öte gerçekler olduğunu anlar. Bu da şühûd mertebesi mesabesindedir.

الصلاة ميراج المؤمن hadisi gereğince namaz, inananların miracıdır. Çünkü الله اكبر deyip ilâhî huzura durulur. Namaz müminin miracı olmakla beraber, namazdan namaza, miraçtan miraca fark vardır. Kimileri namaza durunca mihrabı veya duvarı görürler. Fakat hakikat erleri الله اكبر deyince Kâbe'yi idrak ederler. “*Allah namaz kılanların kiblesindedir.*” hadisinin gerçek anlamına vakıf olurlar. Mevlânâ bir rubaisinde bu gerçeğe işaretle şöyle der: “*Mihrabı, dostun cemali olanın yüz türlü namazı, rükû'u ve secdesi vardır.*”

Mevlânâ, ele aldığımız beyitte ilâhî zâtı mihrap edinmiş olanlar, bizim “*Allah, âlemin canıdır, cihan ise O'na nispetle beden gibidir*” sözümüzü anlar, demektedir. Böylesi bir imana sahip olanların olayları, sebeplere değil müsebbübü'l-esbâba atfettiklerine işaret etmektedir. Hakikat erenleri, Hakk'ı eserlerinde değil, kendi gerçek varlığı ve güzelliğinde görme derecesine ulaşanlardır. Bunun için gayba iman geride bırakılan bir mertebedir.¹⁹⁷

İmanın temellendirilmesi için delil ve hüccet edinmek gerekir. Fakat görülen ve ortada olan bir şeyin ispatına kalkışmak gülünç olur.

Hakikat ehli nazarında Hakk'ın âlemin canı, âlemin de Hak tecelligâhı olduğu, gerçeği görülen ve fark edilen bir durumdur. Onlar için kelamcılar ve zahir ulemasının ortaya serdettikleri aklî delillerin bir gereği yoktur. Onlar imana dair delillerle meşgul olmayı ayıp ve âr edinirler. Onlar delilleri inananları taklidî imandan tahkîkî imana yükseltmek için dile getirirler.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 895.

¹⁹⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 532.

Bu beyitlerde imanın ötesine dikkat çekilmektedir. Mevlânâ bizden dinî tecrübelerimizi derinleşmemizi ve zirveleştirmemizi istemektedir. İmanını zirveleştiren ve payidar kılan insan-ı kâmiller, kendi sınırlı benliklerinden tümüyle sıyrılmışlar ve kâinata artık ilâhî nurla bakmışlardır. Allah, nasıl kâfir-mümin herkesin rızkını veriyorsa kâmil şahsiyetler de artık bu aşamada iman ve küfrü aşmışlardır.

Bu değerlendirme ile Mevlânâ, bizleri Allah'ın veçhini mihrap edinmeye davet etmektedir. Yani imanımızı daha üst bir konuma yükseltmeye çağırmaktadır. Yoksa Mevlânâ'nın bu ifadelerinden, mutlak olarak imanın değersizliği gibi bir sonuç çıkarılamaz. Öğretileri ve yaşamı bir bütün olarak düşünüldüğünde zaten böylesi bir çıkarım, asla mümkün değildir. O, bizden imanımızı taklitten tahkike götürmemizi, "ayne'l-yakîn" makamına ulaşmamızı ve mutlu kişiler hâline gelmemizi istemektedir. Bu duygunun tercümanı olmak sadedinde erbâb-ı kelâm der ki:

"Erbâb-ı yakîn delile muhtaç olmaz."

"Sükkân-ı Haram kâblenümâyı neyler."¹⁹⁹

İman ve küfrü bir bütün olarak algılayanlar, zirve bir deneyim yaşayanlar ve üst makama sahip olanlar için iman ve küfrün işlevini yitirdiğinden bahseden Mevlânâ, şu beyitlerde artık konu ile ilgili örnekler verir:

1766. Padişahın elbiseçisi olan kimsenin padişah için ticarete kalkması hüsrandır.
1767. Sultan ile beraber oturanın sultan kapısında oturması onun değerini alçaltır.
1768. Bir kimse için padişahın elini öpmek mümkünken ayağını öpmeyi tercih etmesi günahdır.
1769. Gerçi ayağa baş koymak da bir hürmettir, ama el öpmeye nazaran o bir zillettir.

¹⁹⁹ Koçkuzu, *Mesnevi'de Hz. Peygamber*, s. 97.

Allah'ı cihanın camı olarak bilenleri, “Ebrârın hasenâtı mukarrebûnun seyyiâtıdır” ilkesi kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla gayb-ı mutlak ve hakikatu'l-hakayık olan Allah'a teveccüh edenlerin o mertebeden alınıp gayba iman derecesine indirilmeleri, onlar için haksızlık, eksiklik ve üst seviyeden alt seviyeye indirilmektir. Ancak sıradan bir Müslüman için gayba iman önemli bir iman ilkesidir. Ancak evrenin her zerresinde Allah'ın nurunu hisseden kâmil şahsiyetlerin imanı gayba değil ilâhî nurun aynına olmuştur. Burada Kâbe'yi bizzat gören ile onun cihetine yönelen örneği tekrar hatırlanmalıdır. En yüce makam padişahlık olduğu için Mevlânâ, burada padişahlık makamını örnek vermektedir. O dönemde herkes kendi konumuna göre padişahla irtibat içerisinde olmaktaydı. Kimi şahsiyetler padişahın eteğini öperken, kimi isimler de ayağını veya elini öpüyordu. Bir zamanlar padişahın huzurunda otururken saray kapısında durmaya mecbur edilenler, bir zamanlar padişahın elini öperken ayağına kapanma mertebesine düşenler, acınacak bir hâle gelmişlerdir. Bu durum hemcinsleri veya alt seviyedekilere göre değerlendirilecek olursa yine bir nimettir. Ancak kendisinden üst makamlara göre kıyaslandığında aşağı bir mertebedir. Böylesi bir kâmil kişi, yüzünü artık esbâbdan müsebbibe çevirir. O, yalnız Allah'ı düşünür.²⁰⁰

Allah başka şeylerin kendisine tercih edilmesine kesinlikle müsamaha etmez. Allah'ın kıskançlığı esastır. Sevenlerinin kendisini ihmal etmesini istemez. Zira;

- 1770.** Şâha yakın olanın zilleti tercihi, onun kıskançlığına sebep olur.
- 1771.** Hak'ın kıskançlığı buğday, halkın gayreti ise harmandaki saman gibidir.

²⁰⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 896-897.

1772. Allah, kendisinden başkasına gönül verenleri, bilhas-
sa dünya sevgisine kapılanları kıskanır. Kıskançlık
O'nun şanındandır. Bu sebeple kıskançlıkların aslı
Allah'tandır. Bütün insanların kıskançlığı Allah'ın
kıskançlığının bir cüz'üdür.

Zira bir sultanın kendi güzelliğini gören kimse için, bu gü-
zelliğin aslını bırakıp onun resmine bakması dalalettir. Sultan da
buna razı olmaz. İşte bu durumu kıskanır. Harmanda buğday
asıl, saman teferruat olduğu gibi, kıskanmada da Hakk'ın gay-
reti asıl, insanınkı teferruatır.

Kâinatın sahibi olan Hz. Allah, ilâhî iltifatlara nâil olanların
başka şeylerle meşguliyetini çekemez. Nitekim âyet-i kerimede
Rabbimiz bizlere şu tembihte bulunur:

“وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلُمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ”
*Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez.*²⁰¹

Âyette belirtilen inâbe, her şeyden umudu kesip Allah'a
yönelmektir. Allah bizden kendisini sevmemizi, O'ndan baş-
kasına bakmamamızı, kalbimizde ağyara karşı herhangi bir
meylin olmamasını emretmektedir. Çünkü Allah, Gayûr, yani
kıskançtır.²⁰²

Bu beyitlerde Mevlânâ, hakikat yolunun yolcusu olan
sâlikleri tekrar tekrar uyarmaktadır. Onlardan akıl ve fikirlerini
sürekli olarak Rabbanî buyruklara hasretmelerini istemektedir.
İlâhî buyrukları hakkıyla kabul ve icra etmelerini, ruhen ve be-
denen kuvvet ve terakki kazanmalarını, sonsuz nimetlere erme-
lerini dilemektedir.²⁰³

²⁰¹ Zümer, 39/54.

²⁰² Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 898.

²⁰³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 579.

2. Celâl ve Cemal Tecellisi

İlâhî rahmeti celbetmenin yolu rahmete susamaktan geçer. İlâhî güzelliğe kavuşmak o güzelliğe hasret kalmaya bağlıdır. Sevgilinin cefasına tahammül seyri Mevlânâ'nın dilinde şöylesi bir yankı bulmaktadır:

1773. Bu vahdet ve gayret sırrını anlatmayı bırakayım da, on değişik tecellide bulunan güzelin cefasından şikâyet edeyim.
1774. Feryat edeyim, inleyeyim; çünkü âşıkların iniltisi O'nun hoşuna gider. Hatta iki dünyada da ona feryat gerektir, gam gerektir.
1775. O'nun ayrılık destanından, O'ndan ayrı düşmenin ısırtılarından acı acı nasıl feryat etmeyeyim, yanıp yakılmayayım? Ne yazık ki, ben, O'nun aşkıyla mest olmuş kendilerinden geçmiş olanların arasında da değilim.

Hakiki dostun, “niğâr/güzel yüzlü sevgili” tabiri ile ifade edilmesi, Hakk'ın noksansız güzelliğini dile getirmek içindir.

“On gönüllü” şeklindeki sıfatla ise birbirinden farklı tecelliler ifade edilmektedir. Bundan sonraki 41 beyit mahbub-ı hakiki/hakiki sevgiliye dairdir.

Mutlak Güzel'in değişen tecellileri ibaresi ile şu âyet-i kerimeye işarette bulunmaktadır:

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ
*bulunan herkés, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”*²⁰⁴

Mevlânâ bu beyti ile gayret-i ilâhîye bahsini bir tarafa bırakıp her an başka bir şekilde tecelli eden ve âşıklarımı bazen yaklaştıırıp bazen uzaklaştıran Hakk'ın değişen cilvelerinden niyaz makamında şikâyette bulunmak ister.

²⁰⁴ Rahman, 55/29.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın merhametini kazanmak için ağlayıp sızlanmak gerektiğine işarette bulunmaktadır.

Allah, daha fazla merhamete nâil olsunlar, kendisine olan yakınlıkları daha fazla artsın diye sevdiklerini belli zaman diliminde de olsa hicranda ve hasrette bırakır, acı acı ağlatır. Hicranlar içinde kavru lan âşık, ayrılık acısı ile ağlar, inler, gönülden yakarır, feryat eder. Sonunda o samimi tazarrular kabul olduğu için önceki hâlimden daha yüksek derecelere erer. İşte bu da bir mekirdir. Fakat bu, mekr-i hayırdır. Allah'ın mekri ve cefası, kullarının gönüllerine sunduğu aşkıdır. Zira Âl-i İmrân Suresinde Rabbimiz şöyle buyurur:

“وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ (Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır.”²⁰⁵

Mevlânâ, müşahede zevkine nail olamayan gafillere seslenerek, kurbiyet şerefine nail olmak için aman kapısına başvurmalarını, ağlayıp inlemelerini tembih etmektedir.²⁰⁶ Çünkü Allah, bütün yaratılmışların Allah'ı olduğu halde, özleri perdeli olan ve perdeli kalan kullarına ilâhî sırların güzelliklerini göstermez. O, daima güzelliği göreceğ göz ve layık olduğu ölçüde sevecek bir gönül arar.²⁰⁷

O'nun derdiyle yanıșımız, O'nun mekr ve acıları ile kavru luşumuz, O'nun cefasından şikâyet olarak algılanmasın diyen Mevlânâ, dert ve gamının aynı zamanda derman olduğunu, fer yadında ayrılık acısı kadar, kavuşma sevincinin de bulunduğunu söyler. Dolayısıyla bu ıztırap hâlinin dermanı derdinde, visâli ayrılığında gizlidir. Aşkın böylesi şikayetleri, sevinç ve mutluluk yaşları döktürmesindedir.²⁰⁸

²⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/54.

²⁰⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 898-899.

²⁰⁷ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 251.

²⁰⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 251.

Gerçek âşıklar için sevgiliden gelen her dert bir ihsandır ve sonsuz bir hazinedir. Çünkü sevgiliden her şey sevene sevinli gelir. Âşkın feryadı, ağlayıp inlemesi ise hâlinin şikâyeti değil hikâyesidir. Bu durum Mevlânâ tarafından şu şekilde dile getirilir:

- 1776.** Onun gündüz gibi nurlu olan yüzünü, güne gün katan, günü aydınlatan mübarek cemalini görmeyince, nasıl olur da geceye dönmem; karanlıklar, kederler içinde kalman?
- 1777.** O'nun, hoş olmayan tecellisi bile, canıma hoş gelir. Gönlümü inciten, kıran sevgilime canım feda olsun...
- 1778.** Tek olan, eşsiz olan O sultanımın hoşnut olması için çektiğim derdimin de, ıstırabımın da âşığıyım.

Beyitte geçen “gündüz”den maksat, cemal tecellisi, “gece”den maksat ise celâl tecellisidir. Sevgilinin güzelliğinin görünüşü gündüzlerden parlak, onun ayrılığı gecesi ise gecelerden karanlıktır. Gündüz sevgilinin visal, gece hicran rengidir. Âşık gönül çektikçe, sevgili de nazlandıkça güzeldir. Celâlde cemal tecellisi gösteren Hak Teâlâ'nın her tecellisi ayrı bir güzelliştir. Hak dostları Rablerinden hoşnut, isim ve sıfatları ile muttasıf, ilâhî fiillere hayrandır. Kâmil şahsiyetler, ne cemal tecellisi ile yetinir ne de celâl tecellisinden ıstırap duyar. Onlar, Zât tecellisine aşınadılar.

3. Gözyaşı Cevheri

Mevlânâ, bizleri şu beyitlerinde, farkında olmadığımız gözyaşı cevherini elde etmeye çağırmaktadır:

- 1779.** Birer deniz gibi olan gözlerimin, incilerle dolması için, gam toprağını, gözlerime sürme gibi çekerim.
- 1780.** Allah aşkıyla dökülen gözyaşları, aslında birer inci- dir, fakat halk onları gözyaşı sanır.

1781. Ben, canlar canından şikâyet ediyorum. Ama aslında, şikâyet etmiyorum, olup bitenleri hikâye ediyorum.

Gam insanlık hasletlerinden biri olduğu ve toprak ile insanlık arasında ilgi bulunduğu için Mevlânâ, beşeriyetin gamı anlamında hâk-i gâm tabirini kullanmaktadır. İnsanın gam ve kederi son haddine varınca, gözyaşı tutulamaz hâle gelir. Bu duruma işaretle Mevlânâ, gözü deryaya, gözyaşlarını da cevhere benzetmektedir. İzafî varlığımız, gerçek varlıktan ayrılığa sebep olduğu için bu gam toprağı göze sürme yapılıır. Gözleri iki çeşme olan âşık da gözyaşı cevherlerini elde etmeye çalışır. Zira bu dünyada Allah için dökülen gözyaşları, melekût âleminde cevher olur. Halk, melekût âleminden habersiz oldukları için onları gözyaşı zanneder.²⁰⁹

Şair gözyaşının kıymetini şu dizeleri ile dile getirmektedir:

*Her katresi bir gevher-i yektâdan ezdir,
Allah için ol yaş ki akar dide-i terden.*

*Onsuz olmaz levh-i dil, saykalpezîr-i incilâ,
Sath-ı mir'ât-ı canâne, bir cilâdır gözyaşı.*²¹⁰

Eşinden şikâyet eden kişiler, dinleyecek birini buldu mu saatlerce şikâyet ederler. Onların lakırdılarına dikkat edildiğinde, yaptığı şikâyetlerden haz aldığı, hatta o rahatlamayla kendinden geçecek hale geldiği anlaşılır. Suret âşıklarının şikâyeti bu kadar neşe verirse mânâ ve Hak âşıklarının nasıl huzur duyacakları ona göre kıyaslanmalıdır.²¹¹

Dilden dökülen kimi sözler, gönlün şikâyetini dile getirir. Fakat gönül ona karşı şikâyetçi değil şükredicidir. Gönlün şikâyet dolu bir tavır sergilemesi, ağıyardan hâlini gizlemek

²⁰⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 536.

²¹⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 901.

²¹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 901.

içindir. Mevlânâ, kalbinin bu hissiyatını bildiği için dillendirilen şikâyetlere güldüğünden bahsetmektedir:

- 1782.** Gönlüm, ondan incindim diye söyleniyor, bense gönlün bu zavallı ikiyüzlülüğüne gülüp duruyorum.
- 1783.** Doğruluktan ayrılma, ey doğruların kendisiyle övündükleri aziz varlık, sen, mânâ âleminin baş köşesisin; ben ise senin kapının eşiğiyim.
- 1784.** Mânâ âleminin başköşesi ve eşiği nedir? Sevgilimizin olduğu yerde ben ve biz nasıl olur?

Tarikat erbabı arasında hâl sahiplerine ehl-i telvin, makam sahiplerine ehl-i temkin denilmektedir. Temkin ehli olanlar da bazen telvine bürünürler ve tekrar yükselirler. Bu durum ileriye atılacak kişinin gerileyip de sıçramasına benzer. Sıçramak için gerileyenler o andaki ayrılığa dayanamaz ve yakarıшта bulunurlar. Bu yakarışın örneği olarak Mevlânâ, şöyle seslenir:

“Sen meclisin başköşesindesin, bense kapı eşiğindeyim. Bize emrettiğin istikameti sen de göstereceksin! Halbuki sen sevenlerini bazen kendine yaklaştırıyor, bazen cezalandırıyor, bazen de temkinden telvine düşürüyorsun!”

Bu benzetmenin doğru olmadığını ifade etmek için Mevlânâ, der ki:

“Sen meclisin başköşesindesin, bense kapının eşiğindeyim, demiştim. Aslında bu bir benzetmedir. Derece farkını anlatmak için söylenmiştir. Fakat hatalı bir benzetme oldu. Çünkü gerçekte ben sen, biz siz yoktur. Sevgilinin olduğu yerde ben ve biz olur mu?”²¹²

Vecde bürünen, ilâhî coşkuya eren ve yaşadığı mânevî hâllerde iştihaya bürünen Mevlânâ, kimi zaman sıradan insanlar gibi Allah’a karşı cüretkâr sözler söylemeye başlar. Aslında haddi

²¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 902-903.

aşan sözler zannedilen bu yaklaşımlar, onun naz makamında sarf ettiği ifadelerdir. Allah'a hitaben "sen de istikamet sahibi ol" demesi bunun bir örneğidir. Zaten kendisi de hemen akabindeki beytinde bu ifadelerinden dolayı Allah'tan istiğfar dilemektedir.

Erkek ve kadın tüm insanlığın ortak canı Allah'tandır. Erkek ve kadının özündeki ruh, Allah'tandır. Tasavvufi tecrübenin bu aşamasını gerçekleştiren sâlik, bir anlamda karşı cinsi de kendi benliğinde yaşar. Psikolojide, bir antik Yunan mitolojisinden esinlenerek, bu aşamayı yaşayan kişiye androjen birey denilmektedir. O nedenle Mevlânâ da "Aslında ben ve biz yokuz, sadece Allah vardır."

Coşkun bir sûfi edasıyla Hak ile konuşan Mevlânâ, sonunda dilinden dökülen ve haddi aşan sözlerinden dolayı tövbe eder, verilen örnekten geri döner. Mevlânâ'nın Allah'a karşı böylesi yakarışları, son derece içten olup ancak lafızlara yansıyan yönüyle anlaşılmaktadır.

4. Allah'ın Tasavvur ve Hayallerimizden Münezze Olması

Allah, erkek ve kadın tüm insanlığın ortak canıdır. Erkek ve kadının özündeki ruh, Allah'tandır. Tasavvufi tecrübenin bu aşamasını gerçekleştiren sâlik, bir anlamda karşı cinsi de kendi benliğinde yaşar. Psikolojide, bir antik Yunan mitolojisinden esinlenerek, bu aşamayı yaşayan kişiye androjen birey denilmektedir. Mevlânâ da bu mânâya işaretle "Aslında ben ve biz yokuz, sadece Allah vardır." der:

1785. Ey rûh, biz ve ben kaydından kurtulmuş olan, ey erkekte de kadında da söze sığmaz, gözle görülmez, latîf rûh!.
1786. Erkek, kadın vahdette bir olunca, o bir olan sensin. Adetleri meydana getiren binler yok olunca, kalan bir yine sensin.

- 1787.** Çeşitli varlıklardaki vahdeti, tecelli birliğini göstermek için, bu “ben” ile “biz”i meydana getirdin.
- 1788.** Böylece benler ve senler, vahdetin zuhûru ile tek can olur ve sonunda; cananın birliğinde yok olurlar.
- 1789.** Bunların hepsi de vardır ve böyledir. O halde, sen gel, ey gel sözünden ve gelmekten münezzehtir olan, sen gel.

Mevlânâ, bu beyitlerde Mutlak Varlık’a hitap etmektedir. Mutlak Varlık, hiçbir kayıt ile mukayyet değil mutlaktır. Bu mertebede Hak Teâlâ, biz ve ben tabirlerine sebep olan taayyünlerden münezzehtir.

Erkekten maksat şahadet mertebesinde zahir olan fail, kadından maksat ise Hakk’ın tesir halkası olan eşyadır. Bu beyitlerde Mevlânâ varlığın üç mertebesine işaret etmektedir.

1. Vücûd-ı Mukayyed: Hakk’ın zuhuru ve eşyanın suretidir. Bu mertebede Yaratan ve yaratılmışlar arasında tam bir ayrışma ve farklılaşma söz konusudur.

2. Vücûd-i Âmm: İlâhî isimlerin tecellileri ve taayyünleri bozulup, eşyanın sureti değişip faille munfailin birleştiği bir mertebedir. Bu duruma felek-i esîr denir. Burada bir çok birler hâsıl olur. Evrenin sonsuz yapısında farklı güneş sistemleri ve galaksiler bulunmaktadır. Bu iki mertebe hakikat yönünden Hak, taayyün cihetinden Hakk’ın gayrıdır.

3. Vücûd-ı Mutlak: Bu mertebede o birlerden ibaret olan genel varlıklar da yok olur.

Ben ve biz tabiri ile varlığın nüzûlüne, kesret âleminin teşekülüne, tecelli ve taayyün aşamasına işarette bulunmaktadır.

Bir sonraki beyitte varlık mertebelerinin nüzûlünden urûcuna işarette bulunmaktadır. “Benler ve senler”den maksat kesret âlemi, tecellilerin çokluğu idi. Tecellilerin birliği, kesrette vahdet deneyimi, enfûsî ve âfâkî olmak üzere iki türdür.

Seyr u sülûk ve mücâhedeler sonucunda gerçekleşen vahdet, enfûsî olanıdır. Mürşid-i kâmilin terbiyesi sonucunda sâlik hem kendi mevhum varlığını hem de kesret âleminin izafî varlığını ortadan kaldırır. Sonunda sâlikin nazarında kesret âleminin birliği fark edilir, kesrette boğulmaktan kurtulup Hakk'ın varlığı idrak edilir. Buna mevt-i iradî ve ihtiyârî adı verilir. *موتوا قبل ان تموتوا* fermanı bu mânâyı ortaya koymak içindir. Bu durum, sâlikin kıyametidir. Sâlik bu kıyametten sonra artık berzah hayatı ile yaşam sürer. Buna cennet-i âcîl denir. Artık sâlikin nazarında sûrî ve tabii ölüme dair herhangi bir korku kalmaz. Gaflet ehlinin sûrî kıyameti ise sûrî ölümü ile gerçekleşir. *من مات فقد قامت قيامته* “Ölen kimsenin kıyameti kopar” hadis-i şerifi de bu mânâyı işaretler. Bu şahsiyetler kendi enaniyetleri ve mevhum varlıkları ile temayüz edip kesret âleminde boğulmuşlardır. Bunlar dünyada âmâ idi berzah âleminde de âmâ olurlar. Nitekim bu durum, âyet-i kerimede şu şekilde beyan edilir:

“*Bu dünyada kör olan kimse ahirette de ködür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.*”²¹³

Kıyamet gününde gerçekleşecek vahdete ise ittihâd-ı âfâkî adı verilir. Sonra hüküm melekût âlemine geçer. Melekût ve ruhâniyet âlemlerinin gereği olarak cennet ve cehennem durumu gerçekleşir. Celâl ve cemal tecellileri sonucunda melekût ve ruhlar âleminin cennet ve cehennemdeki suretleri letafete bürünür, hepsi ilâhî kudretin kabzasında birlik hâline gelir.

“*Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah her türlü noksanlıktan uzaktır, O'nun şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döndürüleceksiniz.*”²¹⁴

²¹³ İsra, 17/72.

²¹⁴ Yasin, 36/83.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ “Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”²¹⁵ gibi âyetlerde belirtildiği üzere, Hakk’ın varlığından zuhura gelen her şey yine Hakk’ın varlığında müstağrak olur. Bu durum, cennet ve cehennemın ebediyet ve kalıcılığını beyan eden ilâhî emirlere aykırı değildir. Âyân-ı sâbite olan eşyanın hakikati suretlerden ibaret değildir. Bu hakikatler kendi gereklerini iktiza edip tekrar surete bürünürler.

Benler ve senler diye tabir edilen taayyünlerin varlığını ve gerçekliğini beyan eden Mevlânâ, eşyanın “kün” emri ile varlık kazandığını söyler. Tüm mevcudatın ise Kahhar ism-i şerifi gereğince yok olduklarını belirtir. “Kün” emrine müştak olan Mevlânâ, Hakk’a seslenip “kün” emri ile gelip kendisine teveccüh etmesini, kendi ezeli varlığı ile bizlere varlık bahşetmesini dilemektedir.²¹⁶

Benlik-senlik duygusundan kurtulamayanlar, suretlerden kurtulamazlar. Hatta Allah’ı tasavvur ve hayal etme girdabından da uzaklaşamazlar. Ruyetullahı eşyaya nazar gibi telakki etmeye başlarlar. İlâhî hakikati görebilmek için anlam derinliğine, ruh dünyasının enginliğine ve gönlün safiyetine ihtiyaç vardır:

1790. Ten gözü seni görebilir mi? Senin gamlanman, gülmen, hayal edilebilir mi?

Kur’ân âyetleri muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısımdır. Mânâsı zahir ve anlaşılır olan âyetlere muhkem adı verilir. Mânâsı tevil ve yoruma açık olan âyetlere ise müteşabih denir. Örneğin, “Allah’ın eli onların elleri üstündedir” şeklinde

²¹⁵ Kasas, 28/88.

²¹⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 537-541.

âyette belirtilen el ibaresi, bizim bildiğimiz ve anladığımız mânâdaki el anlamında değildir. “Allah’ın kudreti onların kudretlerinin üstündedir” diye tevil edilmiştir. Benzer müteşabih rivayetler hadislerde de bulunmaktadır. Örneğin “*Cenab-ı Hak mümin kulunun töbe etmesiyle ferahlanır.*” rivayeti ile Allah’ın ferahlamasından bahsedilmektedir. Aynı şekilde “Kul tedbirde bulunur, Hakk’ın kaderi ise güler” rivayeti de yer almaktadır. “Hakk’ın ferahlaması” ve “Kaderin gülmesi” müteşabih yaklaşımlar cinsindedir. Bu gibi rivayetlerin ifade ettikleri anlamların anlaşılabilmesi için yerinde tabire ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde ruyetullahı bizler karşımızdaki direk veya duvar gibi tahayyül ederiz. Âyet ve hadislerdeki müteşabih ibareleri suret şeklinde anlayabiliriz. Hatta Allah deyince, ne tenzih edersek edelim kimi zaman zihnimizde tasavvur etmekten de kurtulamayız. Halbuki O, bizim tasavvurlarımızdan da teşbih ve tenzihlerimizden de öte ve yücedir. Onun içindir ki “Hatırına ne gelirse Allah ondan münezze ve beridir.” denilir. Buna göre Allah elbette görülecektir ama cismânî olarak değil, yani O’nu müşahede eşyayı görüşe benzemez. O’nun ferahlaması ve öfkelenmesi de bizim ferahlama ve gazaplanmamıza benzemez.²¹⁷ Suretler âlemine takılıp kalanlar mânâdan habersiz oldukları için Allah’ı ancak belli bir şekilde tasavvur etmeye kalkışır. O’nun bedensel varlıklar gibi kederlenip güldüğünden bahsederler. O’nu insan ve diğer suretlerde tasavvur edip hatta kendisine oğul ve çocuk isnadında bulunurlar. Dolayısıyla suretler dünyasında kalanlar, Hakk’ın gerçek varlığını görmeye layık değildir. Onlar henüz kendi mevhum varlıklarını ortadan kaldıramadıkları için hakiki varlığı müşahede etmeye de hak kazanmış olamazlar.²¹⁸

²¹⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 905-906.

²¹⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 541.

5. Aşk Bahçesinin Tazeliği

Allah'ın kederlenip sevinmesi gibi insanî hasletlere bürünmesi söz konusu olmadığı gibi ilâhî gerçeklik olan aşk da keder ve sevincin ötesinde bir nimettir:

- 1791.** Gam ve gülmeğe bağlanmış kalmış bir gönüle, onu görmeğe lâıyk bir gönül deme...
- 1792.** Gama, gülüşe bağlanmış kalmış kişi, ancak bu iki eğreti duygu ile yaşar, hayatını sürdürür.

Allah, keder ve gülmeden münezzehtir. Hakk'ın sıfatları ile sıfatlanan âşık da gönülde gamın ve gülmenin ötesine geçebilmiş bir gönle sahiptir. Bu açıdan onu hisseden de ancak böylesi bir gönüldür. Çünkü mevhum varlığından geçemeyenler, suretten ötesini göremeyenler iki hâlin esiridirler. Birisi gam, diğeri sevinçtir. Hoşa gitmeyen bir durumla karşılaşanlar kederlenir, istediği şeyi elde edenler sevinir. Halbuki bu iki durumun her ikisi de geçicidir. Devamı olmadıkları için iğretidir. Bunlara bel bağlayanlar ise iğreti şeylerle ömür tüketirler.²¹⁹ Hak dostları gamı da handeyi de denizin yüzündeki su kabarcıkları mesabesinde görür, bir yandan sönüp bir yandan da beliren kararsız ve geçici ruh halleri olarak telakki ederler. Bunlar insana ödünç olarak verilmiş hallerdir. İnsanda ödünç olmayan yalnız Allah aşkıdır. Şairin ifadesi ile söyleyecek olursak;

*“Gam gelir şâdi gider, dil bir misafirhanedir.”*²²⁰

Aşk tecellilerinde her ne kadar keder ve sevinç tecellileri varsa da aşk bahçesinin meyveleri bunlardan ibaret değildir. Aşk bahçesi hem yeşil hem de tazedir:

- 1793.** Geniş, hudutsuz, ucu bucağı bulunmayan aşk bahçesinde gamdan, neşeden başka birçok meyve daha vardır.

²¹⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 906.

²²⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 541.

1794. Âşıklık, neşe ve keder hâllerinden üstündür. Bu hâllerden kurtulmuştur. Aşk bahçesinin ne ilkbaharı vardır, ne de sonbaharı. O bahçenin gülleri solmaz; daima yeşildir, tâzedir.

Aşktan maksat, ilâhî aşktır.

“Yeşil” tabirinden maksat böylesi bir aşkın yapısında değişimin olmayışına işarettir.

“Hudutsuz ve nihayetsizliği”nden maksat, hiçbir şekilde sükûn bulmayacağına işarettir.

Asla hâl ve şâmı değişmeyen, hiçbir sebeple sükûn bulmayan ilâhî aşk bahçesinde keder ve sevinç meyvesinden başka meyveler de vardır.²²¹

Aşk bahçesinin sürekli taze ve yeşil olması, diğer bağ ve bahçeler gibi sonbahar ve kıştan etkilenmemesi, aşkın ve âşıklığın devamındandır. Allah âşıkları her zaman ve her devirde bulurlar. Biri giderse diğeri gelir. Dolayısıyla âşıklık hep devam eder. Aşk bahçesi de tazeliğini daima korur. Hafız Şirâzî de ki: “*Âşıkların silsilesi birbirine bağlıdır. Biz gitsek de tazeliğimiz bülbüllerin nağmelerinden işitilir.*”²²²

Aşkın hâllerinden bahseden, âşıkların tükenmeyen sefasına dair ifadeleri dile getiren Mevlânâ, âşıkların ilâhî tecelliye doymayışını şu beyti ile ifade etmektedir:

1795. Ey güzel yüzlü, o güzel yüzünün zekâtını ver. Paramparça olan canın hikâyesini anlat...

Güzel yüzden maksat, Allah’ın isim ve sıfatlarının bir bütün olarak görünüşüdür (Vech-i Vahdet). Bu vahdete, hakikat-i Muhammediye denir. İlâhî isimler hakkında Allah Teâlâ âyet-i kerimesinde;

²²¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 542.

²²² Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 907.

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ
 De ki: “İster Allah deyin, ister Rah-
 man deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na
 hastır.” Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da
 kısıma; ikisinin arası bir yol tut.”²²³ buyrulur.

“Bu güzel yüzün zekâtı”ndan maksat, feyz-i mukaddestir, yani taayyün âlemine her an kesintisiz olarak gerçekleşen ilâhî isimlerin yansımasıdır.

Pâre pâre olan candan maksat, ruh-ı küllî-i Muhammedî’nin cüzleri, gerçek varisler olarak kabul edilen ulvî ruhlardır. Mevlânâ da onlardan biridir. Pâre pâre olan canın şerhini söylemek, Muhamedî esrarın tecelli etmesi, bu feyiz esnasında insan-ı kâmilin o esrârı zevkle idrak etmesidir.²²⁴

İslâm’da nisap miktarı mala sahip olanların bir yıl geçtikten sonra servetlerinin zekâtını vermesi farzdır. Allah (c.c.) ise her şeyin yaratıcısı ve sahibidir. Hem her şeyin sahibi olması hem de zâtının güzelliği nedeniyle nisap sahibidir. Dolayısıyla Mevlânâ da Rabbine hitapla şöyle demektedir:

“Her şeyin sahibi olan ve sınır tanımaz güzellikte bulunan Rabbim, cemâlinin zekâtını ver. Ezeli ve ebedi olan güzelliğinin zekâtı olarak bizim gibi fakirlere iltifatta bulun. Malik olduğun kudretinin, noksansız güzelliğinin zekâtı olmak üzere hatalarımızı ve kusurlarımızı affet. Rabbânî nurunla vuslatı bize göster. Gönlümüzü aydınlat, kalbimizi genişlet ve gönlümüzü ilâhî tecellilere kabiliyetli hâle getir. Hicrandan sonra vuslatının sonsuz zevk ve lezzetine nail olalım. Merhametinin deryasına vasil olalım. Sonunda kalbimiz lütuf ve kereminin yücelikleri ile dolsun ama doymasın. Tecellilerini daima artır.”²²⁵

²²³ İsrâ, 17/110.

²²⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 542.

²²⁵ Tâhirî’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 908; Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. I, s. 586.

Mevlânâ'nın bu yakarışı Peygamber Efendimizin meşhur niyazını hatırlatmaktadır: “*Allah 'ım, sana karşı olan hayretimi artır.*”

İlâhî tecellilere mazhar olmaları açısından Hak dostlarının farklı iki durumu bulunmaktadır:

Dengeli ve orta halli hareket eden Hak dostları kısmi bir tecelliye kanaat gösterip fazlasına tahammül edemezler.

İkinci kısımdakiler ise ne kadar tecelliye mazhar olsalar kanaat etmez, daha fazlasını isterler.

Yahya b. Muâz er-Râzî (ö.258/871), Bayezid-i Bistâmî (ö.261/875)'ye;

“*Artık kadeh ve kırmızı şarap peşinde koşmayacağım. Ben öyle dolu bir kadehe döndüm ki bir damla bile ilave edilse taşır döküleceğim.*” rubaisini yazıp gönderir.

Bayezid-i Bistâmî de;

“*Muhabbet şarabını arkası kesilmeksizin kâse kâse içtim. Fakat şarap tükenmediği gibi hararetim de geçmedi.*” beyti ile cevap verir.²²⁶

Birinci kısımdakiler suya kanarken, ikinci sınıftakilerde suya kanmak söz konusu değildir. Nitekim Mevlânâ bir gazelinde; “Kum suya kandı. Fakat ben ilâhî tecellilerin akışına doymadım. Ne acayip şey, ne acayip şey!” demektedir. İkinci sınıftakilerin meşrebine sahip olan Mevlânâ da ilâhî tecelliler hususunda kanaat gösterilmemesini tavsiye etmekte ve ilâhî dergâhın nihayetsizliğine dikkat çekip her nereye gidilse Allah aşkına kanaat edilmemesini, sürekli ilerlemeye çalışılmasını istemektedir.²²⁷

²²⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 908.

²²⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 908.

Bu beyitte Mevlânâ'nın benimsediği bir üslûbun gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu beyitte onun Maşuk-ı Hakikiye teveccüh edip münâcât ve hitapta bulunduğunu anlamaktayız. Zira *Mesnevî*'de konular arasında sürekli geçişlilik söz konusudur. Bu geçişler arasında söz aşka gelecek olsa aşkın mazharı olarak Mevlânâ'da aşk galebe çalar. Bu aşk ile cezbeyle gelen Mevlânâ, maşuk-ı hakikiye teveccüh eder, O'na münâcât ve hitapta bulunur.

Hakk'a yalvaran Mevlânâ, cömertler cömerdi olan Allah'tan güzelliğinin zekâtı olarak ruhun hakikatini ve hakiki macerasını öğrenmek ister. Allah güzelliğinin zekâtı olarak kendisine bakışların en güzeli ve gönül delen ganzelerin en tesirlisi ile bakar.²²⁸ Şu beyanı ile Mevlânâ'nın gönlü bu yaralar sonucu adeta delinir:

1796. O güzel gözlerini süzdü, göz ucu ile bir baktı da gönlümü yeniden dağladı.

Beyitte geçen *كزشمه* - Naz ederek göz ucu ile bakmak, *غمزه* - göz kırpmak anlamına gelmektedir.

Hak Teâlâ'ya cilve ve yan gözle bakış gibi niteliklerin isnat edilmesi, müteşabih yaklaşımlar cümlesindedir. İslâm ulemasına göre ilâhî isim ve sıfatlar, tevkîfidir, herkes her aklına gelen nitelikleri Allah'a nispet edemez. Bu gerçek, akıl sahibi her mükellef için geçerli bir kuraldır. Aşkın galebesi ile kendinden geçen kişiler mükellef sayılmadıkları için bu gibi kayıtlarla sorumlu tutulmamaktadırlar. Akıl sahibi ve sahv hâlinde bulunanların şer'î esaslara uyması gerekmektedir. Fakat sekr ve istiğrak hâllerine bürünenler, kendini kaybedenler mazur sayılmaktadırlar. Özellikle fenâ fillâh deneyimini yaşayanlar bundan muaf tutulurlar. Çünkü o esnada söyledikleri kendilerine ait değildir. İşte Mevlânâ da bu makamda ve böylesi bir hâlde söylediği bu

²²⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 254.

beyitlerinde tevkîfî olan esmâ-i hüsnâ ile yetinmiyor. Gerçi isimler, müsemmayı hatıra getirir. Halbuki ârifin nazarında her şey Hakk'ı hatırlatmaktadır. Hatta âlemin her zerresi Hakk'ın ayrı ayrı birer ismi sayılmaktadır.²²⁹

6. Allah'ın Kullarını Karanlıkta Bırakmayışı

Hakk'a dair farklı nispetlerini, naz makamındaki yakarışlarını dile getirmeye devam eden Mevlânâ, bizleri mevhum varlığımızı gerçek sahibine sunmaya davet eder:

1797. Sevgilim kanımı dökerse döksün, ben ona helâl ettim. Ben helâl olsun dedikçe o benden kaçıyordu.

Tecellinin devamını niyaz eden Mevlânâ'ya Hak Teâlâ, gözü ile öyle bir cilde bulunur ki, kanını döker ve yüreğinde yeni yaralar açar. Doğal olarak mevhum varlığı bundan tedirgin olup telaşa düşer. Buna rağmen o, verilen zahmetlerden incinmediğini, acılara düşürmesinden ve kanını dökmesinden dolayı Allah'a hakkını helâl ettiğini söyler. Fakat kendisi Hak Teâlâ'ya hakkını helâl ettiğini söylediği halde O'nun tecelliye devam etmeyip kendini gizlediğini söylemektedir. Maddi varlığından bir an önce kurtarması için Allah'a yalvaran âşığı Allah, ayrılık ve hicranda bırakır. *شاهدة الابرار بين التجلي والاستار* ilkesi gereğince “*Ebrârın müşahedesi tecelli ile istitar arasındadır.*”²³⁰

“Kan dökmek”ten maksat, zâtî tecellidir. Zât tecellisi şimşek gibidir. Bir anda şimşek gibi çakar sonra hemen gizlenir. Zât tecellisi gerçekleştiği vakit kul için fenâ-ender-fenâ ve mahv-ı küllî durumu hasıl olur.

“Helâl etmek”ten maksat, varlığımızı gerçek sahibine sunmaktır.

²²⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 909.

²³⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 909.

Buna göre Mevlânâ adeta şunları söylemektedir: Benim gerçek sevgilim kendisine ait zat tecellisi ile benim varlığımı mahvettiyse, ben zaten tüm varlığımı O'na teslim etmişim. Âyet-i kerimedeki;

الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي حَيَاتِ النَّعِيمِ
 “O gün, mülk Allah'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir. (Bu hüküm gereği) iman edip iyi davranışlarda bulunanlar Naîm cennetlerinin içindedirler.”²³¹ ifade gereğince, inananlar gayriyet libasını çıkarıp hak ettikleri makama yükselirler. Mevhum varlıklarına bağlı kalanlar ise suret âleminde takılıp kalırlar.²³²

Topraktan yaratılışımız, bu dünyada kalışımız, sıfat tecellilerine mazhar oluşumuz, aynı zamanda zat tecellisine perde olmaktadır. Hakk'ın bizi kendinden irak koyması ne büyük ıstırap ne büyük felakettir. O nedenle hicran ateşi âşıkların yüreğini dağlar, feryadını hisli kılar, sancılarını daim eyler. Onlar maruz kaldıkları bu dertten şikayetçi görünürler belki ama gafiller onların dertlerini dermanları olarak gördüklerinden habersizdirler. Âşıklar derdi veren Allah'ın kendilerine dermanı da nasip edeceğine inanırlar. İşte Mevlânâ bu feryadı şu beytiyle daha açık beyan eyler:

1798. Balçıktan yaratılmış olan âşıkların feryatlarından ne diye kaçarsın? Gamlıların, kederlilerin gönüllerine ne diye gam, keder dökersin?

Hak âşıkları bedenleri yönüyle toprağa mensuptur. Onlar Hakk'a sevdalıdır. Hak onlara celâl tecellisi ile de nazar edecek olsa bu onlar için bir şereftir. Âşığa sevdiğinin naz etmesi ve cefa etmesi bile bir sevinç halesidir. Zira bu eza ve cefalar, sevdiği tarafından unutulmadığının ve muhatap alındığının

²³¹ Hac, 22/56.

²³² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 544-545.

işaretidir. Âşıklar ilâhî tecellilerin kesilmesi ve bu tecellilere eremeyişleri ile inleyip ıstırap çekerler. Dolayısıyla iniltilerinin sebebi, sevdikleridir. Derdi veren sevgilinin derman da vereceğini düşünürler.²³³

Toprağa mensup ruhların feryadına kulak vermeyen Hakk'ın üstüne üstlük bir de onlara dert verdiğinden bahseden Mevlânâ, bu derdin derman olduğunu herkesin idrak edemeyeceğini söyler. İşte âşık, kendisini dertlere giriftar kılan sevgilisine bu şekilde feryat ederken, bu kez sevgilisi beklenmedik lütuflarda bulunmaya başlar. Zira Mevlânâ'ya göre Allah, kullarını karanlıkta bırakmaz:

1799. Ey yaratıklarına bol ikramlarda bulunan Allah, doğudan yüz gösteren her sabah vakti, seni, durmaksızın akan bir nur çeşmesi olan güneş gibi coşmuş, kâinâta ihsanlar, lütuflar dağıtır bir halde bulur.

Maşrık/doğu ifadesi ile ruhlar âlemi;

Subh/sabah kelimesi ile ruhların suretler âleminde zuhuru;

Çeşme-i maşrık/nur çeşmesi ile de güneş kastedilmektedir.

Yani ruhlar âleminden şehadet âlemine gelen ruhlar, Allah'ın zât güneşinden yansıyan isim ve sıfat ışıkları ile aydınlanır oldu. Bu âleme gelen ruhlar, ilâhî isim ve sıfatların kaynayıp fışkırdığını görür.²³⁴ Bu beyitte âyet-i kerimedeki şu ifadelere dikkat çekilmektedir:

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً
 “Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve

²³³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 910.

²³⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 545.

aydınlatacak bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır.”²³⁵

Sabah olup güneş doğunca, güneş ışıkları ulaştığı her yeri aydınlatır ve karanlıkları dağıtır. Rabbine yakarıştta bulunan Mevlânâ, “güneşinle ufukları aydınlatırsın da benim yaralı ruhumu ışıksız mı bırakırsın”, demektedir.²³⁶

Fena mertebesine eremeyenler, kesret âleminin kayıtlarına bağlı kalmaktadır. Suret âleminin dalgalarından kurtulmak için ağyara bel bağlamaktan kurtulmamız gerekmektedir. İşte o zaman gönüllerde ilâhî aşkın güneşi ışıldar, kişiyi nur içinde bırakır. Hakk’ın gönderdiği iyilik ve aşk hüzmeleri bireyin ruh saadetine ermesini sağlar. Kullarını ihmal etmeyen Hak Teâlâ bu özelliği ile köhne âleme can olmaktadır:

- 1800.** Ey tatlı dudaklarına paha biçilmeyen güzel, aşkının divanesine cemalini göstermemek için nasıl bir bahane bulursun?
- 1801.** Ey köhne cihana yeni can olan Rabbim! Cansız gönül-süz bir hale gelmiş olan şu tenin feryatlarını dinle...

Beyitte geçen “dudaklar”dan maksat, el-Hâlik, el-Bârî ve el-Musavvir gibi ilâhî isimlerdir. “Şekerin/tatlı”dan maksat ilâhî isimlerin tesir halkasındaki letafettir. Bu isimlerle âlemin ve eşyanın izafî varlığı meydana gelmiştir.²³⁷ Âyet-i kerimede bu gercek, şu şekilde dile getirilmektedir:

فَلَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَفُتِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا “De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.”²³⁸

²³⁵ Lokman, 31/20.

²³⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 910.

²³⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 545.

²³⁸ Kehf, 18/109.

Tasavvuf ehline göre Hakk'ın değişik isimleri vardır. Bunların biri diğerini ortadan kaldırmaz. Örneğin el-Mâhî ismi ile mevcudatın varlığını her an imha ederken, el-Vâcîd ismi ile de her an yeni varlıklar meydana getirir. Dolayısıyla âlem, bir an içinde hem yok hem de var olur. Buna göre o köhne âlemi yeniden var eden Allah da o âlemin ruhu ve canı olmaktadır.²³⁹ Çünkü birçok değişiklikler, sayısız kederler ve gamlar yüzünden köhneleşmiş şu dünyanın bir an bile devam etmesi mümkün değilken, Hakk'ın kudret ve feyzi ona can olmakta, onu her an diriltip ayakta tutmaktadır.

Âşıkların bedenlerinden işitilen ah, feryat, ağlayış ve inleyişleri onların sevgilerine ayna olmuştur. Bu gerçekten hareketle Mevlânâ, Hak'tan, sonsuz kudretinin ve azametinin zekâtı olarak, cansız ve divane halde bulunan âşıkların feryadına kulak vermesini istemektedir. Uluhiyetinin gereği olarak kullarını işitip kendilerine merhamet etmesi talebinde bulunmaktadır.²⁴⁰

7. Güle Vurgun Bülbülün Feryat ve Figanı

Hakk'a niyazını sürdürürken bir anda nefesine dönen Mevlânâ, Allah'a karşı nazlanmayı bırakmasını, Hakk'ın işlerine ve esrarına, O'nun eşsiz ve benzersiz güzelliğine dair konuşmaktan kaçınmasını, kendi hâline bakmasını, madde âlemine düşmesinden dolayı inleyen aşk bülbülünden bahsetmesini söylemektedir. Sözü güle vurgun olan bülbülün feryat ve figanına getirmesini istemektedir:

1802. Allah aşkına olsun, artık, gülü anlatmayı bırak da gülden ayrılmış olan bülbülün halini anlat.

²³⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 911.

²⁴⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 588.

- 1803.** Bizim coşkunluğumuz gamdan, neşeden değildir. Bizim aklımız, fikrimiz hayalden, vehimden meydana gelmez.
- 1804.** İçinde bulunduğumuz bu hal, bize mahsus, pek az bulunur bir haldir. Bunu inkâr etme. Çünkü akıllı ve bilgili insanlara verilmeyen, hakkı idrak etme hâli, ancak Hak âşıklarına lütfedilmiştir.

“Gül”, Hakk’ın varlığını, bülbül ise Hak âşıkını ifade etmektedir. Adı geçen beyitlerde Mevlânâ, yaşadığı ayrılık sancısını, gülden ayrılmış bülbül metaforu ile değerlendirmektedir.

Aşk bülbülü, dünya bahçelerinin değil, aşk bahçelerinin güllerine vurgundur. Onun feryadı vehim ve hayal gülleri için değil, hakikat gülünden ayrı kalmanın acısındanadır.

Hak dostları, aşk ve şevk gülistanının bülbülleridir. Bülbül gibi onlar ağlayıp inler ve feryat ederler. Onların bu hazin feryatları maddi gam ve keder nedeniyle olmadığı gibi, şevk ve neşeleri de maddi kazanımlarından değildir. Bu dünyaya ait keder ve sevinçler hayal ve vehim ürünüdürler. Akl-ı kül mertebesine yükselmiş âşıklar, hayal ve vehmi geçmişlerdir. Onları feryat ettiren de neşe ve heyecana düşüren, muhabbetullah, ilâhî tecelli ve cilvelerdir. Hakk’a muhabbet sadece ihsanından değildir, Hakk’ın cefası da onları Hak’tan uzaklaştırarak değildir. Hafız’ın gazelindeki şu iki beyit bu durumu beyan etmektedir:

*“Bülbülün biri, hoş renkli bir gül yaprağını gagasının arasına almış ötüyordu. Sen ayn-i visaldehyken bu feryatlar nedir? diye sordum. Maşukun cilvesi bizi bu işe memur etti cevabını verdi.”*²⁴¹

Allah’ı gül ve kendini bülbül olarak nitelendiren Mevlânâ, suret âleminde yaşadığı hasret acısı ile feryat eder, âşıkların bir

²⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 912.

benzeri olarak yârin hasretini güder. Vehim ve hayallerden kurtulan kâmil şahsiyetlerin inilti ve iştiyakları, asla madde dünyasından kaynaklanmamaktadır. Ne Hakk'ın cefasından bîzar ne de Hakk'ın lütuf ve ikramından dört köşe olmuşlardır. Hakk'ın lütfu ile kahrını bir gören Hak dostlarını vehim ve hayal yetilerinden beslenen nâkıs isimleri kıyaslamamayı öngören Mevlânâ, sözlerine şöyle devam etmektedir:

1805. Sen bu hali diğer insanların halleri ile kıyaslama; cev-
vir, cefa, lütuf, ihsan mertebelerine de bağlanıp kal-
ma.
1806. Cevir çekmek de ihsan etmek de zahmete düşmek
de neşelenmek de sonradan meydana gelen şeyler-
dir. Sonradan meydana gelen şeyler ise baki değildir,
ölürler; Hak onların vârisi olur.

Varlığını Hakk'ın varlığında fâni kılan, vehim ve hayallerden kurtulan insan-ı kâmillikle Hakk'ın ve kendinin varlığını ayrı gören, vehim ve hayallerinin eseri olan enaniyete sahip olan insan-ı nâkısların hâlleri birbirine kıyas edilemez. Böylesi bir kıyas ve istidlalle insan-ı kâmilin menzil ve makamları, nâkıs şahsiyetlerin menzil ve makamına benzetilemez. İnsan-ı kâmillerin makamı cefa ve ihsan, keder ve sevinç derekesine hasredilemez. Çünkü zulüm ve adalet, gam ve neşe sonradan var edilen bu âleme ait sıfatlardır. Hadis olan şeylerde beka olmaz. Hâdis olan varlıklar ölüp yok olduktan sonra kendi asılları olan Hakk'a dönerler. Allah (c.c.) bu gerçeği âyet-i kerimelerde şöyle dile getirmektedir:

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ
لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ مِيرَاتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ “Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin

ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”²⁴²

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
 “Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz”²⁴³

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ
 “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak.”²⁴⁴

Konu aşk olunca sözün sonu gelmez. Söz uzar gider. Ne kadar feryat edilse yürek yangını dinmez. Ne kadar iştihak dile gelse özlem bitmez. Geceler sabah olur ama niyaz ve yakarışlar son bulmaz. İşte bu hâlin tercümanı sadedinde Mevlânâ da bu gerçeği şu şekilde dile getirir:

1807. Sabah oldu. Ey sabahları hazırlayan ve koruyan Allah'ım, bize çok hizmeti dokunan Hüsamet'in Çelebi'den sen özür dile.

Hüsamet'in Çelebi, Mevlânâ'nın en sadık ve en yakın derişilerindendi. Mevlânâ'nın halifesi olarak müritlerin terbiyesi ile görevlendirilmiştir. Mevlânâ'nın vefatından sonra da onun yerine geçmiş, on iki sene Mevlânâ'nın makamında hizmet etmiştir. Hüsamet'in Çelebi'nin bir diğer görevi, *Mesnevi* kâtipliği idi. İlk on sekiz beyti Mevlânâ'nın bizzat kendi, geri kalanı ise Hüsamet'in Çelebi tarafından yazılmıştır. Geceleri oturulur, Mevlânâ söyler, Hüsamet'in Çelebi yazardı. Bazen Mevlânâ'nın coşkusu artar söylemek ve yazmak işi sabahlara kadar sürerdi. Bu faslın terennümü de öyle olmuş ve sabah edilmiştir. Bu gecikmeden

²⁴² Âl-i İmrân, 3/180.

²⁴³ Kasas, 28/88.

²⁴⁴ Rahman, 55/26-27.

dolayı Mevlânâ da Hüsametdin Çelebi'den özür dilemektedir.²⁴⁵ Fakat affedersin, seni uykusuz bıraktım diyecek yerde onun hakkında şu şekilde dua etmektedir:

*“Benim, senin bu büyük hizmetine, gereği gibi özür dilemek elimden gelmiyor. Ey sabahları hazırlayan, koruyan Allah'ım! Sen nasıl, sana ibadet eden kullarının kusurlarını affeder, onları rahmet deryasına gark edersen, Hüsameddin Çelebi'nin de özrünü sen dile, kusurları varsa sen affet, onu da rahmet deryasına gark et.”*²⁴⁶

Allah'ın kulundan özür dilemesini kuluna olan merhameti şeklinde değerlendiren Mevlânâ, bunu örneklemiştir:

1808. İlahî! ‘Akl-ı Kül’ ve Ruh-ı kül’ olan Hz. Muhammed’in özür dileyicisi sensin. Sen, canın canısın. Mercan gibi olan Hak âşklarının gönüllerindeki parıltı da sensin.

Mevlânâ, beyitte Hz. Muhammed'in külli ruhuna ruh-ı kül, nebevî haslete akl-ı kül, Hak Teâlâ'ya canların canı, insan-ı kâmilin taayyününe mercan tamlamasını kullanmaktadır. Muhammedî Hakikat, tüm varlıkların öncesi ve yaratılmışların en üstünü olması nedeniyle Hz. Muhammed'e akl-ı kül ve ruh-ı kül denilmektedir. Ruh-ı kül ve akl-ı kül niteliklerine sahip Hz. Muhammed'in özür dileyicisi, merhamet edicisi, gönül alıcısı nasıl Allah (c.c.) ise Hakikat-i Muhammediyye ve akl-ı kül gerçeğine sahip ve Muhammed (s.a.s.)'in varisi olan âriflerden Hüsametdin Çelebi'nin özür dileyicisi, kalplerinin parlayan nuru da O'dur tespitinde bulunmaktadır.

Allah'ın Peygamber Efendimizden özür dilemiş gibi gönülünü alması, sonsuz merhametiyle kendisine merhamette bulunmasına Ahzab suresinin 33/50. âyet-i kerimesinde şu şekilde dikkat çekilmektedir:

²⁴⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 913.

²⁴⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 128.

لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ...*(Bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık) ki, sana bir zorluk olmasın. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*"²⁴⁷

Hakk'ın merhametini dileyen Mevlânâ, kendilerini sabahlara kadar böylesine coşkun kılan zevkin ilâhî ihsan olduğuna dikkat çeker:

1809. Sabahın nuru parladı. Biz de nurunla nurlandık, feyiz aldık da bu sabah vaktinde senin Mansur şarabını içmekteyiz.

Sabahın ışıkları ufuklar belirmeye başlarken, Mevlânâ da Hüsamettin Çelebi ile beraber sabahleyin enfûsî âlemde zât tecellisine ait vahdet şarabını içtiklerinden bahsetmektedir.

"Mansur bâdesi"nden maksat, Hallac-ı Mansur'a keşf olunan ve "Ene'l-Hak" narasını atmasına sebep olan vahdet sırrıdır.²⁴⁸

Sabah oluşu ile nasıl ortalık aydınlanırsa, ilâhî güneşin ışıltılarıyla da gönüller aydınlanır.

İlâhî ihsanla coşan, gönüllerini ilâhî güneşle aydınlatanlar merkez varlıklardır. O nedenle insan, gaye varlıktır ve kâinatın merkezinde yer almaktadır:

1810. Senin feyzin, bizi böyle mest edip kendimizden aldıkça, şarap da ne oluyor ki, bizi neşelendirsin, coştursun?

1811. Şarap köpürmekte, coşmakta, bizim köpürüp coşmamızın kuludur. Gökyüzü dönüşte, bizim aklımızın yoksuludur.

İnsanı kendinden geçirip sarhoş eden zât tecellisi yanında, maddi şarabın neşe ve heyecan veremeyeceği ifade edilmektedir. İlâhî aşk şarabının yanında bâdenin ne yeri ne de sözü olur.

²⁴⁷ Ahzab, 33/50.

²⁴⁸ Kehf, 18/109.

Âlemin yaratılışından maksat Muhammedî Hakikatin ortaya çıkmasıdır. Âlemin devamından maksat ise her asırda yetişecek olan insan-ı kâmillerin belirmesidir. Vahdet makamında insan-ı kamillerin lisanı, Hak sözü olur. Dönmekte olan gökyüzü kubbe-leri kendilerinden geçmiş bir halde dönmektedirler ama insanoğlu aklının dilencisidirler. Madenler, bitkiler ve hayvanlara (mevâlid-i selâse), hava, su, ateş ve toprağa (anâsır-ı erbaa) etki eden ve onlara tasarrufta bulunan feleklerdir. Feleklerde tasarruf eden ise akıldır. Akıllarda tasarruf eden ise akl-ı küldür. Akl-ı kül her kavmin dilinde farklı ibare ile anılsa da Maşukun güzelliği tektir.²⁴⁹

İnsanın feleklere tasarrufta bulunması, onun bedenî ve ruhânî güçleri iledir. Asıl olan beden değil ruhtur. Ruhun yaratılışı, bedenin vücuda gelişinden öncedir. İnsan, ruh ve bedenden müteşekkil bir varlıktır:

- 1812.** Aslında biz, şaraptan mest olmadık. Şarap bizden mest oldu. Kalbimiz, bedenimiz bizden var oldu. Biz ondan olmadık.
- 1813.** Biz bal arılarına benzeriz... Bedenlerimiz de mum gibidir. Bedenlerimizi peteklerde olduğu gibi göz göz, hane hane yapan biziz.

Bu iki beyit filozoflar ile sûfîler arasındaki yaklaşım farkını ortaya koymaktadır. Filozoflar bedenimiz teşekkül edip mizacımız tamamlanınca ruhun meydana geldiğinden bahsederler. Sûfîler ise “Allah ruhları bedenlerden iki bin yıl önce yaratmıştır” ifadesi gereğince ruhların yaratılışının bedenlerden önce olduğunu söylerler. Buna göre ruhun var olması bedenden değildir. Bilakis beden varlığı ruhtan meydana gelir.²⁵⁰

İlm-i ilâhîde yer alan hakikatlerimiz arılar gibidir. Şehâdet âlemindeki ceset ve kalıplarımız ise balmumu mesabesindedir.

²⁴⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 255.

²⁵⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 916.

Arıların hane hane ve delik delik balmumunu yapıp içine bal doldurmaları gibi, bizlerin hakikatleri de suretimiz olan bedene girer. Her ceset birer hane olup içlerini doldurur.

Söz aşk bahsine gelince, konu uzayıp gitti. Konu bütünlüğü kayboldu. Hikâyede kopukluk meydana geldi. O nedenle Mevlânâ da tekrar dikkatleri hikâyeye çekmektedir:

1814. Söz uzadı artık bu bahis yeter. Tâcirin hâlinin sonunu anlat.

S E K İ Z İ N C İ B Ö L Ü M

Ölmeden Önce Ölebilmek

Ölmeden Önce Ölebilmek

Mevlânâ, ruhun bedene yerleştirilmesi bahsinin uzun olduğundan, ruhun incelikleri ile Muhammedî hakikatleri anlatmanın kolay olmadığından bahsettikten sonra, tacir hikâyesine dönülmesini öngörmektedir. Papağanın başına gelenlerden sonra o iyi huylu adamın ne durumda olduğunun belirtilmesi istenmektedir:

- 1815.** Tacir ateşler, dertler ve feryatlar içinde, bu çeşit yüzlerce darmadağın sözler söylüyordu.
- 1816.** Kâh birbirini tutmaz sözler söylüyor, kâh nazlanıyor, kâh yalvarıyor, kâh gerçek sevgiden, kâh mecâzî aşktan bahsediyordu.

Papağanın ölmesi üzerine tacir, son derece üzülmüştü. Üzüntüsü nedeniyle ağlayıp inlemeye ve perişan bir halde söylenmeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak bazen sözlerinde tenakuz gerçekleşiyor, şu an söylediğini bir süre sonra nakzediyor; kimi zaman naz edip kayıtsız davranıyor, kimi zaman da niyaz ve tazarruda bulunuyor. Bazen hakikate meyledip veren de Allah, alan da Allah diyor, bazen de mecaza saplanıyor, hakikate tırmanıyor, papağanın ayrılığı ile tutuşup yanıyor, özetle kendini teselli kılmak için her çareye başvuruyor.²⁵¹

1. Hakikat Erlerinin Sürekli Arayış ve Telaş İçerisinde Olmaları

Mevlânâ, tacirin üzüntüsünü ve kurtulmak için çabalamasını denize düşmüş bir kişinin her türlü ota ve yosuna sarılmasına

²⁵¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 917.

benzetmektedir. “Denize düşen yılanı sarılır” atasözü de bu gerçeği ifade etmektedir:

- 1817.** Her kim denize düşerse sürekli her yosuna elini uzatır.
- 1818.** Tehlikeli bir yerden geçen, elini ayağını başına siper eder.
- 1819.** Sevgili bu çabalamadan memnundur. Onun için boş yere çalışmak bile uykudan iyidir.

Denize düşen ve yüzmeyi bilmeyen kişinin kurtulmak için gözüne ilişen bir ağaç parçasına, bir ota, hatta bir yosuna sarılması, gördüğü bir şeye yaklaşmak için çabalaması, belki bir gören ve kurtaran zannı ile kolunu bacağını sallayıp dikkat çekmeye çalışması gibi, gam ve kedere batmış kimse de aynı şekilde farklı çıkış yolları aramaya çalışırlar. Gam ve kederden kurtulmak için dert ortağı ararlar. Yaşadıkları acılardan dolayı bir yerde duramayıp şuraya buraya giderler. Kurtuluş çaresi ararlar. Başvurulan çarelerden biriyle teselli bulmaya çalışırlar. Teselli olmak için çaba göstermek gerekir. Dünya hayatı çalışıp çabalama yurdudur. İnsanın dünya ve ahiretteki istifadesi çalışmasına bağlıdır. Allah kullarının çalışmasını sever. Peygamber Efendimiz, hadis-i şeriflerinde; ان الله لا يحب البطالين – “Allah tembelleri sevmez” gerçeğini ifade etmiştir. Çalışmayanlar Allah’ın gazabına uğrarlar. Dolayısıyla inananlar atalet ve meskeneti değil, çalışma ve gayreti itiyat edinmeli, üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Batıl dinlerin mensupları, kendi menfur emellerini, kültür ve şirketlerini yaymak için mali, bedeni her türlü gayreti gösterirken; Allah’ın sevgili kulları olan mümin ve Müslümanların gafil ve fariğ, tembel ve uyuşuk, lakayt ve laubali kalmaları hiç yakışık almaz. Allah’ın hak dine yardım için, tüm imkan ve vasıtalarla, var güçle çalışmak gerekir. Uğraşı ile tembellik arasında o kadar büyük farklılık var ki, faydasız bir iş ile uğraşmak bile tembel tembel yatıp

uyumaktan iyidir. Çünkü çabalayan ihtimal ki hakikati ileride bulur.²⁵²

Hakikati idrak edenler ise sürekli arayış ve telaş içerisindedirler:

1820. Padişah olan işsiz değildir. Hasta olmayanın inlemesi şaşılacak şeydir.

1821. Ey oğul! Onun için Tanrı, ‘... O, her gün bir iştedir’ dedi.

Mânâ âleminin sultanı olan insan-ı kâmiller de işsiz ve güçsüz değildirler. Onlar dünya hayatları boyunca sürekli tesir hal-kasını genişletmektedirler. İnsanı niteliklerden yoksun kalanları terbiye edip insanlık mertebesine yükselmelerini sağlarlar. Nefis hastalıkları ile kıvrananları tedavi edip sağlık ve afiyete erdirtirirler. İçinde bir derdi, gönlünde bir yarası olanın inlemesi tabiidir. Hastalıklı ve illetli olmadıkları halde insan-ı kâmillerin bu kadar ah ve figan içerisinde olması şaşılacak bir durum değil midir?²⁵³ Gönlünde o büyük sevgilinin aşkı ve ıstırabı olan neden inlesin? Böylelerine inlemek değil, neşelenmek yakışır. Sevgilisinin yolunu bulmuş ve bu yola baş koymuş bahtiyarların bu yolda ıstırapla değil şevk ve çeviklikle koşup koşmaları gerekmez mi? Muh-temel böylesi iddialardan kaçınılmasını isteyen Mevlânâ, Allah yolunu bulup bu yolda mesafeler kat edenlerin de dertlerinin olduğundan bahseder. Allah’a yaklaşma derecelerinin bir sonunun bulunmadığını söyler. Bu yolda bir dereceye varmış olanın daha sonraki mertebeye ve daha yakın konuma varamamış olmanın derdini çeker. Gerçeği bilenler ve hakikati idrak edenler için bu acı, dünya yaralarıyla göğüsleri delinmiş olanların eleminden el-bette ve defalarca üstündür. Dolayısıyla insan-ı kâmilin dertsiz, çabasız, gayretsiz ve işsiz olması mümkün değildir.²⁵⁴ Çünkü

²⁵² Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 918.

²⁵³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 552.

²⁵⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 257.

onun meşgalesi nefsanî değil Rahmanîdir. Nitekim âyet-i kerimedeki; وَأَنْ لِّئْسَ لِلإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى - “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”²⁵⁵ gerçeği şiar edinenler işsiz ve güçsüz duramazlar. Hem kendilerine hem de insanlığa faydası dokunacak işler yapmaya çalışırlar. Allah’ın ahlâkı ile ahlâklananlar, O’nun isim, sıfat ve fiillerinde atalet ve durağanlık söz konusu değildir. Zira âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ - “Göklerde ve yerde bulunan herkes, O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”²⁵⁶ Allah her türlü ihtiyaçtan münezzeh olduğu halde boş durmuyor, her an bir iş ile tecelli ediyorsa, biz aciz kulların geri durması, hareketsiz ve gayretsiz olması düşünülebilir mi? ²⁵⁷

2. Kulun İbadetten Kesilmemesi

Gayret ve çabanın devamlılığını bu şekilde dile getiren Mevlânâ, sözü kulun ibadetten kesilmemesi gerçeğine getirmektedir:

- 1822.** İtaat ve ibadet ile meşgul ol. Ta son nefesine kadar bu yoldan ayrılma.
- 1823.** Zira sana Hakk’ın ihsan ve keremi erişir de son nefesin bir başka nefes olur.
- 1824.** Ruhun çalışması aydın gönüldedir. Can şahının (Hakk’ın) gözü ve kulağı pencere (gönül)dedir.

Bu beyitte Mevlânâ, sülukunu tamamladığından, kemâle erdiğiinden bahseden, sonunda da amel ve mücâhededen elini eteğini çeken hayal ve evham sahibi kişilere tembihte bulunmaktadır. Zira ecel vakti gelene kadar amel ve mücâhede ile sorumlu bulunmaktayız.

²⁵⁵ Necm, 53/39.

²⁵⁶ Rahman, 55/29.

²⁵⁷ Tâhiru’l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. III, s. 919-920.

Diğer yandan sürekli namaz kılıp oruç tuttuğum, tesbih çekip zikrettiğim halde hiçbir feyze nail olamıyorum diyerek ümitsizliğe kapılanlara tavsiyede bulunan Mevlânâ, böylesi bir tutumun yersizliğine dikkat çeker. Son nefeste gerçekleşecek olan ilâhî lütfun hepsine bedel olacağını söyler. “Amellerin en hayırlısı, dilin zikrullah ile meşgul olduğu halde dünyadan ayrılmandır.” hadis-i şerifi, bu durumun en büyük delilidir.²⁵⁸ O'nun yolunda durmadan yürümek, engelleri aşmak, nefsin ihtiraslarını yenmek ve son nefesi verinceye kadar çalışmak gerekir. Bu uğurda ne kadar uğraşıp çabalarsak O da bize o ölçüde doğru yolu gösterir. Ölünceye kadar Hakk'ın yolunda olmanın hazzını tatmalıyız. O'nun bakışları bizden ayrılmaz. O, bizleri bu âleme kimsesiz ve çaresiz salmamıştır. Hiç kimsemizin olmadığını, yapayalnız kaldığımızı ve çaresiz olduğumuzu hissettiğimiz anlarda bile O bizlerin en büyük dostu, en yakını ve en sevgilisidir. Öyle olduğu içindir ki O, daima bizleri arar, görür ve yaptıklarımızı hep bilir.²⁵⁹

Bahsedilen bu gerçekler âyet-i kerimelerde şu şekilde dile getirilmektedir:

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ “*Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!*”²⁶⁰

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِهَا حَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مِّمَّنْ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “*Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler. Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.*

²⁵⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 921.

²⁵⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 258.

²⁶⁰ Hicr, 15/99.

1829. ‘Hindistan’daki papağan ne yapmıştı ki sen onu öğrendin. Oyununla bizi yaktın’ dedi.
1830. Papağan dedi ki: ‘O kuş yaptığı iş ve hareketle bana öğüt verdi. Söz söylemeği, neşelenmeyi bırak’ demek istedi.
1831. Çünkü senin güzel sesin, söz söylemen, seni kafese koymuştur. Kurtulmak için, kendini ölü gibi göstermesinin sebebi budur.
1832. Ey halkın da üstün insanların da çalgıcısı olan esir papağan, sen de benim gibi öl de, esirlikten kurtul.’ dedi. Ben de öyle yaptım, kurtuldum.

Hikâye burada bitmektedir. Hikâye bizlere, ruhun beden kafesinden kurtulup mânâ fezasında uçmasını tavsiye etmektedir. Bu idealin gerçekleşmesi için “ölmeden önce ölmek” gerektiği hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla varlık kaydından kurtulmak için ya ölmek ya da ölü gibi görünmek, yani Allah’ın emirlerine tamamen bağlanmak gerekmektedir. Mevlânâ bundan sonraki beyitlerde şöhretin sakıncalarını açıklamaktadır.²⁶³

1833. Tane olursan, seni kuşlar devşirirler, yerler. Gonca olursan seni çocuklar koparırlar.
1834. Taneyi gizle, tamamen tuzak ol, tuzaktaki tane gibi görün. Goncanı sakla, kendini damda bitmiş bir ot gibi göster.

Sâliklere şöhrete meyletmemelerini öğütleyen Mevlânâ, kişinin meziyetlerini izhar etmekten ve şöhrete heves etmekten kaçınmasını istemektedir. Kişinin kendi üstünlüklerini gizleyerek kendini dane iken tuzak gibi, gonca iken ot gibi göstermesini öngörmektedir. Çünkü şöhret afettir. Halkın dilinden kurtulanlar ancak tanınmamış olanlardır. Kişi ilim ve irfanını gizleyebilmeli. Halkın teveccühü ve başkalarının methi ile kibir ve gurur

²⁶³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 924.

hastalıklarına mâruz kalmamalı. İlim ve irfan, öncelikle sahibinin nefis terbiyesine katkı sağlamalı. Tevazu ve mahviyet içinde kalmalı. Bilinmekten ve görünmekten kaçınmalı. Böylelikle hem ne oldum delisi konumuna düşüp kendimizi büyük görmekten kurtulmuş hem de kem gözlerden korunmuş oluruz.

Şöhretin girdabına düşenler kişisel gelişimlerini durdururlar:

- 1835.** Kim güzelliğini mezada çıkarırsa, şöhret peşinde korsa, başına yüzlerce bela gelir, yüzlerce kötü kaza yüz gösterir.
- 1836.** Kıskançlıklar, öfkeler, kötü gözler, tulumlardan boşalan sular gibi meşhur olan kimsenin başına boşalır.
- 1837.** Düşmanları kıskançlıkla onu yaralar, yırtıp parçalarlar. Dostları ise ihtiyaçları yüzünden onun başını ağrıtır dururlar.
- 1838.** Bahar vakti ekin ekmesini bilmeyen gâfil kişi, bu zamanın değerini anlar mı?

İnsanın beden kaydından kurtulabilmesi, görünmeyen varlığını görünen varlığına hükümran kılmasına bağlıdır. Bu ise ölmeden önce ölüm ile mümkündür. Bunun önündeki en büyük engel ise şöhrettir, kişinin çevresinde bir hüneri ile tanınmasıdır. Şöhret düşmanların nefret ve oyunlarını insanın üzerine çeker. Nefsi hastalıklı olanlar olgunluk ve güzellik sahiplerini kıskanıp nazar ederler. Kelâm-ı kibâr sadedinde denilmiştir ki: ان العين لتدخل القبر والجمل القدر - “Muhakkak göz adamı kabre ve deveyi kazana koyar.” Kimileri de bu mükemmelliğe haset edip düşman olur. Nefsin kışkırtması ile içinden öfke duyar. Kimileri de dostlarının kendisini boş bırakmamasını sağlar. Dostları onunla hoş vakit geçirip onun iyi özelliklerini sayıp dökmeye çalışarak onun vaktini boşa geçirirler. Her iki halde de sâlik gelişim dağarcığını genişletemez. Zira şöhret, gelişimine mâni olur. Böylesi bir kamuoyu teveccühü onun gelişimini önler. Çünkü dünyadaki

geçirdiğimiz süreç, insanî varoluş sürecinin bahar evresi gibidir. Bu evre ekin ekme vaktidir. Bu şuurdan gafil kimse ise dağarcığını dolduramaz. Kişinin yaptıklarına mukabil bir beklenti içerisinde olmasını da göz ardı etmeyen Mevlânâ, kişinin yaptıklarına karşılık Allah'a iltica etmesini tavsiye etmektedir. Sâlike, şöhretin ve kamuoyu teveccühünün ötesinde en güzel iltica yerinin Allah'ın dergâhı olduğunu hatırlatır.

Dolayısıyla güzelliğini satışı çıkaran kişi, belaya avuç açmış olur. Böylesi bütün kötü bakışları kendi üzerine çeker. Düşmanları bir türlü, dostları bir başka türlü onun mahvına çalışırlar. Biri kıskanarak, öteki pohpohlayarak ömrünü ziyan ederler. Ekin mevsiminde tane ekmeyen kişi zamanı ve zamanın kıymetini bilir mi?

Nefislerin şerrinden kurtulup Hakk'a sığınanlar ise hem tabii afetlerinden hem de nefis afetinden korunmuş olurlar:

- 1839. Allah'ın lütfuna kaçmalı, O'na sığınmalı, çünkü O, ruhlara binlerce lütuflarda bulunmuştur.
- 1840. Allah'ın lütfuna sığındığın zaman, öyle bir sığınak bulmuş olursun ki, su ve ateş emrine girer, senin askerin olur.
- 1841. Deniz Nuh ve Musa peygamberlere dost olmadı mı? Onların düşmanlarını hiddetle, kinle kahretmedi mi?
- 1842. Ateş Hz. İbrahim'e kale olmadı mı? Bu yüzden Nemrut'un gönlünden üzüntü ve başarısızlık ahları çıkarmadı mı?
- 1843. Dağ, Yahya (a.s.)'ı kendi yanına çağırmadı mı? Ona kastedenlerin başlarına taşlar yağdırıp, onları kovmadı mı?
- 1844. Dağ Hz. Yahya'ya; 'Ey Yahya, gel, bana kaç, kaç da seni keskin kılıçlardan kurtarayım, sana sığınak olayım.' demedi mi?

Demek ki, dünya kirlerinden kurtulup Allah'ın lütfuna sığındığımız zaman âfetlere değil, âfetler bize boyun eğecektir. Coşkun suların Nuh (a.s.)'a zarar vermeyişi, korkunç ateş yığınlarının İbrahim (a.s.)'i yakmayışı, kayalar yağdıran dağın Yahya (a.s.)'ı koruyup kendisini kovalayan düşmanlarını ezmesi²⁶⁴ bir tesadüf değildir. Bu afetlerden kurtulanlar, esasen afetlerin en büyüğü olan kendi nefislerinden kurtulmanın sırrına ermiş olan ruhlardır.

Sonunda papağan tacire veda edip uçar:

- 1845.** Papağan, tacire, hoşça giden bir iki öğüt daha verdi. Sonra 'Allah'a ısmarladık artık ayrılık zamanı geldi. Allah'a ısmarladık ey efendi, ben, esirlikten kurtuldum, asıl geldiğim yere, vatanıma dönüyorum. Benim gibi yaparsan sen de kurtulursun, hürriyetine kavuşursun.' dedi.
- 1846.** Tacir de sevgili papağanına dedi ki: 'Haydi git, Allah'a emanet ol, sen bana şimdi, yeni bir yol gösterdin.'
- 1847.** Tacir, kendi kendine; 'Bu bana iyi bir öğüttür. Ben, papağanımın yolunu tutayım. Bu yol insanı hakikate götüren nurlu bir yoldur.' dedi.
- 1848.** 'Ben insanım, benim canım, papağanın canından nasıl aşağı ve kabiliyetsiz olur? Can, bunun gibi iyi bir iz izlemeli.'

4. İnsanlardan Övgü Beklemek

Kişiyi halkın övmesi bir aldatmacadır. Bu tür yaklaşımlar diken gibi bedeni yaralayıp hırpalamaktadır. Çünkü ruhumuz, bu tür yaklaşımlardan incinmekte ve ıstırap duymaktadır. Ruh

²⁶⁴ Filistin hükümdarı Herod kendisiyle nikah düşmeyen akrabasından bir kadını almak istemiş. Yahya (a.s.) bunun dinen caiz olmadığını söylemiş. Kadının teşvikiyle Yahya (a.s.)'ı şehit etmiştir.

güle, bedeni dikene benzeten Mevlânâ, gülün dikensiz olmayacağına dikkat çeker. Dikensiz gülün olmayışı, ruhla beden arasındaki sıkı etkileşime işarettir.

1849. Ten, kafes şeklindedir. Fakat ten kafesine girenlerin ve oradan çıkanların aldatışları yüzünden, bu ten, ruhu hırpalayan bir diken olur.

Ruh, ezelde ve ruhlar âleminde çok mutlu idi. Oradan ayrı düşüp yeryüzünde topraktan yaratılmış olan bedene hapsedilince çok mustarip oldu. Güzeller güzeli sevgiliden ayrı düşmesi, sonra ten hapsine girmesi onu perişan etti. Bu acılar yetmiyormuş gibi yeryüzünde mahpusluk hayatını sürdürürken, ten kafesine girenlerin ve oradan çıkanların söyledikleri bazı sözler, hevâyî meşrep ve cismanî zevklere düşkün olan teni şımartmıştır. Ten, benliğe kapılarak ruhu hırpalamaktadır. Ten kafesine girip çıkanlar, riyakâr sözleri ile teni aldatanlar, hayatta her insanın başına belâ olan kötü huylarının sembolik ifadeleridir. Kötü huylarımızdan ten kafesi içinde bulunanlar; şehvet, şöret, hevâ ve heves, dünya sevgisi, benlik, gurur ve hasettir. Dışta bizi yıkmak için uğraşan düşman huylarımız da suret güzelliği, nakışlar, süsler medh ü senalar, riyalardır. Mevlâna'nın kötü huylarımızı birer insana benzetmesi dikkat çekicidir.²⁶⁵

Ten kafese, ruh kafesteki tutsak varlığa, dostlar, dahilene/gelenlere, meddahlar haricine/gidenlere, gelip giden böylesi dahili ve harici şahsiyetlerin “Aman efendim ne güzel söylüyorsunuz, ne güzel yazıyorsunuz, ne kadar cömertsiniz, ne kadar güzelsiniz, sizin hayranınızım, ahlâkınızın tutkunuyum” gibi sözler ise kendisini aldatmaları ise dikene benzetilmektedir. Dahilin olan dostlar takdirlerini beyanda samimidirler ve herhangi bir art niyetleri yoktur. Fakat her insan nefis sahibi olduğu için nefesine aldanıp bu sözlerden mağrur ve memnun konuma gelebilirler.

²⁶⁵ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 129.

Harici şahsiyetler/meddah olan isimler ise belirli bir maksada ve belirli bir menfaat adına övgülerde bulunmaya çalışırlar. Nefis sahiplerine bu sözlerden de bir takım gurur ve beğeni durumu nüksetmeye başlar. Nefsin tabiatı kişiyi gurur ve kibre sevk etmesidir. İşte nefsin bu gurur ve kibre meyli ruhun dikenini mesabesinde ve ruhu ıztıraptan ıztıraba sokar.²⁶⁶

Gafiller halkın sahte bir şekilde gösterdiği muhabbetin çokluğunu, yaptığı dalkavukluğu gerçek zanneder. İradelerinin yularını elden bırakır, sonuçta aldanıp aciz, perişan ve dermansız kalırlar. Övülen ahmak, dalkavukluk yapanların sözüne inanır. Ondan bin kat daha mükemmel olanları iç ve dış şeytanların kandırdığını, yoldan çıkardığını, çirkeflerin içine, zillet girdabına attığını, ayaklar altında çiğnettiğini aklına getirmez.²⁶⁷ İnsanlardan övgü beklemenin felaketi *Mesnevi*'de şu şekilde ifade edilir:

- 1850.** Bu ten kafesine girip çıkanlardan birisi ruha der ki: 'Ben senin sırdaşın olayım.' Başka birisi; 'Hayır, senin en yakın dostun ancak benim.' der.
- 1851.** Ten kafesine girenlerden birisi; ruhu övmeğe başlar. Ona der ki: 'Bu âlemde güzellikte, incelikte, fazilette, cömertlikte senin gibi kimse yoktur.' der.
- 1852.** Öbürü de der ki: İki âlem de senindir. Hepimizin canları senin canına kul olsun, kurban olsun.
- 1853.** Ten kafesi esiri olan ruh, halkın kendisine karşı duyduğu hayranlıktan adeta sarhoş olduğunu görünce benliğe kapılır, kibirlenir; kendini idare edemez olur.
- 1854.** O bilmez ki şeytan, kendisi gibi binlercesini helâk ırmağının sularına atmıştır.

Gerçekleşen bu tür övgüler, kişilerin olaylara bakışını çarpıklaştırılmaktadır. Olaylara bakışı çarpık olanların mânevî gelişimleri

²⁶⁶ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 560.

²⁶⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. I, s. 603.

de çarpıklaşır. Övgüler, kişilerde eşyanın künhüne vakıf olamama ve gerçekleri olduğu gibi görememe illeti vücuda getirirler. Hakikati algılamaya engel olan perdelerin artmasına sebep olurlar. Zira övülen ve buna kulak veren kişi, dış merkezli bir yaşayışa sürüklenir. Dolayısıyla gelişimini doğru bir kulvarda sürdüremez. Öyle ki kendisinden daha liyakatli, daha becerikli ve daha bilgili kişilerin bulunabileceğine kulak vermez olur. Varlık gemisinin sadece kendinin binmesi için yaratıldığını düşünmeye başlar. Hâlbuki Allah (c.c.), âyet-i kerimde şöyle buyurur:

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ - “... Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.”²⁶⁸

İbn Kemâl Ahmet Efendi hayatının ilk dönemlerinde ilmine mağrur bir şahsiyetmiş. Kendisinden üstün bilim adamı olmadığı zehabına kapılmış. Bir gün huzuruna derviş kıyafetli bir zat gelmiş;

“- Efendi, Allah ’ın ilmine nispetle yaratılmışların ilmi ne kadardır?” diye sormuş. İbn-i Kemâl soruyu çok basit bulmuş;

“- A zavallı, ikisi arasında mukayese yapılır mı? Neyse sana anlatmak için bir örnek sunayım.” demiş ve büyük bir kâğıdın ortasına küçük bir nokta koymuş. Kıyas bile yapılamaz ama ilâhî bilgi kâğıda, bütün yaratılmışların ilmi de şu ufaklık nokta gibidir, diye göstermiş. Derviş teşekkür ettikten sonra;

“- O nokta içerisinde sizin ilminiz ne kadardır?” diye sormuş ve İbn-i Kemâl’i hayretler içerisinde bıraktıktan sonra savuşmuş. Bu soru, İbn-i Kemâl’in uyanışına yol açmış ve artık böylesi yersiz tutumdan kaçınır olmuş.²⁶⁹

Övgülerden hoşlanmayı Mevlânâ, yan tesiri sonra görülecek bir tatlıya benzetmektedir. Zira övgü ve dalkavukluk leziz ve latif

²⁶⁸ Yusuf, 12/76.

²⁶⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. III, s. 932.

görünür. Ama hakikatte zehir gibidir. Övüleni zehirler, durumunu tehlikeye düşürür. Dalkavukluktan hoşlanmak, temel olmayan bir konuta girip rahat etmeye benzer. O temelsiz ev sonunda yıkılacak, tarumar olacaktır. İçerisindekiler yaralanıp mahcup olacaktır. Dalkavukluğun vahim sonuçları suretperest olanlara asla görünmez. Onlar tam aksine dalkavukluğun zevkini görürler. Yapılan dalkavuklukla övünüp gülerler. Halbuki dalkavukluğun davet edeceği gamlar ve kederler çok yakında görülecektir. Bu gerçekler onun dilinden şu şekilde beyan edilmektedir:

5. Medh ve Zemmi Bir Görebilmek

1855. Dünya insanların lütuflarda bulunmaları, yaltaklanmaları hoş bir lokmadır. Ama o lokmayı az ye, çünkü o lokma, ateşle doludur.
1856. O lokmanın tadı, lezzeti meydandadır, fakat içindeki ateş gizlidir. Dumanı işin sonunda meydana çıkar.
1857. Ötekinin, berikinin övüşüne ben kulak verir miyim? Onlar, benden bir şey umdukları için beni övüyorlar, deme.
1858. Seni öven, göklere çıkararak kişi, halk arasında kusurlarını söylese; seni kınarsa, o kınayışın ateşinden gönlün günlerce kanar.
1859. Gerçi o, sende umduğunu elde edemediği için aleyhinde bulunur. Sen bunu bildiğin halde...
1860. Tesiri altında kalırsın. Aynı hal, övgü için de böyledir. Tecrübe edersen bilirsin ki...
1861. Övgünün tesiri, günlerce devam eder, içindeki kibir ve aldatmayı besler.
1862. Fakat övme tatlı olduğu için, tesiri derhal görünmez. Halbuki kötüleme, kınama acı olduğundan tesiri görülür.

1863. Kınama kaynatılmış, hap haline getirilmiş bir ilaca benzer. İçer yahut yutarsan uzun bir zaman içini karıştırır, elem verir.
1864. Gerçi taze bir helva sana tatlı gelir. Onun ilaç gibi tesiri kalmaz.
1865. Gizli olmayan bâki değildir. Bilgi sahipleri zıddı, zıddıyla bilirler.
1866. Zira şekerin tadının tesiri gizlidir. Bir müddet sonra onun hususiyeti çibana sebep olur.
1867. Nefis çok övülme yüzünden firavunlaştı. Sen, alçak gönüllü ol; hor, hakîr ol; ululuk taslama.

Gafil olan diyebilir ki: “Ben dalkavukluktan korkmam, zarar görmem. Başkalarının övme nedenlerini hemen kavrarım, övenlerin dolduruşuna gelmem. Çünkü beni övenin maksadını bilirim. Ne zaman istersem çekilirim.” Gafillerin bu ifadesi son derece safdilliktir. Mevlânâ’ya göre böylesi bir ifadenin sağlıksızlığını anlamak için bu halin zıddına bakmak gerekir. Zira her şey zıddı ile bilinir. Eğer kişi övgü ve medihler beni etkilemiyor diyor da hiciv ve eleştiriden etkileniyorsa, o zaman medhten de etkileniyor demektir. Çünkü insanlar çoğu zaman eleştiriyi kaldıramazlar. Eleştiriden hoşlanmadıkları için eleştirilere hemen tepki gösterirler. Yapılan eleştiri ve tenkitler de kişide hemen karşı tavrını gösterir. Ancak övülmek etkisini sonra gösteren ağır bir helva gibidir. Yerken tatlıdır. Daha sonra ise yan tesirini gösterir. Aşırı helva mideyi bozar. Övgü ve medh de ruhun aldanmasına ve kibirlenmesine bir maya ve bir başlangıç noktası olur. Hiciv ve eleştiriler kişiyi ateşler içinde bırakır. Övgü de insanda böylesi bir tesir meydana getirir.

İlminden fazla âlim görünmek, zühd ve takvasından fazla zâhit ve muttaki tanınmak, herkesin hürmet edip medh u senada bulunmasını istemek hoştur ama bu ateş gibi yakıcı bir lokmadır. Boğazdan aşağıya inmez, inmiş olsa bile mideyi rahat

bırakmaz. Çünkü bu Allah katında şirk-i hâfi olan bir riyaadır. Yine bu durum halk arasında foyası sonradan çıkacak olan bir maskaralıktır. Bir gün olur, o kişiye ilmi ve sanatına dâir bir şeyler sorulur, böylesi meşhur bir bilge ve sanatkâr ismin bilemeyişi de gülünç ve bekleneni gerçekleştirilemeyişini herkesi şaşırır. Dolayısıyla kişi kendisinde olmayan bir şeyi izhâra kalkışmamalı, kendisinde olmayan bir şeyin başkaları tarafından dillendirilmesine aldanmamalı, yalandan yapılan medh u senalara kanmamalı. Kendisine pâyeye çıkarmamalı, güç gösterisinde bulunmaktan kaçınmalı, başkalarının övgülerine kanmamalı.²⁷⁰

“Her şey zıddı ile bilinir” ilkesi gereğince, gelişim için sâlikin iç merkezli bir yaşama yönelmesi, dış etkenlerden iyice bağımsızlaşması ve övgülere kulak asmaması tavsiye edilir. Mevlânâ, “Ben zaten övgülere kulak asmıyorum” diyenlerin samimiyetini test için bu kimselerin hicvedilince tepkilerine bakmamızı önermektedir. Şayet bu kişiler eleştirildiklerinde tepkisel bir tutum sergilemiyorlarsa, methedilmeyi de umursamıyorlar demektir. Mevlânâ bu beyitlerde methin tesirini anlatmak için, şeker misalini vermektedir. Methin görüldüğü gibi olmadığını, insanları en çok aldatan bir tuzak olduğunu beyan eder.

Zem ve hiciv, acı birer ilaç gibidir. Hicvin etkisi hızlıdır. Kibir ve gurur verecek etkisi olmadığından zararı az olur. Hatta kibir ve hicvin kibir ve gururu kıran bir etkisi bile vardır. Bu nedenle ilaca benzetilir. Gerçi ilaç içilirken dert ve elem verse de daha sonra sağlık ve afiyet bahşeder. İlacın acılığı ağızda kalır. İç organlarda ilacın herhangi bir acılığı ve zararı olmaz. Eleştiri ve hicvin etkisi hızlıdır ve görülebilir durumdadır. O yüzden insana çok zarar vermez.

Medh ise helva yer gibi ilk anda tatlıdır. Sonra bu tat geçer. Fakat helvanın kararı kaçırılıp aşırı yenildiğinde ise yiyen

²⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 932.

kişinin hazımsızlığı kendisini perişan eder. Yenen tatlının lezzeti geçtiği halde fazla tatlı yemekten doğan hastalıklar bir türlü çıkmaz. Yenilen fazla tatlıların vücutta ancak neşterle çıkarılacak çıbanlara yol açması gibi medh u senaların yarası da hem derin hem de acısı sonradan çıkacaktır. Buna göre;

1. Hicvin acı veren etkisi birden hissedilirken, övgünün tehlikesi ileride anlaşılır. Övgünün tehlikesi hicivden daha fazla ve daha berbattır. Çünkü hiciv uyarır, övgü sonu zararlar bitecek ağır bir uyku verir.

2. Hicvin etkisi hızlıdır. Ama ondan kibir ve gurur verecek sebep olmadığından zararı az olur. Ama övgü ve dalkavukluğun zararlı etkileri işin sonunda acı bir şekilde ortaya çıkacaktır.

3. Hiciv ve zemmetmenin kibir ve gafleti gideren bir etkisi vardır. Bu yüzden ilaç ve hapa benzetilir. İçilirken dert ve elem verirse de daha sonra sağlık ve afiyet bahşeder. Övgü ve dalkavukluğa meyyal olan kişinin mânevî hali bozuk, karışmış, çaresiz kalmış olur. Eziyet ve eza neşterine mecbur ve muhtaç kalır.

4. Firavun nasıl mütekebbir olmuşsa insanın nefsi de övülmekten böylesi bir kibre kapılır. Onun için Peygamber Efendimiz huzurlarında birisi, bir adamı medh ettiği vakit, medh eden kimseye hitaben; *قطعت عنق اخيك ثلاثا* “Üç kere kardeşinin boynunu kestir.” buyurmuştur. Bu noktada Hz. Ali’nin şu sözüne dikkat kesilmek gerekmektedir: “İnsanı iki şey helak eder. Biri nefsinin arzularına uymak, diğeri medh u sena edilmeyi sevmek.”²⁷¹

Furkan suresinin 25/63-70. âyet-i kerimelerinde müminlerin özelliklerinden şu şekilde bahsedilmektedir:

“*Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde teva- zu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında*

²⁷¹ Rifai, Şerhli Mesnevî-i Şerif, s. 264.

(incitmeksizin) “Selam!” derler (geçerler); gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler. Ve şöyle derler: Rab-bimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir! (O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah ’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günah (nın cezasını) bulur; kıyamet günü azabı kat kat arttırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır. Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”

6. Sahte İlişkiler

Dost ve düşmanların övgü ve yermelerine aldırmanmayı, tenkit ve eleştirilerden çok övgü ve dalkavuklukların kişide büyük yıkımlara yol açacağını beyan eden Mevlânâ, sahte ilişkiler ve yapay dostluklardan kaçınmayı öğütlemektedir:

- 1868.** Elinden geldikçe kul ol; sultan olma. Top gibi zahmetler çek, mihnetlere katlan; çevgen olma...
- 1869.** Yoksa senin şu lütfun, iyiliğin, servetin, güzelliğin kalmayınca, seninle düşüp kalkanlar, senden usanırlar, yüz çevirirler.
- 1870.** Vaktiyle seni övenler, aldatanlar, senin yüzüne gülenler seni görünce; ‘İşte şeytan!’ derler.
- 1871.** Bir ihtiyaç için seni kapılarına varmış görünce; ‘Mezardan başını çıkarmış bir hortlak!’ diye bağırırlar; senden kaçarlar.
- 1872.** Saf yüzlüye güzellerin şahısın diyen, ondan bir menfaat sağlamak için hile yapmaktadır.

1873. Yaşlanıp adını kötüye çıkarınca, yüzü şeytana bile çirkin gelir.

Dalkavuklar menfaatleri için kapı çalarlar. Menfaatleri varsa dil döküp ağız dolusu methiyeler düzerler. İstifade edecekleri bir durum olmazsa, servet sahiplerinin parası kalmaz, makam sahiplerinin makamları gidecek olursa hemen terk ediverirler. Öncele-ri dalkavukluk yapmak için şekilden şekle girerlerken, sonradan selam bile vermezler. Makam ve mevki, mal ve servet, güzellik ve ihtişam elden gidince artık kimse ona itibar etmez olur.

Onun için başkalarının ne dediğini insan aldırmmamalı. Der- vişlik yolunda sultan değil kul, çevgen değil top olmalı, gerekirse zahmet çekip incinsek de kimseyi incitmemeli ve kimseye zah- met vermemeli.

Başkalarının sahte tezviratına kanan, kendisine verilen pa- yelerle avunan, takdir ve beğenilme duygusuna kapılan, övgüle- rin büyüüne bürünen gafiller sonunda ne izzet ne de iffet sahibi olurlar. Kişiliklerini kaybedip kibir ve gurur budalası konumuna düşerler. İşte o derekede şeytan bile kendilerini uğraşmaya değer görmez. Çünkü zaten şeytanlaşmışlardır. Bu gerçek Mevlânâ'nın dilinde şöyle beyan edilmektedir:

1874. Şeytan insanın yanına kötülük için gelir, şerre teşvik için gelir. İnsanlığını kaybetmiş bir kişinin yanında şeytanın ne işi var? Böyle bir kişi şeytandan da beter- dir.

1875. Sen insan olduğun müddetçe, şeytan, senin arkandan koşar, sana gaflet şarabını tattırır.

1876. Fakat sen, şeytanlaşınca, sende şeytanlık huyu hâkim olunca, hiç bir işe yaramayan şeytan bile senden ka- çar.

1877. Sen, bu hale gelince, vaktiyle senden ayrılmayanlar, eteğine sarılanlar bile senden kaçır giderler.

Varlıkları, güzel, meşhur veya gözde şahsiyetken kendisine taptıklarını veya hayran kaldıklarını söyleyenlere kapılıp iffetini kaybedenlere yazıklar olsun. Kişi sahip olduklarını kaybettiği zaman bütün o kendisine hayran olduklarını söyleyenlerin etrafından dağıldıklarını ve kaçtıklarını görecektir. O zaman azapların en büyüğü içerisinde çırpınacak, kullanılmırlığıının, aldatılmırlığıının, menfaat için kapısının çalındığıının farkına varacaktır. Ruhun alçaldığıının, fena insan konumunda olduğunun acı gerçeğini idrak edecektir. İffet ve onurunu zedeleyen kişilerden şeytan bile kaçacaktır. Zira şeytanın istediğı olmuş, kişi övgüleri ve yaldızlı sözlere aldanarak kendisini dalalete düşürmüştür. Şeytanın vazifesi insanları kandırmak, nimetleri elinden almak, varlıklarını yok etmek ve aşağılamak gibi işlerdir. Şeytan bile kendisinden koparacağı bir değer kalmadığı için onu kendi haline terk etmiştir.

7. Allah'ın Lutfuna Duyulan İhtiyaç

- 1878.** Bunca söz söyledik, yol gösterdik fakat Hakk'ın inayetleri, lütufları, ihsanları olmazsa bizler hiçbir, hiç.
- 1879.** Allah'ın ve Allah'ın has kullarının inayetleri olmadıkça, bir insan, melek bile olsa amel defteri kapkadır.

Bahsedilen sözlerin ifade yetisi Allah'ın lütfu ile olduğu gibi bu sözlerin gereğini yerine getirmek de Allah'ın tevfiği ile olmaktadır. Allah'ın lütfu ve yardımını görünmeyince değil nasihatlerimiz, varlığımız bile hiç misalidir. Her haliyle mâsum olan melekler bile Allah'ın lütfuna muhtaçtır. İyilik, güzellik ve ibadet yolunda bir takım kazanımlarımız varsa bunlar tamamen Allah'ın inyeti ile. Hakk'ın inyeti kalkacak olursa, masum melekler bile şaki olur. Şeytanın felakete sürüklenişi böyle olma mıdır?

Cemal tecellilerine mazhar olmak için ezeli inayete muhtacı. Bu kural melekler için de geçerlidir. Zira Allah, her ferdin ezelde sabit olan hakikatinin istidadına göre tecelli eder. İlâhî isimlerin tesir halkası da sâlikin ezeli istidatlarına göre gerçekleşir. Meleklerin bile mertebeleri bulunmaktadır. Kimi unsurî, kimi nûrî, kimi de zebânîler gibi nâridir.²⁷²

Beklentilerimizin karşılanması, isteme azmimize bağlıdır. Hâlimizi Allah'a ne kadar samimi bir ifade ile arz edersek beklentilerimize de o nispette nâil oluruz. Ondan başka çarenin olmadığını bilenler damlayken deryaya kavuşurken, O'ndan bigane kalanlar kendi değerlerini kaybetmeye başlarlar:

1880. Lütufları ve ihsanları ile bizleri murada erdiren Allah'ım. Sen dururken, başkasını yâd etmek, ondan yardım istemek doğru olmaz.
1881. Bu kadarcık olsun, doğruluk gösterme gücünü de bize sen bağışladın. Bu ana gelinceye kadar, bizim birçok kusurlarımızı, hatalarımızı, ayıplarımızı örtmüş ve gizlemişsin.
1882. İlâhî, ezelde bize bağışladığın bir damlacık bilgiyi, kendi deryalarına ulaştır.
1883. Benim canımda bir damlacık ilâhî bilgi var. Sen, bu bilgiyi, nefsânî isteklerden, topraktan yaratılmış olan şu tenin süflî arzularından kurtar.
1884. Allah'ım, bu topraklar, o bilgi damlasını örtmeden, şu rüzgârlar kurutmadan onu koru.
1885. Gerçi rüzgârlar onu kurutsa, mahvetse bile, sen onlardan tekrar kurtarmaya ve almaya kâdirsin.
1886. Buhar olup havaya uçan yahut toprağa düşüp kaybolan damla, Senin kudret hazinenden nasıl kaçabilir?
1887. Yokluğa; yokluktan da öte yüzlerce yokluğa gitse,

²⁷² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 567.

Allah'ım, Sen onu çağırınca, başını ayak yapar da yine koşar gelir.

Bütün dileklerimiz, hidayete erişimiz, günahlarımızdan kurtuluşumuz, kusurlarımızın bağışlanması, eksikliklerimizin giderilmesi, ihtiyaçlarımızın karşılanması ve beklentilerimize erişmemiz ancak Allah'ın inayet ve lütfu ile olur. Çünkü O'nun büyüklüğü ve kudreti sonsuzdur. O'nun ulviyetinden bahsetmek, nimetlerini saymak mümkün değildir. Gizli ve açık her şeyi bilen O'dur.

Bizdeki akıl ve ilim nimetleri Allah'ın lütuf ve kereminin bir sonucudur. Allah'ın ilmi yanında bizlerin ilmi, derya yanında bir damla misalidir. İlim damlacığı yanında heva ve heves rüzgârı ile cisim toprağına da sahip bulunmaktayız. Toprak suyu çeker, rüzgâr ise suyu kurutur. Dolayısıyla ilim ve irfanımız, beden ve hevanın istekleri doğrultusunda yok olabilir. Allah'tan niyazımız, bu damlanın varmak için yanıp tutuştuğı deryaya kavuşmasıdır. Heva ve heves rüzgârları o damlayı kurutsa da Allah, kendi damlasını rüzgârların elinden almaya kadirdir. Havaya karışan veya toprağına süzülüp gözden kaybolan bir damla Allah'ın kudretinin hazinelerinden başka nereye gidebilir? Yüzlerce defa yok olup yüzlerce defa hiçliğe karışsa bile Allah isterse onu yeniden var eder.

8. Kâinattaki Döngü

Mevlânâ, bizleri sık sık âfâki ve enfûsî âlemlerde yolculuğına çıkarır. İşte takip eden beyitlerde âfâki âlemin seyrine koyulmayı, kâinattaki döngüye dikkat kesilmeyi tavsiye etmektedir:

- 1888.** Yüz binlerce zıt, kendi zıddiyetini yok eder. Sonra Senin buyruğın yine onları varlık âlemine getirir...
- 1889.** Aman ya Rabbi! Her an yokluk âleminden, varlık âlemine katar katar yüz binlerce kervanlar gelir durur.

1890. Hele, her gece, bütün akıllar, bütün fikirler uyku yüzünden o uçsuz bucaksız derin denize batar gider.
1891. Sabah olunca da Allah'ın insanlara lütfu, ihsanı olan akıllar, fikirler, balıklar gibi denizden başlarını çıkarır.

Mevlânâ bu beyitlerde suyun deveranı, suyun buhar haline gelmesi, buharın kesafeti ile bulutların teşekkülü, zıtların ahengi ve elementlerin birbirine dönüşmesi gibi kâinatta var olan döngüden bahsetmektedir. Su ve ateş, su ve toprak gibi birbirini yok etmeye hevesli nice zıt varlıklar, birbirlerini yok etmek için ne yaparlarsa yapsınlar; yaksınlar, söndürsünler, kurutsunlar, Allah isterse bütün bu yok olmuşları yeniden hayat ve hareket haline getirir, onları yeniden kendi vasıflarıyla var eder. Bundan dolayı yokluk âleminden varlık âlemine kervan kervan yolcular gelmektedir.

Mevlânâ, kâinattaki bu döngüyü insana da uygulamaktadır. Kâinattaki mevcut deverandan her şeyin birbirine dönüştüğü süreçten insandaki sürece geçilmektedir. Uykudayken yok olmuş gibi görünen insanın tüm düşünce ve fikirleri, ilâhî deryaya dolmaktadır. Mevlânâ bunları; Allahîyan, yani Allah'a mensup ruhlar, akıllar, onun keremi eseri olan şeyler diye ifade etmektedir. Ona göre tüm insanlığın düşünceleri bu denizde korunmaktadır. Şayet korunmasaydı bunlar tekrar nasıl ortaya çıkar ve nasıl tekrar sahiplerine dönerdi. Mevlânâ bunu sabah olunca denizden başlarını çıkaran balık misali ile anlatmaktadır.

Geceler bütün düşünceleri, bütün uyanıklığı bir esrar denizine gömüp yok etmekte ama sabah olup tan yeri ağarmaya başlayınca bahşedilen tüm duygu ve düşünceler, ilâhî nurla tekrar peyda olmaktadır. Yokluktan varlığa, görünmezlikten görünürliğe ve karanlıktan aydınlığa gelmektedirler.

Mevlânâ'nın sık kullandığı bir üslubu, insandan kâinata, kâinattan insana geçiş yapmasıdır. Kâinattaki bu döngüyü bu

kez insana uyarlamakta, yolculuğumuzu âfâkî âlemden enfûsî âlem istikametinde gerçekleştirmemizi istemektedir:

- 1892.** Sonbahar gelince, o yüz binlerce dal, o yüz binlerce yaprak, bozguna uğrar da ölüm denizine batır gider.
- 1893.** Siyahlar giyinmiş kargalar, ölümlere ağlayan kadınlar gibi, solmuş, perişan olmuş gül bahçesinde, yeşilliklerin yok oluşuna ağlar dururlar.
- 1894.** Tekrar varlık âleminin sultanından, yokluğa; ‘Yutmuş olduğun şeyleri geri ver.’ diye ferman gelir.
- 1895.** Ey kara ölüm, bitkilerden, şifa verici köklerden, yapraklardan, neyi yemiş isen, onları geri ver, diye buyrulur.
- 1896.** Ey kardeş, bir an için olsun aklını başına al da düşün ki, sende senin varlığında da kâinatta olduğu gibi her an, hazan ve bahar halleri vardır.
- 1897.** Gönül bahçesinin yemyeşil, ter ü taze goncalarla, güllerle, serviler ve yaseminlerle dolu olduğunu gör.
- 1898.** Fikir meyvelerinin, söz yapraklarının çokluğundan gönül dalı görünmez oldu. Marifet gülü ve sevgi rehanının sık oluşundan akıl ovası, anlayış köşkü gizli kaldı.

Her an varlıklar ademden vücuda gelmektedir. İnsan geceleyin uyuyunca tüm bilgi ve düşünceleri yok olmaktadır. İnsanın tüm düşünceleri ve uyanıklığı bir esrar denizine gömülüyor. Göz görmez, kulak duymaz, burun koku almaz, damak tat almaz hale geliyor. Fakat sabah olup uyanınca tüm his ve bilgi birikimleri geri gelmektedir. Yani yokluktan varlığa, görünmezlikten görünürlüğe ve karanlıktan aydınlığa avdet etmektedir.

Aynı şekilde sonbahar mevsiminde ağaçların yaprakları sararmakta, dökülmekte, dalları çıplak hale gelmekte, gül bahçelerinde bülbüllerin yerine siyahlar giyinmiş kargaların sayhaları

yükselmektedir. Fakat ilkbahar mevsiminde Allah'ın emriyle ağaçlarda yeşillenme gerçekleşmektedir. Daha önce dökülmüş olan yaprakların yerine yenileri çıkmakta, kurumuş otların yerine yenileri bitmektedir. Dolayısıyla toprak yeniden canlanmaktadır.

Âfâkî âlemde böyle olduğu gibi enfûsî âlemde de benzeri gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ademden vücuda, vücuttan ademe gidiş sadece haricî âlemde değil iç dünyamızda da gerçekleşmektedir.²⁷³

İnsan, düşünce ve tefekkürden ibarettir. İnsanın gönlü havatırın kaynağıdır. Aynı zamanda gönül eşsiz bir bağ gibidir. Onda hakikat ağaçları yeşerir, irfan çiçekleri çiçeklenir. Gönül bahçesi ancak Allah aşkının neşesiyle baharda kalır. Sonunda bu gönül bağında hikmet dalları yeşerir, marifet goncaları açar, adalet ve doğruluk servileri uzar, ihlâs yaseminlerinin kokuları koklanmaya başlanır. Yeni varidatlar geldikçe insanın gönlündeki eski hatıralar/havatır silinir. Yeni varidatlar ilbaharda yeşilenen bitkilere, giden havatır ise sonbaharda dökülen yapraklara benzer. İnsan nefsânî ve rûhânî cazibeler ortasında bocalayan bir varlıktır. Nefis insanı sonbahara ve yokluğa, ruh ise Allah'ta ebedileşmeye çeker. Zaman olur ki gönül, nefsânî bir rüzgârın kasırgalaşan kahr ve şiddeti içinde yapraklarını döker, kurur, fakirleşir, yok olur. Zaman da olur ki ilâhî bir güzelliğin şevkiyle ruh bütün kayıplarını geriye alır, bir bahar gibi çiçeklerle süslenir, zenginleşir.²⁷⁴

Yine insan gönlü neşe ve kederlerin yumağıdır. İnsan gönlünde doğan neşe, sevinç, safa, salih amel ve güzel düşünceler ilbahara, insan gönlünde yerleşen keder, hüznün, kötülük, günah ve felaketler sonbahara benzetilmektedir.

²⁷³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 947.

²⁷⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 268.

Havf-reca, kabz-bast, celâl-cemal ve heybet-üns gibi seyr u sülûk mertebeleri ilkbahar ve sonbahar gibi birbirine mukabildir.

Sâlike hitap eden Mevlânâ, dünyevî hatıralardan vazgeçip gönül bağıını ilâhî marifet goncaları, gülleri, fesleşenleri ve yase-minleri ile yemyeşil, taze ve temiz kılmasını istemektedir.²⁷⁵

1895. beyitte geçen “Ey kara ölüm” hitabı ile adem/yokluğun karanlık, vücut/varlığın nur/aydınlık olduğuna işarette bulunulmaktadır. Nitekim hadis-i şerifte ان الله خلق ليلخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره “Allah mahlûkatı zulmette yarattı, sonra onların üzerine nurunu saçtı.” buyurulmaktadır. Hadisteki zulmetten maksat adem-i izafî/izafî yokluk, nurunu saçmaktan maksat ise Hakk’ın onlara nur-ı vücudundan varlık bahşetmesidir.²⁷⁶

1898. beyitte kendi hâlini beyan eden Mevlânâ, akıl ağacının dallarında fışkıran ilâhî marifet yapraklarının çokluğundan, bu güzel yaprakların aklın dallarını örttüğünden, gönül köşkünde biten ilâhî aşk ve cezbe güllerinin çokluğundan, gönül sahrasının zeminini tamamen örttüklerinden bahsetmektedir.²⁷⁷

Hikmet ve tefekkür yapraklarının sıklığı gönül dalını gizler. Güzellik gülleri açıp maarif sümbülleri ile birlikte bol çiçek verince akıl, bu çiçeklerle örtülü kalır. İşte insan böylesi bir çiçek bahçesindedir. Bu bahçede ruh ferahlar, gönüller ilâhî aşkın coşkunuyla dolar. Bu bahçede ilâhiler söyleyen ve en büyük sırları destanlar gibi terennüm eden irfan bülbülleri de bulunmaktadır. Bunlar tarikat yolunda mesafeler almış Hak dostlarıdır. Onları dinleyen ruhlar, türlü nükteler, güzel sözler ve güzel seslerle dolar.²⁷⁸

²⁷⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 572.

²⁷⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 572.

²⁷⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 572.

²⁷⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 268.

9. Âriflerin Sohbeti Muhataplarını Gülistana Götüren Güzel Kokulardır

Bir vaiz, bir hatip, bir dost ve bir ârif olarak Mevlânâ, sevenlerine sürekli nasihat, îkaz ve uyarılarda bulunur. O şiirleri, nesirleri, tembihleri ve tespitleri ile söz kalabalığı yapmak istemez. Kendi gerçekliğinden hareketle Hak dostlarının çabasını muhataplarının dirilişi olarak beyan eder. Konuyu koku motifi ile ele alıp şu şekilde izah eder:

1899. Akl-ı Küll'den gelen bu sözler de o gül bahçesinin, o serviliğin, o sümbüllüğün kokusudur.
1900. Gül olmayan yerde, gül kokusu duydun mu? Şarap olmayan yerde şarabın köpürüp coştüğünü gördün mü?
1901. Koku sana kılavuzdur, yol göstericidir. Seni sonsuzluk cennetine ve Kevser ırmağına kadar götürür.
1902. Koku, göze nur veren bir devadır. Hz. Yakub'un gözü, bir koku yüzünden açıldı.
1903. Kötü koku, gözü karartır, Yusuf'un kokusu ise göze yardımda bulunur.
1904. Mademki, Yusuf değilsin, hiç olmazsa Yakup ol; onun gibi gözyaşı dök, coş.

İnsan sürekli olarak aslı tabiatı ile ilişki kurmak ister. İnsanın değeri bu ilişkideki boyuta bağlıdır. İnsan ve kâinata dair bu söylenenler akl-ı küll ve hakikat-i Muhammediyye bahçesinin birer rayıhasıdır. Akl-ı külden söylenen bu sözler, insanı asıl bağa götürən kokulara benzer. Akl-ı külden gelen bu sözlerin servisi doğruluk, sümbülü güzel ahlâk, neticesi ebedi saadettir. Gül kokusu ancak gül bulunan yerden, şarap coşkunluğu da ancak şarap bulunan ortamdan duyulup görülür. Ruhaniyet âleminde sûrî güller değil, ruhu neşeye bürüyen ilâhî marifet gülleri vardır. Yine bu âlemde sûrî şarap değil,

ilâhî aşk şarabının hoş bir şekilde köpürmesi söz konusudur. Nitekim Allah (c.c.) İnsan suresinin 76/21. âyet-i kerimesinde bu şarap hakkında; *وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا* - “*Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.*”²⁷⁹ müjdesini vermektedir. Dolayısıyla bu sözlerdeki irşat kokusu da istifade edilen hakikat gülü ve vahdet bahçesine delalet eder. Akl-ı külden neşet eden bu kokulardan istifade edenler, kokunun mahalline varırlar. Bu nedenle abdest alınırken istinşâk/burna su verme esnasında; “*Allah ’ım, bana cennet ve oradaki nimetin kokusunu duyur.*” diye dua edilir.²⁸⁰

Güller kokulardan, ilâhî aşk vurgunları da yanlıklarından bellidir. Koku deyip de geçmemek gerekir. Koku nice izleri, nice sırları belirtir. Her güzelliğin, her hikmetin, hatta Hak yolunun bir kokusu vardır. Koku nice uzakları yakın eden, nice kayıplardan haber verendir. Fakat kokunun da iyisi ve kötüsü vardır. Fena koku gözlere perde olur. Böylesi kötü koku saçan göz, görmek istemez. İşte onun için kötülüğün kokusu da gönül gözünü perdeler. Fena ruhlu ve fesat ehli kimselerin saçtıkları kokuyla gönüller, Hakk’ı göremez olur.²⁸¹

Suret âleminde mânâ âlemine, mânâ âleminde suret âlemine daima giriş ve çıkışlar vardır. Mânâ âleminde ilâhî marifet ve hakikatler, gül ve çiçeklerle temsil edilmekte olup onların çok güzel kokularının olduğu söylenmektedir. Ruhu koku alma yetisine sahip olanlar bunları duyarlar. Bunlar bazen suret âlemine de neşet eder ve nadir de olsa bedensel koku alma yetileri ile de duyulabilir. Herkes bu kokunun kaynağını merak eder fakat bulamazlar. Asli fitratları üzerine bulunan hayvanlar, bunu hissederler. Bu koku vasıtasıyla sahiplerini ve yabancıları birbirinden ayırt ederler. Yakup (a.s.)’ın Yusuf (a.s.)’a ait

²⁷⁹ İnsan, 76/21.

²⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 948.

²⁸¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 269.

gömleğin kokusunu duyması da bu cinstendir. Nitekim âyet-i kerimede bu gerçek şu şekilde dile getirilir:

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تَفَنَّدُونَ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Kafîle (Mısır’dan) ayrılınca, babaları (yanındakiilere): Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf’un kokusunu alıyorum! dedi. (Onlar da:) Vallahi sen hâla eski şaşkınlığındasın, dediler. Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya kub) görür oldu. Ben size: «Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim» demedim mi! dedi.”²⁸²

İşte bunun gibi mânevî kokular da kör olan ruh gözlerinin açılması için bir ilaçtır.²⁸³

Yusuf değilsen, Yakup ol denilirken, Yakup (a.s.) gibi Allah’a yalvarmamız istenmektedir. Çünkü Yusuf sevilen, Yakup sevenidir. Yusuf (a.s.)’da Hak nur ışıdamaktadır. Yusuf’un sahip olduğu ilâhî cemale eremeyenler Yakup (a.s.) gibi Allah aşkıyla yanıp yakılacak, kaybedilen gözlerin açılması için en büyük sevgiliden gelecek güzel kokuyu bekleyeceklerdir.²⁸⁴

Ricalullah arasında âşık ve mâşuk olmak üzere iki zümre vardır. Âşıklar Allah’ı severken, mâşuklar Allah tarafından sevilirler. İbrahim (a.s.) “Halilullah” olması nedeniyle âşık, Peygamber Efendimiz “Habibullah” olması nedeniyle mâşuk kabul edilir. Ârif sûfîlerden Kasım-ı Enver-i Tebrîzî gençliğinde zayıf ve nahif bir zatken, ihtiyarladığında şişmanlamış;

“- Efendim, âşıklar zayıf olurlar, siz ise şişmanladınız!” diye itiraz edenlere, hazret;

²⁸² Yusuf, 12/94-96.

²⁸³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I, s. 573-574.

²⁸⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 269.

“– Evet, vaktiyle biz de zayıf ve âşıktık. Şimdi mâşuk olduğumuz için şişmanladık.” cevabını vermiştir.²⁸⁵

Takip eden beyitlerde Mevlânâ, naz ve niyaz ehli olmanın yollarından bahsetmektedir:

1905. Hakîm Gaznevî’den bu öğüdü dinle de eskimiş bedeninde bir canlılık, bir yeni feyiz bul.
1906. Nazlanmak için, gül gibi bir yüz sahibi olmak gerek. Böyle bir yüzün yoksa boş yere huysuzluk etme.
1907. Çirkin yüzünün nazı da çirkindir. Gözün hem kör olması, hem de hastalıklı bulunması çok acıdır.
1908. Yusuf gibilerin karşısında nazlanma, güzellik taslama; yalvarıp yakarmaktan, Yakup gibi, ah etmekten başka bir şey yapma.
1909. Yukarıdaki hikâyede geçen papağanın ölümünün mânâsı niyaz idi yalvarıştı, yakarıştı. Sen de yalvarışta ve yoklukta kendini öldür.
1910. Sen de aşk uğrunda kendini öldür de Hz. İsa’nın nefesi seni diriltsin. Kendisi gibi güzel ve mübarek bir hale getirsin.
1911. Baharlarda hiç taş yeşerir mi? Sen de toprak ol da senden renk renk güller yetişsin.
1912. Yıllardır gönüller inciten, kalpler kıran taş oldun; denemek için bir zaman da toprak ol...

Beyitte geçen Hakim Gaznevî, Hakim Senâyî olup asıl adı Ebü’l-Mecd Mecdûd b. Adem’dır. Kendileri Yusuf Hemedânî’nin mürididir. *Hadikatü’l-hakika ve zâdü’ş-sâlikîn* isimli eserin müellifidir. *Mesnevî*’nin tanziminden önce Mevlânâ muhipleri bu eserden istifade ederlerdi.

Bu beyitlerde naz makamı ile maşukluk makamı arasında

²⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. III, s. 949.

bağ kurulmaktadır. Naz etmek Yusuf gibi güzel olmayı gerektirir. Bir çirkinin nazlanması hem soğuk hem de çekilmez bir şeydir. Adamın biri evlenir, kısmetine son derece çirkin bir kadın düşer. Kocasına karşı nazlanmaya yeltenen kadın;

“- *Efendim, yakın çevrenizden hangi erkeklere görünmeme müsaade edersiniz?*” der. Adam da onun bu sorusuna karşı;

“- *Bana görünme de kime görünürsen görün!*” der.²⁸⁶

Yusuf gibi bir güzelin huzurunda ise türlü gösteriş yapıp güzellik taslamak olmaz. Aksine, Yusuf’un güzelliğini görüp Hakk’ın kudretine inanmak ve ondan ayrı olmanın hicranını duyarak, ona yaklaşmak için yine ona yalvarmak doğrudur.

Kayalar da baharı görür ama baharın feyzinden istifade edemez. Maneviyât baharından istifade etmek isteyenler de taş gibi katı değil, toprak gibi yumuşak ve mütevazı olmalı.

Tutinin ölmesi, âşıkın niyazıdır. Bu hikâye ile niyaz yolunu anlatan Mevlânâ, niyaz yolunun gereğini ağlama, tazarru, yalvarma, ah etme ve ölmeden önce ölme olarak sunmaktadır. Niyaz yolunun gereğince ölümler İsa nefesi ile dirilirler. Niyaz yolu, alçak gönüllü olmayı gerektirir. Bunun kâinattaki örneği topraktır. Bahar mevsiminden istifade eden nasıl ki daha çok toprak ise insan da gönül bağının yeşermesi için toprak gibi tevazu sahibi olmalıdır. Taş gibi yıkıcı ve kırıcı olmamız tavsiye edilmektedir. Burada Cüneyd-i Bağdâdî’nin şu sözüne atıfta bulunmaktadır: “*Sûfî toprak gibi olup iyi ve kötü insanların hepsinin üzerine basmasına tahammül etmedikçe, bulut gibi olup her şeye gölge yapmadıkça ve yağmur gibi olup sevdiğini ve sevmeyişini sulamadıkça ârif olamaz.*”²⁸⁷

²⁸⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 575.

²⁸⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 315.

Sonuç

İslâm denge dinidir. İslâm'da dünya-ahiret, madde-mânâ, ruh-beden, akıl-gönül, fert-toplum, ilim-hikmet ve sabır-süşü birlikteliği esastır. İslâm'ın batın, ihsan, takva ve marifet boyutunu şiar edinen tasavvuf düşüncesi, âfâkî âlemde gerçekleştirecek seyr u sefer yanında enfûsî âlemde de yolculuğun başarılmasını öngörür. İslâm tasavvufunun klasik erlerinden biri olan Mesnevî ise bizleri insanı tanımaya, insanın anlam boyutunu idrak etmeye, imanın kıymetini anlamaya davet eder. İnsanın beden ve ruh, ten ve can olarak birlikteliğine telmihte bulunur. Ruhun asıl, bedenın kılıf olduğuna dikkat çeker. İşte ele aldığımız Tacir ile Tûtî hikâyesinde de ruhun ya da ruh kuşunun sonsuzluk âlemine kanat çırpışını ve bedenın de ruha kafes oluşunu izah etmektedir. Ten kafesinde tutsak olan ruh kuşunun özgürlük mücadelesi bir destan işlevinde ele alınmaktadır. Sonuç ve değerlendirme babında tekrara düşmemek gayesi ile biz de burada hikâye boyunca ele alınan konuları ilgili beyit numaralarını vererek özetlemek istiyoruz:

Kişinin hâlet-i rûhiyesi (b. 1547)

Kişinin murâkabe ve mükâşefeye hazırlanması (b. 1548)

Bedenin hakkını vermek (b. 1549-1550)

Evliyanın himmeti (b. 1551-1559)

Kendi hakikatlerine vakıf olanlarla nefsin hazlarına kurban olan kişiler (b. 1560)

Velilerden istimdatta bulunmak (b. 1561-1562)

Hakk'a kavuşma özlemi (b. 1563)

- İlâhî azapta da rahmet vardır (b. 1564)
- Allah'ın lütûf ve kahır nimeti (b. 1565-1568)
- Âşıklar ilâhî cevrin azalmasından endişe ederler (b. 1569)
- Hak âşıkları zıtların ahengini sağlar (b. 1570)
- İnsan-ı kâmil için Allah'ın kahrı da lütfu da birdir (b. 1571-1574)
- Olumsuzlukları iyiliğe çeviren aşktır (b. 1573-1574)
- İlâhî Zâta duyulan muhabbet (b. 1574)
- İlâhî aşkın dereceleri (b. 1574)
- İnsanın potansiyel değeri ve içerisindeki can kuşu (b. 1575)
- Âriflerin tasarrufta bulunmaktan el çekmesi (b. 1576)
- İnsan-ı kâmilin ıstırabı âlemin feryadıdır (b. 1577)
- İnsan-ı kâmilin Allah'la iletişimi (b. 1578)
- İnsan-ı kâmilin hatası başkalarının itaatinden daha makbuldür (b. 1579)
- İnsan-ı kâmilin özel miracı (b. 1580)
- İnsan-ı kâmilin yaşadığı mekânsızlık âlemi (b. 1581-1582)
- İnsan-ı kâmilin tasarruf gücü (b. 1583)
- Mevlânâ'nın hikâye anlatmaktan maksadı (b. 1584-1586)
- Dile hâkimiyetin önemi (b. 1593-1596)
- Sözün olumlu ve olumsuz etkisi (b. 1597)
- İçimizdeki can potansiyeli (b. 1598-1599)
- Riyâzete koyulup sabrı şiar edinmek (b. 1600-160)
- Mânevî gelişimin sağlanması (b. 1603-1606)
- Mânevî gelişmişlik farkı ve kıyas-ı nefis (b. 1607-1614)
- Kâmil şahsiyetlerin hak adına tasarrufta bulunması (b. 1610)
- İnsan-ı kâmilin küfrü etkisizleştirilmesi (b. 1613)
- Sihirbazların Musa (a.s.)'a saygı göstermeleri (b. 1615-1617)

İyi amellerin sahibini imana sevk etmesi (b. 1618-1620)

Mânevî gelişmişlik farkı (b. 1621)

Kemâl makamına gelmeden konuşmaya kalkışmamak (b. 1622)

Mânevî tekâmülün aşamalı olarak gerçekleşmesi (b. 1623-1626)

İyi konuşabilmek iyi dinleyici olmayı gerekli kılar (b. 1627-1628)

Allah'tan başka herkes terbiye ve modellemeye muhtaçtır (b. 1629-1631)

Tövbe bahçesinin yeşermesi gözyaşı ile sulanmasına bağlıdır (b. 1632-1637)

Gözyaşı dökmenin engeli (b. 1638-1639)

Nefsi tezkiye metodu (b. 1640)

Şeytanla sütkardeş olmak (b. 1641)

Helâl lokmanın önemi (b. 1642)

Haram gıdanın mânevî duygulara perde ve engel olması (b. 1643-1648)

Yerinde konuşma (b. 1658-1660)

İrade ve hürriyet (b. 1661-1668)

Evliyanın kudreti (b. 1669-1672)

Evliyanın kalplere tasarrufta bulunması (b. 1673-1677)

İnsanın âlemin gözbebeği olması (b. 1678)

İnsan-ı kâmilin anlatılamayan yönü (b. 1679-1680)

Evliyanın kalblere tasarrufta bulunması (b. 1681-1682)

İnsanın değeri (b. 1683-1685)

Uyku ve ölüm benzerliği (b. 1686-1690)

İlâhî tecellilerde tekrarın olmaması (b. 1697)

- Velayetin nübüvvetten üstünlüğü (b. 1697)
- Mevlânâ'nın Şems'i bulması (b. 1698)
- İnsanın başına ne gelirse dilinden gelir (b. 1699)
- Dilin hem harman hem de ateş olması (b. 1700)
- Dilin hem hazine hem de dert olması (b. 1701-1702)
- Dilin âşığı teselli etmesi (b. 1703)
- Kişinin dilinden eman dilemesi (b. 1704-1706)
- Devir nazariyesi (b. 1707-1708)
- Faniye gönül vermek sıkıntı ve meşakkatlere mâruz kalmaktır (b. 1709)
- Benliği ortadan kaldırıp vuslata ermek (b. 1711)
- Allah'ın Gayyûr sıfatı (b. 1712-1713)
- Ağlayabilmek bir nimettir (b. 1714)
- Ruhun insana elest hitabını hatırlatması (b. 1715-1716)
- Ruhun zâtı ve mahiyeti bilinmez ama eserleri görülür (b. 117-1718)
- Ruh ve bedenin ilkeleri birbirine zıttır (b. 1719-1720)
- Kişinin kendini gerçekleştirmesi (b. 1721-1723)
- Ayrılık acısı (b. 1724-1726)
- Kafiye endişesi ile şiir söylemekten kaçınması (b. 1727-1728)
- Sözün yetersizliği (b. 1729-1730)
- Evliya, Hz. Peygamberin varisleridir (b. 1731-1733)
- Benlik değişimi ve fena (b. 1734)
- Mevhum varlıktan vazgeçebilmek (b. 1735)
- Sevmek ve sevilme birbirini besler (b. 1736-1739)
- Allah, hem seven hem de sevilendir (b. 1740-1742)
- Viranelerde hazineler saklıdır (b. 1744)
- Allah'ın lütfu da kahrı da hoştur (b. 1745-1748)

- İlâhî tecellinin akli çaresiz bırakması (b. 1749)
- İlâhî aşkın bedeli can feda etmektir (b. 1750-1751)
- İstiğrak ve fenâ hâlinin şartı (b. 1752-1754)
- İçimizdeki potansiyelin farkında olmayışımız (b. 1755-1756)
- Mevlânâ'da aşkın yücelik, derinlik ve enginliği (b. 1757)
- Aşkî ifade sorunu (b. 1758-1759)
- Âşığın zıtları cami oluşu (b. 1760-1762)
- Gayretullah (b. 1763)
- İmanın ötesi ve mistik tecrübe (b. 1764-1765)
- Sahip olduğumuz makam ve mertebeleri kaybetmek (b. 1766-1769)
- Allah'ın kıskançlığı (b. 1770-1772)
- Sevgilinin cefasına tahammül (b. 1773-1775)
- Celâl ve Cemal tecellisi b. 1776-1778)
- Gözyaşı cevheri (b. 1779-1781)
- Naz makamında söylenen haddi aşan sözler (b. 1782-1784)
- Allah, canların camıdır (b. 1785-1789)
- Allah'ın tasavvur ve hayallerimizden münezzehten olması (b. 1790)
- Aşkın keder ve sevincin ötesinde olması (b. 1791-1792)
- Aşk bahçesinin tazeliği (b. 1793-1794)
- Âşıkların ilâhî tecelliye doymayışı (b. 1795)
- Tevkîfî isimlerin dışında Allah için nispetlerde bulunmak (b. 1796)
- Mevhum varlığımızı gerçek sahibine sunmak (b. 1797)
- Derdi veren dermanı da verecektir (b. 1798)
- Allah'ın kullarını karanlıkta bırakmayışı (b. 1799)
- Allah'ın köhne âleme can oluşu (b. 1800-1801)

- Güle vurgun bülbülün feryat ve figanı (b. 1802-1804)
- İnsan-ı kâmilleri nakıs şahsiyetlere kıyaslına hatası (b. 1805-1806)
- Mesnevî* yazımının sabahlara kadar sürmesi (b. 1807)
- Allah'ın kulundan özür dilemesi (b. 1808)
- Âşığın coşması ilâhî ihsan nedeniyledir (b. 1809)
- Kâinatın merkezi insandır (b. 1810-1811)
- İnsanın ruh-bedenden müteşekkil varlığı (b. 1812-1813)
- Tacir örneğinde âşıkların değişken tabiatı (b. 1815-1816)
- Atalet ve meskenet değil, çalışma ve gayret esastır (b. 1817-1819)
- Hakikat erlerinin sürekli arayış ve telaş içerisinde olmaları (b. 1820-1821)
- Kulun ibadetten kesilmemesi (b. 1822-1824)
- Ölmeden evvel ölmek (b. 1825-1832)
- Şöhret afettir (b. 1833-1834)
- Şöhret kişisel gelişimin durmasına yol açar (b. 1835-1838)
- Nefislerinden kurtulanların afetlerden korunması (b. 1839-1844)
- Halk arasında parmakla gösterilmenin kötülüğü (b. 1849)
- İnsanlardan övgü beklemek (b. 1850-1854)
- Medh ve zemmi bir görebilmek (b. 1855—1867)
- Sahte ilişkiler (b. 1868-1873)
- İnsanın Şeytandan beter konuma düşmesi (b. 1874-1877)
- Allah'ın lütfuna duyulan ihtiyaç (b. 1878-1879)
- Beklentilerimizin karşılanması (b. 1880-1887)
- Kâinattaki döngü (b. 1888-1891)
- İnsandan kâinata, kâinattan insana geçiş yapılması (b. 1892-1898)

Âriflerin sohbeti muhataplarını gülistana götüren güzel koulardır (b. 1899-1904)

Naz ve niyaz ehli olmanın yolları (b. 1905-1912)

Özetle, nefsanî gıdaları sûrete kapılmak, mânevî gıdaları mânâyâ ermek olarak telâkki eden Mevlânâ, sûret ve mânâ ilişkisini bir bütün olarak değerlendirmektedir. Kendisi, beden ve ruh, madde ve mânâ, dünya ve âhîret, kesret ve vahdet, halk ve Hak, ilim ve irfan, zâhir ve bâtın, kabuk ve öz, kâl ve hâl ayrımlarını bir arada değerlendirmekle birlikte, daha çok ikinci şıktakileri ön plânda tutmaktadır. Gaye ve araç ayırımına gidip vasıtaların amaç hâline getirilmesine tavır koymaktadır. Bu maksatla ehl-i rüsûmla birlikte sûret sûfilerini de şiddetle eleştirmektedir.

O, insanın ilâhî güzelliği bedeninde ve davranışlarında yansıması gerektiğini vurgulamış, madde ve mânâ âleminin dalgalarına dikkat çekmiştir. Sûretin serkeşliğinden yakınmış ve sûretin riyâzete eritilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Sûretin ancak özü korumak için var kılındığını ifade ederek mânâyı da sûretin kanadı olarak tanımlamıştır. Mevlânâ, mânâ dilini öğrenmeden ikiliğin ortadan kalkmayacağını, insanın asıl gıdasının yeryüzünde değil gökyüzünde olduğunu, nefsanî gıdalardan kesilip mânevî gıdalarla beslenmek gerektiğini, maddede ileride olanların çoğu zaman manâda geride kalabildiklerini, Hakk'ın darbhanesinden basılmış mânâ altınları hâline gelebilmenin önemini vurgulamıştır.

Tespitlerimizi sûret ve mânâ ehli şahsiyetlerin farkını ortaya koyan Mevlânâ'nın şu mısraları ile tamamlayabiliriz:

“Her iki türlü arı (yani bal arısı ve sarıca arı) aynı yerden yediler, lakin (yedikleri şey) birinde bal oldu ötekinde zehir... İki âhû ot yedi ve su içtiler; birinden necâset hasıl oldu öbüründen hâlis misk! İki tür kamış da bir dereden su içtikleri halde,

birinin içi bomboştur, diğeri şekerle doludur. Böylece yüz binlerce birbirine benzer şeyler bulunur ki, aralarında yetmiş yıllık fark vardır. Bu yer, yediği posa olarak kendinden ayrılır. Öbürü yer, yedikleri bütün ilâhî nûr olur. Başka birisi yer, yediği şeyler, cimrilik, çekememezlik huylarını meydana getirir. Başka birisi yer, yediklerinden Hakk'ın, hakikatin nûru husûle gelir. İmanlı kişi feyizli, ekime müsait, tertemiz bir tarlaya benzer. İmansız kişi ise çorak, hiç bir şey bitirmeyen kötü bir arazidir. İmanlı, melek gibi masûmdur. İmansız ise şeytan ve canavar misalidir.”²⁸⁸

²⁸⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 268-274.

Kaynakça

- Azûzî, İdris, *eş-Şeyh Ahmed Zerrûk Ârâuhü'l-İslâhiyyetu*, tah. Uddetu'l-Mürîd es-Sâdık, Matbaatu'l-Fudâle, Muhammediyye 1998.
- Bahadır, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din -Logoterapik Bir Araştırma-*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-ta'rifât*, tah. Abdulmun'im Hafnî, Kahire ts.
- Çatak, Adem, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Ebu Hazzam, Enver Fuad, Mu'cemu'l-mustalâhâtî's-sufiyye, tah. George Mutri Abdulmesih, Beyrut 1993.
- Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, haz. Kenan Akyüz - Süheyl Beken - Sedit Yüksel - Müjgan Cumbur, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, 5.Baskı, İstanbul 1999.
- Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddin (KS) - Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâliyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddin (KS) - Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâliyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- Haksever, Ahmet Cahid, *XI. Yüzyıl Bir Türk Türk sūfisi Yakub-ı*

- Çerhî, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti – Şifâu’s-Sâil li-Tehzîbi’l-Mesâil ve Mukaddime’de Tasavvuf İlmî-*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984.
- İnan, Akif, “Tasavvufî İrşad ve Eğitim”, *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, Seha Neşriyat, İstanbul 1991, s. 63-66.
- Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfi ve Şiir – Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Tasavvufî Makaleler*, çev. Sadık Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- Ögke, Ahmet, “Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde ‘Har (Eşek)’ Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8, sayı: 18, Ocak-Haziran 2007, s. 19-41.
- Özköse, Kadir, “Mevlânâ Düşüncesinde Süret-Mânâ İlişkisi”, *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu*, 26-28 Ekim 2007, Şanlıurfa..
- Rifaî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Neşriyatı, II. Baskı İstanbul 2000.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB, Ankara 1998, c. I-VI.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmiş Şiirle Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, MEB Yayınları, İstanbul 2000, c. I-VI.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Şerif*, ter.: Süleyman Nahîfî, sad.: Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2007.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Fihî Mâ Fih*, ter. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- es-Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lümâ - İslâm Tasavvufu-*

- Tasavvufa İlgili Sorular-Cevaplar*, haz. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, Ankara 1996.
- Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Risale (Hz. Mevlânâ ve Yakınları)*, çev.: Ahmed Avni, haz.: Tahir Galip Seratlı, Elest yayınları, İstanbul 2004.
- es-Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Tasavvufun Esasları -Avarifu'l-Maarif Tercemesi-*, haz..H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık İslâm Mecmuasının Hediyesi, İstanbul 1990.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvufun Dili 1 Mürşid-Mürid-Yol*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, İrfan Yay., İstanbul 1975.
- H. Kâmil, Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2004.
- Yousofi, Gholam Hosein, "Bir Hikâyeci Olarak Mevlânâ", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, çev. Ramazan Muslu, yıl: 6, sayı: 14, Ocak-Haziran 2005, 645.